

ЛИСТИ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА ДО ДМИТРА ДОНЦОВА ЗА 1931—1934 РОКИ

Перші публікації Леоніда Мосендза в „Літературно-науковому вістнику“ (далі — „ЛНВ“) з'явилися у 1927 р., коли починало формуватися ядро „вістниківської“ літературної школи, опертої на ідеологію націоналізму. І Мосендз стає його невід'ємною частиною, одним з основних авторів журналу до 1939 р. Зауважимо, що починав Л. Мосендз у „ЛНВ“ переважно як поет, а дець із середини 1930-х років перейшов на прозу й переклади. З легкої руки Юрія Клена Леоніда Мосендза зараховано до „Вістникової квадриги“ поряд з Євгеном Маланюком, Олегом Ольжичем і Оленою Телігою¹. З кожним із цих поетів його єднали особливі стосунки: творчі, приятельські, людські. А найтісніші — з редактором „ЛНВ“ і „Вістника“ Дмитром Донцовим, який став одним із небагатьох вибраних, і з ким Мосендз постійно листувався протягом 1930-х років. Тому його листи, збережені в архіві Д. Донцова в Національній бібліотеці у Варшаві, є рідкісним, часто єдиним документальним джерелом, за яким можемо нині відтворити багато подробиць з життєвого, творчого шляху та ідейного портрета письменника і вченого.

Леонід Мосендз народився 20 вересня 1897 р. у Могилеві-Подільському на Вінниччині. Батько Марко, син Григорія Мосендза, походив з Уманщини і служив волосним писарем у Костополі. Мати Марія — донька Осипа Ляковця, лісничого в Костополі та Селюжицької, з давнього польського роду. Прізвище діда стало літературним псевдонімом Л. Мосендза. У листі 1948 р. до Романа Бжеського він писав про свій родовід: „Я не поляк, хоч походжу з українсько-польсько-литовського роду, без краплі московської крові. Хтось від когось мусить походити й я не соромлюся, що мої предки билися проти Гевтонського ордену, проти москалів і багато їх упало у чесному бою, а не захищаючи Москву [...] Те, що мої предки були литвини і поляки, ще не є ганьбою. Ганьбою було би, якби моя душа кінчалася на -ський, як і нікчемні душі тих ф[ітільовицьків], що хоч і є „енками“ по расі, але мають душу на „оф“².

¹ Ще раз про сіре, жовте і про Вістникову квадригу // Вістник.— 1935.— Кн. 6.— С. 419—426.

² З листа від 13 червня 1948 р. до Р. Гармаша // Задеснянський Р. Правда про Мосендза і його твори.— Торонто, 1977.— С. 40. Р. Гармаш, Р. Задеснянський — псевдоніми „вістниківця“ Романа Бжеського, з яким Л. Мосендз приятелював багато років, починаючи від спільної праці в Луцькій „Просвіті“ в 1920-х рр. і до кінця життя.

Про походження і родину Леоніда Мосендза існує досить багато суперечливих відомостей,— часом зовсім фантастичних,— і їх аналіз потребував би окремої розвідки. Загалом їх огляд зробили М. Скорупська³ та І. Набитович⁴. Тому не будемо зупинятися на цих питаннях докладніше. Обмежимося тими фактами, які безпосередньо стосуються часу й обставин листування. Цікаво, що в Архіві Д. Донцова в Національній бібліотеці у Варшаві листи Мосендза збереглися лише від 1931 р., хоча знаємо, що автором „ЛНБ“ він став ще 1927 р. А писати поезії українською мовою почав ще 1919 р.⁵, хоча в юності був, за власним зізнанням, зятим „російським патріотом“ і залишався ним десь до 1918 р. У листі до Донцова він також пише, що другою рідною мовою для нього була польська. Та під впливом українізації армії, „Історії України-Руси“ Грушевського та Шевченкового „Кобзаря“, як він пізніше згадував, „за 1 місяць був з мене український націоналіст. Бо, прочитавши історію Грушевського, доти незнану мені, я захлиснувся від величі того народу, з якого пішли мій дід, моя мати, мій батько, серед якого я жив, виріс і якого доти не смів знати я“⁶.

1918—1920 рр. учився у Гнівані, був учасником бойових дій повстанських загонів проти російських окупантів. Події революційних років відбилися у тематиці збірки новел „Ното lenis“ та поезії циклів „Ротона militans“, „Ми були“, „Баляда про побратима“ та ін. У Гнівані перехворів на тиф, поховав маму й бабусю, що дуже тяжко пережив. У травні 1920 р. знову повернувся до війська УНР, але на підставі лікарських висновків був комісований уже під кінець року, обійняв посаду особистого секретаря міністра освіти УНР Петра Холодного. В кінці 1920 р. разом з іншими вояками армії УНР потрапив до табору для інтернованих у Ченстохові, де працював в українській читальні, під опікою Британського допомогового комітету. На початку літа 1921 р. перебрався до Луцька, де працював у правничій канцелярії адвоката Черевка. Як він згадував у листі, його поема „Волинський рік“ була написана за шафами луцької „Просвіти“, за активну діяльність у якій його було заарештовано польською поліцією і вислано до табору для інтернованих у Каліші. В таборі, правдоподібно, й почалася у Мосендза недуга, як і в багатьох колишніх вояків української армії. Страшна хвороба, що мучила його все життя й призвела до передчасної смерті — туберкульоз легень, чи сухоти, став масовим захворюванням, яке протягом десятиліття сильно косило ряди українських емігрантів. (На сухоти хворіли поети М. Грива, Ю. Дараган, М. Чирський.)

У таборі перебував недовго, а відразу після звільнення перейшов кордон з Чехо-Словаччиною й опинився у Подєбрадах. До Подєбрадів, по-

³ Джерела до новітньої історії України / Ред. В. Струмінський, М. Скорупська у співпраці з Е. Касинцем, Н. Лівницькою-Холодною.— Нью-Йорк, 1992.— Т. 3: Матеріали до новітньої історії літератури і громадської думки. Листування з американських архівів 1857—1933.

⁴ Леонід Мосендза — лицар Святого Граалю // Визвольний шлях.— 1998.— Січ.— Кн. 1.— С. 74—88.

⁵ Найраніші вірші з 1919—1920 рр. опублікував І. Набитович: Невідомі поезії Леоніда Мосендза // Українські проблеми (Київ).— 1999.— № 1—2.— С. 175.

⁶ З листа від 13 червня 1948 р. до Р. Гармаша // За дєсенянський Р. Правда про Мосендза і його твори.— Торонто, 1977.— С. 41.

воєнної Мекки для українців-емігрантів, Мосендз приїздить з уже повністю сформованим світоглядом. Як випускник учительської семінарії, Мосендз усе ж спершу був змушений закінчити Матуральні курси реальної гімназії. Спогади Гаврила Гордієнка своєрідно зафіксували Матуральні курси в Подєбрадській українській господарській академії (далі — УГА) восени 1922 р.⁷ Згадує він про українських поетів, з якими зустрівся на курсах: „дівчинку-хохотушку“ Оленку Шовгенівку, доньку тодішнього ректора Академії, та її стосунки з Михайлом Телігою, безсумнівного націоналіста Євгена Маланюка, „хворого на туберкульоз“ Юрія Дарагана. „Другим сузітником, але не в такій безнадійній фазі, був Леонід Мосендз, який ще протягнув до закінчення другої світової війни. Був стало сухенький, бліденький, але був винятково рухливий і в цілому колосальної енергії людина. В готелі імені короля Юрія, в якому якийсь час було приміщення Академії і Матуральних курсів, була маленька, з тих найменших, які лише існують у світі, малочка, її звали Фріцка. Вона була така рухлива, як і наш Мосендз, тому і його прозвали Фріцкою, за що він зовсім не збирався гніватися! Мосендз поза матуральними обов'язками ще мав працювати для видавничого Товариства при Академії, виготовляючи майже всі підручники, в яких були креслення. Це кропітка праця і тільки за це треба б подивляти енергію Леоніда Мосендза. А що він виконав при своєму стані здоров'я в пізніших роках, то вже виходить поза межі людського подиву й зрозуміння! Так часто думав я не раз, чи не бувши сузітником, Мосендз був би таким самим активним?!“⁸ Мосендз навіть сам дивувався, скільки сили в нього було, „особливо ж як прийняти під увагу всі хвороби, що я переніс, поранення й голод. Мабуть, той голод був найліпшим консерватором моєї тілесної „плівки“⁹, — гірко іронізував він. Спогади ще однієї „подоєбрадчанки“ про той період доповнюють портрет: „Мосендз був трохи вище середнього зросту, стрункий і худорлявий, з правильними рисами подовгастого обличчя і породистою будовою голови. Спочатку він ходив на виклади в „гімнасторці“, у військових черевиках та обмотках на сухих ногах. Був дуже рухливий, швидко бігав з одної аудиторії до другої; взагалі темпераментом він був холерик. Через те, а також через його худість, ми прозвали його „холерним вібрионом“, або, для скорочення, просто „холерою“, але він не ображався. Мосендз мав міцне почуття гумору, сам сипав дотепами як з рукава, при чому ці його дотепи не завжди були безвинні“¹⁰. Він співпрацював з редакцією студентського сатиричного журналу „Подоєбрадка“ разом з Авксентієм Ільницьким, Миколою Чирським, карикатури малювали Петро Холодний, Юрій Матушевський та Микола Савицький, сам писав гострі епіграми.

Мосендз також був членом студентського „Бібліологічного гуртка“, який видавав журнал „Українське книгознавство“ разом із відомим кни-

⁷ Гордієнко Г. Під щитом Марса: Спогади.— Філядельфія, 1977.— Т. 2: Мої Подоєбради (1922—1931).— С. 40—41.

⁸ Там само.— С. 42.

⁹ Лист до Д. Донцова від 1 березня 1938 р. // Biblioteka Narodowa w Warszawie (далі — BN). Archiwum D. Doncowa, v. 3. (Листування на „Л-М“.)

¹⁰ Подоєбрадчанка. „Новітній Берладник“ (Літературні Подоєбради — Леонід Мосендз) // Визвольний шлях.— 1959.— № 12.— С. 1355—1360.

гознавцем Левком Биковським. Глибоке зацікавлення Святим Письмом та взагалі нахил до духовного життя привели його в ряди Української євангельської громади. Якось він зізнався Донцову, що любить усіляку теологію і трохи на ній розуміється, „бо колись і мене тягнуло до чернечого життя й якби не те, що я православний, то я давно вже був би у єзуїтів“¹¹. Від того часу він співпрацював із Християнською асоціацією юнаків (Young Men's Christian Association, далі — YMCA)*, яка працювала за культурними, виховними і спортивними програмами, опертими на засадах християнства. Ідеологія YMCA була, очевидно, близькою світоглядові Мосендза. Маючи педагогічний досвід, він радо давав уроки дітям зі сімей професорського складу УГА: Лисянських, Чернявських, Вікула, Садовського, Чередїва, Івасюка, Коберського, Олени Шовгенів.

Деся у той час він пережив особисту драму, яка відбилася на його творчості та житті. Мосендз закохався на Матуральних курсах у внучку Софії Русової, Ольгу, й заручився з нею. Несподівано, з невідомих причин, вона розірвала заручини і вийшла заміж за багатого старшого за неї колишнього офіцера Миколу Базилевського. Для Л. Мосендза це особисте горе, як вважав Є. Маланюк, стало поштовхом до літературної творчості, „яка для нього була способом поборювання того горя і духовим самолікуванням“¹². Вочевидь, Маланюк розумів його, адже його також свого часу покинула Н. Лівницька, вийшовши заміж за П. Холодного-молодшого.

Склавши 1923 р. матуральні іспити, Мосендз став студентом хеміко-технологічного відділу інженерного факультету УГА зі спеціалізацією у переробці нафти. За спогадами співучнів і професорів, він був дуже добрим студентом, точним і акуратним, а також обдарованим науковцем. Навесні 1927 р. перейшов із кафедри фізики асистентом на кафедру хемічної технології проф. Василя Іваниса. Через скрутні матеріальні обставини вже тоді змушений був підробляти на цукроварні в Рудниці.

1928 р. Мосендз закінчив хеміко-технологічний відділ Української господарської академії у Подєбрадах із титулом інженер хеміко-технолог¹³. Як інженер-технолог працював над поліпшенням і удосконаленням різних хемічних приладів. „Регулююче урядження для лещат бюреток Мора“, опубліковане Мосендзом, настільки виявило себе придатним до вжитку, що фірма V. Veit у Празі купила в нього право на вироблення і продаж цього приладу, а в бернській Політехніці зараз же ввели його у своїй лабораторії“¹⁴. Писав наукові статті до німецьких спеціальних журналів, зокрема, до „Zentral-Blatt“, разом із М. Вікулом переклав чеський підручник із неорганічної хемії (1924). По закінченні УГА рада факультету обрала його професорським стипендіатом для підготовки до викладацької роботи. 1930 р. він почав експериментальну працю на кафедрі палив Бернської політехніки для написання докторської дисер-

¹¹ Лист до Д. Донцова від 26 квітня 1935 р. // ВН. Archiwum D. Doncowa, v. 3.

* Асоціація постала за посередництвом американської YMCA, яка від 1917 р. допомагала чеським легіонам у Сибіру і з ними прийшла 1919 р. до ЧСР.

¹² Маланюк Є. Леонід Мосендз (В п'яту річницю смерті) // Книга спостережень.— Торонто, 1962.— С. 243—246.

¹³ Наріжний С. Українська еміграція. Частина перша.— Прага, 1942.— С. 149.

¹⁴ Там само.— С. 266.

тації, яку закінчив за два роки. Докторат Мосендз захистив у 1931 р. Він і Олександр Неділько стали першими докторами технічних наук УГА. Ще два роки Л. Мосендз працював асистентом на кафедрі хемічної технології УГА, але після скорочення чеським урядом фінансування академічних фондів змушений був переїхати до Братислави, де отримав посаду в лабораторії винарства. Тут загострюється його недуга й починаються поневір'яння по шпиталях і санаторіях. Як він образно написав пізніше Д. Донцову, „боротьба почалася: bacillae contra poeta. Чим скінчиться — не знаю, але буде вперта й безжалісна, як Верденська облога. Про результати її так чи інакше, але довідається“¹⁵. Боротьба за життя була справді впертою і довгою. Влітку 1932 р. поет через хворобу втратив місце праці, далі перебивався тимчасовими заробітками, страждаючи не стільки через брак грошей, скільки через неможливість утримувати себе самому й приреченість бути під чужою опікою. Це дуже відбилосся у листах, змінило в них частку легкого гумору, чи, як казав він про себе, „збитошности“, зате додало сатиричності й різкості, узагалі характерної для хворих на туберкульоз. Сам автор попереджає: „Не дивуйтеся тому листа. Після хвороби я маю розхитані нерви й тому иноді позлюся“¹⁶. Зі скупих штрихів у листах вимальовується пронизлива картина існування емігранта, позбавленого власного дому. Відповідаючи на пропозицію Донцова вибрати з „ЛНВ“ вірші для збірки, він гірко іронізує: „Мені це смішно. Таж, пане Докторе, усе моє майно складається з одної більшої, з одної меншої валізки вповнених вщерть найпотрібнішим, включаючи сюди з книжок лише два словники й підручник еспанської мови“¹⁷.

Турбота про стан здоров'я і умови життя Леоніда Мосендза, бажання хоч чимось йому допомогти зворушливо відбилися у листах Олени Теліги. Леонід закінчував Подєбрадську академію разом із Михайлом Телігою. Як твердив біограф Олени Теліги — Олег Штуль, саме Михайло познайомив її, — тоді ще Леночку Шовгенівну, доньку ректора Української академії в Подєбрадах, — з Василем Куриленком, Леонідом Мосендзом, Євгеном Маланюком, Юрієм Дараганом та іншими. Уже згадувалось, що Мосендз допомагав Олені підготуватися за рік до матури, яку вона склала 1924 р. „Олена має незвичайну пам'ять і великі здібності та поміч Леоніда Мосендза, до того ж амбіцію осягнути мету. І за рік складає матуральний іспит з дуже добрим вислідом“, — писав Штуль¹⁸. Н. Лівіцька-Холодна, згадуючи про свої зустрічі з Оленою, тоді ще російськомовною дівчинкою, каже, що Леонід Мосендз, який підготовляв її до матури, немало зробив у справі її українізації¹⁹. З Л. Мосендзом вони залишилися друзями на все життя. Уже коли Олена Теліга жила у Варшаві та у польських селах, а Леонід Мосендз у Словаччині, вони відновили контакти й почали інтенсивно листуватися. Як впливає з лис-

¹⁵ Лист до Д. Донцова від 14 лютого 1938 р. // ВН. Archiwum D. Doncowa, v. 3.

¹⁶ Лист до Д. Донцова від 11 березня 1932 р. // Там само.

¹⁷ Лист до Д. Донцова від 17 червня 1935 р. // Там само.

¹⁸ Теліга Олена. Збірник / Ред. і прим. О. Ждановича. — Детройт; Нью-Йорк; Париж, 1977. — С. 167.

¹⁹ Лівіцька-Холодна Н. Спомин про короткий період життя Олени Теліги // Сучасність (Мюнхен). — 1990. — Жовт. — Ч. 10. — С. 81.

тів О. Теліги, сталося це десь у квітні 1932 р., адже вже у травні „Мосендз пише з санаторії. Одержала перший лист від нього з приводу свого вірша „Чоловікам“, а тепер він взагалі мені часто пише хороші, теплі листи“²⁰. У цих „метрових листах“,— а Мосендз нерідко писав на довгих вузьких смужках паперу,— було „багато тепла, іронії, філософії і містицизму. Цілість така, що в мене голова пухне і доводиться йти і десь на траві трохи поспати“,— зізналась Теліга приятельці²¹. Як вимогливий учитель, Мосендз завжди піклувався про духовне зростання О. Теліги, цікавився її творчістю, турбувався тим, що через несприятливі життєві обставини вона так і не здобула диплома. Виправдовуватися обставинами він уважав проявом слабкості, негідним справжньої людини. „Носити власне серце в руках як „гостію“ — це, думаю, мало. Але вона ще дуже молода. І у неї є ще великий плюс, що зараз має тяжке життя. Це запорукою, що з неї не буде таке „цвєвірінькало“, як Левцицька“²². Це дуже характерне для Мосендза зауваження романтика-максималіста, в якого біло повинно повністю збігатися зі словом, підтверджене, зрештою, усім його життям. Недарма ж серед його улюблених героїв були Лойола, Жанна Д'Арк і Григорій Сковорода. Його ідеалом був аскетизм, уважав, що аскети не повинні пускати до своєї душі нічого, крім ідеї. „Такими були всі аскети. В літературі Фльобер, в науці — Муасан, у філософії Паскаль, в політиці Штайн. Лише аскетам належить майбутнє й лише вони ведуть життя за собою“²³.

Своєю чергою, Олена Теліга, порівнюючи його з Ю. Липою і Є. Маланюком, зауважила в одному з листів: „Один Мосендз, і я за це дуже ціню його, залишився ідеалістом у своєму тяжкому життї“²⁴. У присвяченій йому поезії „Лист“ тонко вхоплено різницю їхніх світовідчужань: „Твоє життя — холодний світлий став...“, йї натомість пророче вижалося інше: „Життя хитнеться й відпливе / Мов корабель у заграві пожежі!“²⁵

Найбільше уваги в листах Мосендза, звичайно, присвячено літературній творчості: поезії, прозі, перекладам, публіцистиці. Перші друковані його поезії з'явилися у празьких виданнях 1925 р.: „Новий Україні“ („Сонет“, „Закон“, „Було прочитано томи книжок“, „Ми кажемо: „Гіркий хліб вигнання...“, „Подєбрадський замок“, „Як хочеться молитися часом“), „Студентському вістнику“ („Мені здається: це когорти...“, „У татарви шукали оборони...“). У неперіодичному виданні Легії українських націоналістів „Державна нація“ у січні 1927 р. опубліковано новелу „Людина покїрна“. Мосендз, за твердженням П. Мірчука, був також серед провідних членів Легії, поруч з М. Сциборським, Д. Демчу-

²⁰ Лист до Н. Лівницької-Холодної від 22 травня 1932 р. // Джерела до новітньої історії України.— С. 555. У листі йдеться про вірш О. Теліги „Мужчинам“, опублікований у „Літературно-науковому вістнику“ (далі — ЛНВ).— 1932.— Кн. 4.— С. 333.

²¹ Лист до Н. Лівницької-Холодної від 4 червня 1932 р. // Джерела до новітньої історії України.— С. 561.

²² Лист до Д. Донцова від 2 вересня 1934 р. // VN. Archiwum D. Doncowa, v. 3.

²³ Лист до Д. Донцова від [листопада] 1935 р. // Там само. Після переліку прізвиськ рукою Донцова дописано: „Наполеон“.

²⁴ Лист до Н. Лівницької-Холодної від 9 серпня 1932 р. // Джерела до новітньої історії України.— С. 604.

²⁵ Теліга О. Лист // Вістник.— 1936.— Кн. 11.— С. 779—780.

ком, С. Маланюком, Ю. Руденком, М. Вікулом, М. Селешком²⁶. Пізніше він належав також до Культурної референтури Проводу українських націоналістів, очолюваної О. Ольжичем. І до кінця життя був переконаним націоналістом.

Перший вірш Леоніда Мосендза на сторінках „ЛНВ“ надруковано у кн. 4 за 1927 р. „Сонет“ („Любов міцніша всіх міцних отрут“). А вже протягом наступного року з'явилися поезії „На пляжі“²⁷, „Едгар По“²⁸, „Сонет співцеві“²⁹, „Арбалетник“³⁰, „новела „Помста“³¹ й переклади з Р.-М. Рільке „Як би хоч раз було цілком так тихо...“ та „Льогіки героїзму“ Жуля де Готіє³². Склалося враження, що в автора назбиралося багато творів про запас. Протягом 1929 р. з'явилися друком „Сонет сонету“³³, „Гірський сонет“³⁴, „Поворіт“³⁵, [„Посеред океану каравелла...“]³⁶ та новела „Берладник“³⁷. Серед творів 1930 р.— поезії „Баллада про побратима“³⁸, [„Пригорнути й уст палаючим вулканом...“]³⁹, „Mia Stella“⁴⁰, „Мапа“⁴¹, „А. Ірасек“⁴². Також опубліковано автобіографічну прозу: новелу „Брат“⁴³ та початок повісти „Засів“⁴⁴.

Так Леонід Мосендз зайняв серед авторів „Вістника“ одне з основних місць, працюючи в різних жанрах.

Літературну творчість Мосендза критика оцінювала по-різному. Наприклад, Євген Маланюк узагалі вважав себе єдиним „вродженим“ поетом, а Мосендза — лише вченим, який через безвихідь займався літературною творчістю. Л. Нигрицький (Лужницький), характеризуючи поезію Мосендза, відзначає, що „особливою дбайливістю оформлення відзначаються його сонети. Вінок сонетів „Юнацька весна“ — одна з дуже рідких появ в українській літературі“⁴⁵. Юрій Липа в одному з листів

²⁶ Мірчук П. Нарис історії ОУН (1920—1939).— [Мюнхен], 1968.— Т. 1.— С. 67—68.

²⁷ ЛНВ.— 1928.— Кн. 5.— С. 3—4. Автограф зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління (далі — ЦДАВОВУ), ф. 4465, оп. 1, спр. 641.

²⁸ Там само.— Кн. 10.— С. 138. Автограф у ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 641.

²⁹ Там само.— Кн. 11.— С. 195. Автограф у ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 642. Опубл.: Миронець Н. Автографи Леоніда Мосендза в історичному архіві // Літ. Україна.— 1997.— 20 жовт.— № 37.

³⁰ ЛНВ.— 1928.— Кн. 12.— С. 319. Автограф у ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 641.

³¹ Там само.— Кн. 11.— С. 205—207. Окремим виданням вийшла 1941 р. у Празі.

³² Там само.— Кн. 1.— С. 73—82.

³³ Там само.— 1929.— Кн. 2.— С. 100.

³⁴ Там само.— Кн. 6.— С. 494.

³⁵ Там само.— Кн. 6.— С. 563. Автограф „Поворіт“ у ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 642. Опубл.: Миронець Н. Автографи Леоніда Мосендза в історичному архіві.

³⁶ ЛНВ.— 1929.— Кн. 7—8.— С. 698. Автограф „Що посеред океану каравелла?“ у ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 641. Інший варіант цієї поезії: „Mia Stella“.

³⁷ Там само.— 1929.— Кн. 10.— С. 843—845.

³⁸ Там само.— 1930.— Кн. 1.— С. 1—3.

³⁹ Там само.— С. 3. Автограф у ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 642. Опубл.: Миронець Н. Автографи Леоніда Мосендза в історичному архіві.

⁴⁰ Там само.— 1930.— Кн. 2.— С. 158. Автограф у ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 641. Див.: „Посеред океану каравелла...“

⁴¹ Там само.— 1930.— Кн. 3.— С. 193.

⁴² Там само.— Кн. 5.— С. 456—457.

⁴³ Там само.— Кн. 6.— С. 482—486.

⁴⁴ Там само.— Кн. 12.— С. 1036—1047.

⁴⁵ Новий час [Львів].— 1933.— 19 квіт.— Ч. 38.

писав Донцову: „Мосендза вірші цікаві, але все більші „статуйні“ і статичні. Здається, найближчі для нього — це Рильський і Зеров“⁴⁶. Сам Леонід Мосендз М. Рильського цінував дуже високо і як поета, і як перекладача, прирівнюючи його до Рільке. Близькість поетичної творчості Мосендза до „неокласиків“ зауважував також Володимир Державин, вважаючи, що традиція київського неокласицизму 1920-х років, збережена й перенесена на Захід, знайшла плідне відбиття у поезії С. Гординського, Л. Мосендза та інших⁴⁷. Справді, поетична творчість Леоніда Мосендза ближча за своїм характером до неокласицизму, хоча водночас їй притаманні ідейні й вольові мотиви, характерні для вістниківівців. Богдан Бойчук і Богдан Рубчак у „Координатах“ називають його „культурним поетом“ — з усіма позитивними та негативними значеннями цього терміна. В Л. Мосендза був талант не дуже широкого діапазону, але він культивував його з наполегливістю вченого. „[...] Поетова культура та ерудиція, разом із його постійним культивуванням сонетної форми і частими звертаннями до Західної Європи трохи нагадують київських неокласиків“⁴⁸. Вони вважають, що саме це творить своєрідну протизагагу до суто українського кола зацікавлень його празьких колег. Орієнтація творчості Мосендза на Західну Європу, зокрема на її мистецьку традицію, яка виразно простежується і в його листах, значно органічніше втілюється усе-таки у прозі, ніж у свідомо конструйованих поетичних рядках. Упорядники „Координат“ [цілком справедливо.— Авт.] вважають Л. Мосендза насамперед мислителем, потім прозаїком, а вже тоді — поетом, погоджуючись також із загальною думкою критиків, що проза його набагато сильніша, ніж поезія.

В „Історії української літератури ХХ ст.“ Іван Дзюба, намагаючись усіляко применшити значення донцовських видань, твердив, що популярність вони здобули завдяки публіцистиці Д. Донцова та участі „еміграційних“ поетів „празької“ і „варшавської“ шкіл (знову ці міфічні школи!)⁴⁹, а мовляв, „на талановиту прозу націоналісти так і не здобулися“⁵⁰. Не уявляємо, як, прочитавши новели Л. Мосендза або Ю. Липи, чи романи У. Самчука, можна називати їх безталанними. А може, це написано тільки для того, щоб підкреслити, що все, що тільки було в 1920—1930-х роках талановите, перебувало на радянському боці.

Натомість прозу Мосендза дуже високо оцінювали і літературні критики, сучасні йому, і прийдешніх поколінь. Так, Освальд Бурггардт уважав Мосендза майстром прозової форми, високо поцінивши, зокрема, його повість „Останній пророк“ і оповідання „Поворот козака Майкеля Смайльза“. Появу збірки оповідань Мосендза „Людина покірна“ крити-

⁴⁶ Лист Ю. Липи до Д. Донцова від 2 квітня 1934 р. // BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3. Оpubл.: Українські проблеми.— 1995.— Ч. 3—4.— С. 130—160.

⁴⁷ Державин Володимир. Три роки літературного життя на еміграції (1945—1947) // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.— К., 1994.— Кн. 3.— С. 576.

⁴⁸ Леонід Мосендз // Координати. Антологія сучасної української поезії на Заході / Упоряд. Б. Бойчук і Б. Т. Рубчак.— [Мюнхен]: Сучасність, 1969.— Т. I.— С. 56.

⁴⁹ На цю тему див. також статтю: Сварник Галина. Чи існувала „празька“ школа української літератури? // Українські проблеми.— 1995.— Ч. 2.— С. 87—97.

⁵⁰ Історія української літератури ХХ ст.— К., 1993.— Кн. 1.— С. 104.

Леонід Мосендз. Подебради. 20-ті роки XX ст.

Вельмишановний

Маме Феданґоре!

Радам з цим аудіо засламі на адресу Л. Ч. Вісника всім же Міддлмисом "Strickland", органу групи моравеских ініціатив. Як що не черепяді "ф днаїде" же можливим коридори у фотоді "Зоблі-огрозі" мою карбувану замітку що дитинури, то "і" ури цюру чинидаю. Кодице що нав'язану брнґіт цулофурим д'єу-кіт з рефемі, д'єу на мораві "і" "Strickland" може суди в цюру вужошени д'єу користим. Зрембало мою замітку дано до ц'єновидої Даймої, рефтор адемло едї, кор да "і" на "побок", в робуитні смітне д'єурим і змісфу.

З правдивого
ишаного

Л. Мосендз.

Брно,
за ч'єрем 17.

19. 11. 31.

Р. С. Тришадано це ред
Звідом під системою карбо
"Леди."

12.

Лист Леоніда Мосендза до Дмитра Донцова.
Брно, 19 березня 1931 р.

ка зустріла дуже прихильно: „Се чи не найкраще з останніх чисел „Української бібліотеки“. Є тут 10 прекрасних оповідань, з яких можна було б зложити новий декальгоґ для модерного нового українця [...] Се збірка, гідна найбільшої уваги“⁵¹. Повість „Засів“ відзначено літературною нагородою Українського католицького союзу за 1936 р. О. Ольжич неодноразово нагадував Донцову про „пекучу потребу критично-літературних студій у „Вістнику“, особливо про Мосендза“, підкреслюючи, що серед прозаїків „найбільше ставимо тепер на Мосендза, ну і на Самчука [...] Чи збираєтесь дати у „Вістнику“ крит[ичну] розвідку про Мосендза? Велика потреба“⁵². І досі ця потреба залишається актуальною.

Окрім надзвичайної працьовитості щодо форми, є ще одна важлива риса прозової творчості Мосендза, підкреслена ним, яка стосується змісту: „Щодо генези моїх „творів“, то я, здається, все мав на увазі Киркегардове „аут-аут“. Єдиний філософ, що для мене зобов'язує“⁵³. Цей постійний вибір „або-або“ в межовій ситуації він ставить перед усіма своїми героями так само, як ставив перед собою.

Людина, яка прагнула мандрувати по світі, але через обставини була позбавлена можливості поїздок і особистих контактів із колегами по перу, надолужувала у листуванні потребу спілкуватися з рівними собі й цікавими особистостями. Тому так багато місця у текстах займає оцінка творчості й життя літераторів, об'єднаних навколо журналів „Ми“, „Назустріч“, „Дажбог“, а передусім — „Літературно-наукового вістника“ й „Вістника“ Дмитра Донцова. Немало різких, може, іноді й несправедливих, суб'єктивних оцінок письменників, політиків, громадських діячів зустрінемо в епістолярії. (Все-таки це приватні листи, а не критичні статті, хоча в окремих місцях роздуми мимоволі переростають у статті, і автор спохоплюється: „Ну та що це я пишу статтю до „Вістника“.) Не раз зміст характеристик є дуже проникливий, і хоч автор судить безпощадно, проте він був вимогливим і безкомпромісним не лише до інших, а й, насамперед до себе. І тому часто в листах висвітлено саму суть явищ емігрантського життя, слов'янського менталітету і психіки. Характеристики допомагають краще зрозуміти стосунки в літературному світі ізсередини, додають чимало нового до збірного портрета ще не забронзовілих у штивних позах, за влучним висловом Богдана Бойчука, поетів-вістниківців Є. Маланюка, О. Ольжича, О. Теліги, Н. Лівницької-Холодної, Ю. Липи, названих пізніше невідомо чому „празькою“ групою, та інших постійних чи тимчасових авторів донцовського журналу: Ю. Косача, А. Крижанівського, М. Мухина, Є.-Ю. Пеленського, У. Самчука та ін. Іноді навіть протягом відносно невеликого часового проміжку спостерігаємо розвиток чи занепад тих взаємин.

Узяти б, для прикладу, знайомство з Юрієм Липою. У листі від 7 вересня 1926 р. Мосендз із щирим захопленням відгукувався на його збірку „Світлість“: „Давно вже (ще з Тарнівських часів) знаю Вашу по-

⁵¹ Літопис Червоної Калини.— Львів, 1938.— Ч. 3.

⁵² Листи від 27 (лютого) і 26 березня 1935 р. // Українські проблеми.— 1994.— Ч. 4.— 5.— С. 128—146.

⁵³ Лист до Д. Донцова від 4 червня 1938 р. // BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3.

езію і Ваше „біжить ріка осіння“ — моє найулюблене. Від автора тих десяти рядків я чекав лише „Світлості“⁵⁴. Новела Мосендза „Г'на рагата“ мала присвяту Ю. Липі — авторові „Суворости“⁵⁵. Із листів Ю. Липи до Д. Донцова видно, наскільки близькими за моральною настановою були Липа і Мосендз, варто лише порівняти їх вибір героїв для видаваної „Вістником“ серії портретів історичних діячів. 2 квітня 1934 р. Ю. Липа пропонує з Варшави дати до нової книжки бібліотеки „Вістника“: „Добре б було — теж біографію-світгляд. Одним словом — чотири евангелісти на рік. І чи всі чотири мають бути сучасні: Кемаль? Клемансо? Льютей?* чи давні: Макіявель? Кромвель? Льюоля?“⁵⁶ Мосендз також вибрав трьох останніх. Любов до ідеалу змусила його навіть звернутися за відгуком до Олени Теліги, яка особисто знала Липу з Варшави. Теліга поділилась сумнівами з тодішньою приятелькою: „Він захоплюється віршами Ю. Липи і прохав мене написати „об'єктивно“, чи він сам такий же хороший, як його творчість. Розумієш, яке тяжке завдання дав він мені. Відписала я йому, що він, Ю. Липа, людина хороша, цікава, вартісна, але по-іншому, як його вірші. Менши тверда, менши цільна і пряма. Леонід дуже засумував, що його ідеал не такий, яким він його уявляє, і покинув думку написати йому листа, хоч я йому і разку це зробити“⁵⁷.

Коли Ю. Липа посварився з редактором „Вістника“ і закинув йому брак „позитивної доктрини“ української нації та сіяння розбрату, а „Націоналізм“ Донцова назвав „порожнечою і втечею в доктрину“⁵⁸, Леонід Мосендз відгукнувся різкою критичною статтею⁵⁹, проте не перестав цінувати літературну творчість Липи.

В полеміку вступили часописи „Назустріч“ і „Ми“, підтримуючи Ю. Липу, а автори „Вістника“ стали на бік редактора. Інакше оцінила цю ситуацію Н. Лівіцька-Холодна, яка деякий час теж співпрацювала у „Вістнику“, а потім повністю перейшла до УНРівських літературних угруповань — „Танка“, видавництва „Варяж“, кварталника „Ми“: „Потроху Донцов, як у випадку „Танку“, почав відбирати у нас наших приятелів. Першим відійшов вірний друг Олени Мосендз, одержавши відповідного листа від Донцова. Потім, після виходу у світ першого числа „Ми“, відійшов і вірний слуга Маланюк“⁶⁰. Лівіцька, яка на той час вже не була „вірною подругою“ Теліги, з однаковою іронією вживає тут слова „вірний друг“ і „вірний слуга“, не згадуючи, з якою лайкою накинуся на „Вістник“ і його редактора вже її „вірний слуга“ А. Крижанівський. Окрім того, як впливає з листів Мосендза, сам він

⁵⁴ BN. Archiwum NTZ, sk. 23. 9. Archiwum J. Łupy, ks. 2.

⁵⁵ Мосендз Л. Відплата. Оповіді.— Львів, 1939.— С. 55.

* Лїоте — французький маршал, генеральний резидент в Марокко (1923), завойовник колоніальних територій для Франції.

⁵⁶ Лист Ю. Липи до Д. Донцова від 2 квітня 1934 р. // BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3. Опубл.: Українські проблеми.— 1995.— Ч. 3—4.— С. 130—160.

⁵⁷ Лист О. Теліги до Н. Лівіцької-Холодної від 22 травня 1932 р. // Джерела до новітньої історії України.— С. 555.

⁵⁸ Липа Ю. Українська доба.— Варшава, 1936.— С. 24.

⁵⁹ Маргіналії до „Української доби“ Юрія Липи // Вістник.— 1936.— Кн. 9.— С. 728—730.

⁶⁰ Лівіцька-Холодна Н. Спомин про короткий період життя Олени Теліги.— С. 92.

ніколи не вважав себе належним до цих варшавських об'єднань і оцінював „Танк“, а тим паче — „Ми“ від самого початку досить критично.

Узагалі до будь-яких видань він ставився дуже обережно. Перш ніж давати згоду на співпрацю, консультувався про їх напрям і рівень в авторитетних осіб, часто — у того ж Донцова. Так, на сторінках листів зустрінемо історію співпраці з львівським часописом „Дажбог“, редагованим Є.-Ю. Пеленським, та відхід від нього після зміни редактора. Цікаво, що листи Мосендза до Донцова за той період перегукуються з його ж листами до Пеленського, які збереглися серед епістолярію останнього⁶¹. В особистому фонді редактора „Вогні“ і „Дажбога“ збереглося шість листів Мосендза, писаних із Чехії і Словаччини в 1931—1934 рр. У них подано оцінку журналу „Вогні“; автор пропонує видати окремою книжкою свою повість „Засів“, друковану в „ЛНВ“, просить повернути переклади, що їх не використав „Дажбог“⁶². Про це ж ідеться у публікованих нами листах.

Загалом листи Л. Мосендза до Д. Донцова охоплюють період до 1939 р. Можливо, колись удасться опублікувати їх повністю. Тоді з'являться також джерела до маловідомого періоду життя Мосендза — періоду Карпатської України, оскільки в 1937—1939 рр. він викладав у комерційній школі в Севлюші, на Закарпатті. Від 1939 до 1945 р. працював хеміком у Братиславі, звідки, залишивши дружину й доньку, змушений був утікати до британської зони в Австрії. Помер Леонід Мосендз 13 жовтня 1948 р. в туберкульозному санаторії у Швейцарії. В одному з листів він поділився з Донцовим своїми думками про смерть: „Я вмів в житті два рази. Вмів поволі, по краплині, відчував як життя відходить з мого тіла. Скільки людей вмерло на моїх руках! Свої й чужі. Коли хорітиму — не боюся ані хвороби, ані смерті, але сполученого з довгим лежанням і заміранням співчуття друзів і приятелів. Це найгірша річ. А самому вмیرати не страшно. Я людина віруюча і не боюся смерті, я трохи лизнув від науки й філософії й тому теж не боюся смерті. Боюся лише, щоб довго не обтяжувати оточення [...]“⁶³. Непокійла його тільки думка: „Одного лише дуже б хотілося: побачити ще Україну. Це єдина річ, що мене трохи смутила в часі кризи“⁶⁴. І, вочевидь, відповідаючи на запитання Донцова, уточнив: „Що до України, то мені не хочеться бути в якійсь частині. Я не маю „рідного краю“. Я ні звідки не походжу. Діда по Сибіру оселили на Київщині (чи прадіда?) Я там не був. Батько, *fliehender Holländer*, тинявся по Україні, я теж. Але я хочу її цілу бачити, все одно де, хочу стати на її вільній землі, вона мені ціла „рідний край““⁶⁵. Може тому хочеться, щоб

⁶¹ Див.: Качкан В. Із редакційно-видавничого поля Євгена Пеленського (за епістолярієм) // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (далі — ЛНБ НАН України) та проблеми створення інформаційного банку даних. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 20—21 вересня 1996 р. — Львів, 1999. — С. 192—206.

⁶² ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 232, спр. 79, арк. 1—6.

⁶³ Лист від 31 січня 1938 р. // BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3.

⁶⁴ Лист від 1 березня 1938 р. // BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3.

⁶⁵ Лист від 26 березня 1938 р. // BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3. Можливо, помилково, замість „*fliehender Holländer*“ — „легючий голландець“, автор ужив „*fliehender*“ — „утікаючий, утікач“.

Леонід Мосендз таки повернувся на Україну — хоча б своїми творами, і щоб не звучали так гірко і пророче слова ще одного емігранта: „Бує на вечірці Мосендза, книжка його таки, мабуть, появиться і було знов про- лито море відомих крокодилових сліз, але що це pomoже людині, якій за життя вирізали всі легені і ребра і яка десь лежить у чужій землі мо- жливо навіть без могили ось вже стільки років. Приречення поета бу- ти переслідуваним навіть сльозами!“⁶⁶

Тому наші обов'язок опублікувати увесь збережений епістолярій Леоніда Мосендза⁶⁷, спадщина й листи якого, як твердив у своїй брошу- рі колишній вістниківець Роман Бжеський⁶⁸, після смерті Мосендза були спотворені цензурно й пофальшовані МУРівською групою, здоміно- ваною колишньою червоною професурою, з Ю. Шерехом-Шевельовим включно. Тим більше, що з листа самого Мосендза знаємо, що вся наді- слана йому кореспонденція втрачена назавжди. „Навіть листи всі до одного й без винятку я мушу нищити, бо не маю місця“⁶⁹.

При публікації текстів намагаємося зберегти авторські особливос- ті мови листів Леоніда Мосендза. На жаль, немає можливості відтво- рити чіткого, оригінального, з виразним характерним рисунком почер- ку, який впізнається з першого погляду.

Листи виправлено на рівні синтаксису; написання слів разом і окре- мо приведено до сучасної норми (як що — якцо, як раз — якраз, де-які — деякі, все таки — все-таки, щож — що ж та ін.). Натомість збереже- но лексичні й правописні особливості, характерні для мови 1930-х років: иний, иноді, соціяльна, альхемія, сьогоднія; а також специфічні для мови самого автора помилки, які свідчать про усне вивчення ним української мови: призирство, цівілізація, лежачі, з ворожім, принципів, по першому (хоча є й по-перше); й окремі русизми: як ніяк, у моря, згорівший то- що. Цікаво, що поряд із цим спостерігаємо дуже вимогливе і критичне ставлення до вживання української літературної мови у творах укра- їнських письменників та перекладах.

Велика подяка за допомогу у виготовленні копій листів Леоніда Мо- сендза варшавському історикові й видавцеві панові Євгенові Місильу, по- движницьку діяльність якого щонайкраще характеризують Мосендзові слова: „А для чуда треба битися, працювати, палати...“

Галина СВАРНИК

⁶⁶ З листа Уласа Самчука до Євгена Маланюка від 8 березня 1960 р., Торонто. Опубл.: Сім листів Уласа Самчука до Євгена Маланюка // Сучасність.— 1996.— Берез.—квіт.— Ч. 3—4.— С. 142.

⁶⁷ Досі було здійснено кілька публікацій епістолярію Мосендза: [Без автора]. Мосендз в листах (3 листів Л. Мосендза до Арсена Шумовського) // ЛНВ.— [Мюнхен], ХХХІІІ.— Ч. 2.— (Січ.—лют.— 1949).— С. 191—204; Іванис В. Родовід Л. Мосендза і його останні листи.— Новий Ульм, 1961; Задеснянський Р. Правда про Мосендза і його твори.— То- ронто, 1977.

⁶⁸ Задеснянський Р. Правда про Мосендза і його твори.

⁶⁹ Лист до Д. Донцова від 17 червня 1935 р. // ВН. Archiwum D. Doncowa, v. 3.

ДОДАТОК

№ 1

19 березня 1931 [р.], Брно
Za úrozet 17

Вельмишановний Пане Редакторе!

Разом з цим будуть заслані на адресу Л[ітературно]-Н[аукового] Вістника всі числа місячника „Stfedisko“, органу групи моравських письменників. Якщо по перегляді їх знайдете можливим помістити у розділі „Бібліографія“ мою коротеньку замітку про цей журнал, то її при цьому прикладаю¹. Ходить про нав'язання ближчих культурних зв'язків з чехами, тут на Мораві й „Stfedisko“ може бути в цьому відношенні дуже корисним. Зрештою мою замітку даю до цілковитої Вашої розпорядимости, хоч би й „на поток“, в розумінні зміни форми і змісту.

З правдивою пошаною

Л[еонід] Мосендз

P. S. Прикладаю ще ряд заміток під спільною назвою „Люди“.
 L[еонід] M[осендз]

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 868. Рукопис. Оригінал

№ 2

27 березня 1931 [р., Брно]

Вельмишановний Пане Докторе!

Дякую за листа. Адреси реві посилаю. Шкода буде велика, якщо Л[ітературно]-Н[ауковий] В[істник] „змінить віхи“. А коли Вас там не буде — стануться з нього „Епархіальныя Вѣдомости“, як з „Тризуба“², а може й гірше. Ні, старих Ви не переробите. На них треба мору, щоб всі вигинули. Бо хто 25 років мімікрував — тому тепер тяжко переродитися. Вся їхня нац[іональна] ідеологія вийшла з Просвіти і з Просвітою тепер не хоче розлучитися. Духовний їх батько Надсон — в перекладі на українську мову. „Друг мой брат мой, усталый страдающий брат.. ктоб ты ни был.. но настанет пора и погибнет Ваал...“³. А Ви їм товчете в їхні макітри, що „і Ваали і браття й страждання“ річ другорядна... Макітри ж вже мають зарослі шви. Результат = 0. Просвіта залишиться просвітою й її методи прикладені до політики — дають теж „просвіту“.

Молоді вже інші. Слава Богу Надсона не знають, а в Просвіті не бачать кінцевої цілі. Коли до цього ще згадати звирячу жадібність: бути як люди, бути панами, а не лише в кращому випадку панськими приятелями, то молодь тільки й робить... Якщо її не приспить просвітянство — буде

толк. Ні — vale Ukraïna!* Тоді вже властиво все одно, чи бути порядними русинами, чи „вѣрными малороссіянами“, для кожного, хто пред'явить мандат на наше нищення.

„Внутрішнього хахла“ треба знищити! Я не маю жадного сумніву, що він нарешті загине. Тільки питання як довго буде пручатися. А як ще до того зіб'є Л[ітературно]-Н[ауковий] В[істник] — буде глибока й безсумнівна шкода. І для тих хто його видає, і для тих, хто читає. Та й для тих, хто у нім співробітничав, хоч часом і прикриваючись псевдонімом, щоб „знаєте... безпечніше... воно тес... Донцов...“ У-у-у, мерзота, „черкасы шаткіє“!

Посилаю замітку про виставу „наших хахлів“⁴.

1) „The World Today“. The World's Work Ltd, 99, Gt. Russel str. London, W. C. 1.

2) „The Nineteenth Century“. London & Co Ltd, Orange Street, Leicester Square, W. C. 2. London

3) „The Fotnightly Review“, Cherman & Hall Ltd, Henrietta Str. 11, London, W. C. 2.

Інших у Брні немає й адресу „English“ та „Contemporary“ я не міг дістати.

З правдивою пошаною

Л[еонід] Мосендз

Може потребуєте адресу „Sketch'a“, „London-News“, „Geohgraphic Magazin“ (амер[иканський])?

P. S. Сталася зі мною неприємність: я стратив за мин[улий] рік числа Л. Н. В. I, II, III, IV, V, VI та XII. Чи не міг би я одержати їх? Як Ваша думка. Тепер для „Střediska“ пишу „акафіст“ про Маланюка з портретом і пр.

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 869. Рукопис. Оригінал.

№ 3

[Квітень—травень 1931 р., Брно]**⁵

Вельмишановний Пане Докторе!

По-першому дозвольте щиро подякувати Вам за надіслані примірники Л[ітературно]-Н[аукового] В[істника]. По-другому дуже просив би Вас подати на мою адресу деякі відомости про Л[ітературно]-Н[ауковий] В[істник]. У Брні „Středisko“ випускає в липні своє число, цілком присвячене Україні. Хочу зачепитися об 30-річчя існування „Вістника“ й написати про нього замітку, а для цього потребую фактичні відомости: засновання, редактори, визначні діячі, співробітники й т. п. Буде ще в „Středisku“ нарис про Маланюка: „акафіст“ з парсуною, буде розвідка Маланюка про укр[аїнську] поезію, будуть ще дрібниці, може від Мухина⁶.

* Прощай, Україно! (лат.)

** Тут і далі подаємо у квадратних дужках дату, встановлену за змістом листа.

Чи посилаєте „Středisku“ в обмін Літературно-Науковий Вістник? Редактор О. Zemek дуже вдоволений з замітки про „Středisko“. Хоч самому „Středisku“ занадто високої ціни не прикладаю, але через нього робитимемо українську пропаганду культурну.

Посилаю до бібліографічного відділу „Вістника“ замітку про „Енциклопедію“. Добре, щоб вона була вміщена без скорочень з уважною коректою*. Відділ хемії й хемічної технології в „Енциклопедії“ — справжні Авгієві стайні. Коли пани директори не поправляться, а продовжуватимуть так і далі, то нашій більшій ніж молодій науці прийде така дискредитація, якої не змогли б зробити й найгірші вороги.

„Енциклопедія“ тоді буде не „книгою знання“, а „книгою неучтва“. Це тим більше неприємно, що автори гасел цьому не винні: їхні гасла свавільно виправляє редакція, пристосовуючи до рівня знань з р. 1870.

Не хотілося мені встрягати в цю історію, але ж я все-таки хемик, інженер... і читати все те безглуздя, яким годують наївних „хахлів“ пани „директори й мітрати“ — вже не можу. Замітка — це мінімум, що може написати про хемічну технологію „огірчене „вапами“ хемичне серце“. Буде мабуть полеміка. Тим гірше для „мітратів“.

На разі дозвольте побажати Вам всього найкращого й прийміть мій привіт.

Д[окто]р Mosendz Leonid

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 874. Рукопис. Оригінал.

№ 4

18 червня 1931 [р., Брно]
До п[ана] Д[окто]ра Д. Донцова у Львові

Вельмишановний Пане Докторе!

Сьогодні одержав Вашу листівку з повідомленням про відложення до липневого числа моєї рецензії на „Енциклопедію“⁷. Звичайно проти відложення я нічого не можу мати. Що до підпису, то просив би поставити повний мій підпис (Л. Мосендз), бо рахую, що в такій речі, як ця рецензія, псевдонім чи ініціали були б шкідливі. Та й взагалі я ніколи ще, здається, не вживав псевдоніму⁸.

Дякую за відомости про Літературно-Науковий Вістник; вони використані. Закінчення „Засіву“ незабаром пришло.

Як справа з „Людьми“. Занадто...?

Дозвольте звернути Вашу ласкаву увагу на одну маленьку дрібницю: у передостанньому Літературно-Науковому Вістнику моє прізвище на обгортці було перероблено на Мосендз. Треба Мосендз. Зрештою це дрібниця (Mosiądz?).

Дуже шкодує, що тут у Брно не міг познайомитися з „продуктом“⁹, у якому поіменно нападають на співробітників Літературно-Наукового Вістника. Написав би відповідь, що цілком солідаризуюся з Редакцією що-

* Тут і далі підкреслено в оригіналі.

до напряму Л[ітературно]-Н[аукового] В[істника]. А може там нападають тільки на тих, чие прізвище є на обгортці Л[ітературно]-Н[аукового] В[істника]? Та що там: біс з ними! Страшні не ті, що нападають, а от такі Ф. Дутки¹⁰. То є гниль і зараза, яку треба нищити.

З щирим привітом і правдивою пошаною
Л[ео́нід] Мосендз

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 870. Рукопис. Оригінал.

№ 5

29 червня 1931 [р., Брно]

Вельмишановний Пане Докторе!

По-перше прошу вибачення, що пишу Вам латинкою*, але це через те, що зараз маю під рукою чеську машинку, на якій вже досить навіправлявся, скорше.

„Діло“ в Брні є, і я його прочитаю та зроблю відповідні висновки. Що ж торкається „Людей“, то я так і думав, що з ними будуть деякі затримування¹¹. Отже як знайдете потрібним, то зарядіть з ними як найкраще вважаєте. Бірчакові¹² я присвятив їх, прочитавши його останній твір в Л[ітературно]-Н[ауковому] В[істнику] він мене і навів на думку написати „Людей“. Але тепер я бачу, що може б воно й краще не присвячувати Бірчакові, бо його згоди на це я не маю, а при відомому страхопудстві наших він ще може втяти десь і одвертого листа, що абсолютно не солідаризується з автором і навіть осуджує тую його „ксенофобію“. Краще без присвяти дійсно. Наші „наддністрияниці“ ведуть себе в Брні паскудно, до пропаганди галицької держави включно... Чорт з ними... Баба з воза...

Моє натхнення є функцією мого стану... Щось у формі „бытие определяет сознание“. Тому мені й рідко вдається до нього догратися (до натхнення...)

Сьогодні у Аустерлітц (Славков) біля Брна відчиняється Наполеоновська вистава. Через тиждень я туди почимчикую й може які будь відомости про неї до журналу дам. Мені страшенно хотілося знайти там якісь сліди про тогочасну Україну, відшукати хоч натак сліду... спробую.

Якраз сьогодні сто років тому назад помер Karl Freiherr von und zum Stein¹³, творець пруської держави й духовний батько Бісмарків. Його емігрантська епопея де-в чім нагадує й нашу, тільки що наслідки були щасливіші. Цікаво якби хто з українців згадав цього мужа в пресі... хоч знов почнуть „брати“ гугнити про „германофільство“.

Бувайте здорові, В[ельми] Ш[ановний] Пане Докторе.

З правдивою пошаною

Л[ео́нід] Мосендз

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 872. Рукопис. Оригінал.

* Лист писаний по-українськи у транскрипції чеськими літерами.

№ 6

[Листопад 1931 р., Брно]

Вельмишановний Пане Докторе!

Посилаю продовження „Засіву“¹⁴. Вибачте, що затримався. Але у мене все залежить від тої кількості часу, який я можу урвати від своїх хемичних обов'язків, та головню від того, в якій мірі ті обов'язки дають мені можливість не турбуватися про завтрашній день.

При 8-год. дні праці „на пана“ (від 8-ї рано до 8-ї веч[ора]) не вистарчає після лабораторії енергії навіть на переписування й виправлення.

Хиба, що вчеплюся десь настало.

У Брні, де багато „хахлов“, ще більше „малоросіян“, а найменше українців, Л[ітературно]-Н[ауковий] Вістник для нашого невеличкого гуртка як „Божа роса“. Головно ж Ваші статті, що читаються й перечитуються. Не скрию: на нас — півмолодь розраховувати нема чого: „...quod ferris non sanat — mors sanat“*, але — радість з нашої післявійськової молоді, якої тут є мала група з Галичини й Підкарпаття. Маю надію, що таких вже більшість. А в цьому і Ваша заслуга.

Ну, бувайте здорові, пане Докторе! Щире бажання дальших успіхів у Вашій праці, єдино — правильній і потрібній.

Вас глибоко

поважаючи Л[еонід] Мосендз

Р. S. Радо б знав Вашу адресу, щоб не писати на адресу редакції. Чи то все одно!?

L[eonid] M[osendz]

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 873. Рукопис. Оригінал.

№ 7

7 січня 1932 [р., Братислава]

В[ельми] Шановний Пане Докторе!

Дозвольте подякувати Вам за Ваше поздоровлення й разом з тим привітати Вас з Новим роком та побажати Вам всього добра.

Прошу вибачення, що аж тепер лише можу писати Вам. Справа в тім, що я вже не знаходжуся в Брні, а в Братиславі, куди на днях мусив із Брна переїхати. Причини — „людські“. Тому то й не знаю, коли зможу що-будь прислати для Вісника, бо ще не знаю, куди остаточно приткнуса. Ясно лиш, що „вперед“, але в який саме — трудно в сучасних умовах про щось говорити. Одначе мій зв'язок з зовнішнім світом й надалі йтиме через Brno, Za úrozem 17, куди я зрідка сповіщатиму про місце мого тимчасового осідку.

* „Чого не зцілить залізо — зцілить смерть“ (лат.).

Якщо трохи затримаюся в Братиславі — пришлю дещо. Чи не прийняли б Ви до Л[ітературно]-Н[аукового] В[існика] перекладу уривку з Людвигового „Наполеона“¹⁵ про Штайна.

Минуло в р. 1931 200 років з дня смерти Д. Дефо. Бурхливе, контрастне життя! От хто може бути добрим прикладом, як вислідки нашої діяльності мало залежать від наших моральних якостей, а лише від волевих стимулів.

Наближається Гетів ювілей¹⁶... Як подумаю — що можна й чого немає можливості зробити — так і хочеться „видумати“ спосіб відживлення і людини як рослини: CO₂.

Навпаки! З дамами-поетками Ви щастя маєте. Коли Телігу „лають“ — значить з неї ще буде (чи може бути) „коляска“. (Вибачте, каламбур). Гірше, звичайно, що Н. Лівичька всім подобається.

Думаю, що тема „вічного хахла“ залишиться вічною для нас темою. Боюсь, що не випече її й сучасний режим в ССРСР. Цьому свідком хоч би книжки В. Юрченка. (При нагоді: Червона Калина в Л[ітературно]-Н[ауковому] В[існику] інсерує, що хто прочитав „Шляхом на Соловки“, то з ще більшою насолодою прочитає „Пекло на землі“. Здається, що слово насолода можна у нас зарахувати до того ж асортименту, що й „єдиний український“, „батьорий настрої“, „лихі воріженьки“). Ні! Колись ген[ерал] Клінгер (німець і росіянин вкупі) — писав, що він ділить людей на 2 класи: „Die Menschen und die Russen“*. Не знав він мабуть „хаклів“, бо поширив би свою класифікацію й на тую ще породу, яка відзначається „вірністю, терпеливістю й наївністю“. Останньою найбільше. От хоч би „Шляхом на Соловки“. Автор здається так і не розуміє, за що його, „преданного малоросіянина“, духовного потомка Кочубея й Іскри, заперішили аж на Соловки. І тільки в „Пекло на землі“ починає світати у хахлацькій макітрі, та й то ще не дуже. Хіба це не наївно?

В Чехії енергійно взялися за скорочування бюджету й систему економії. Тому маю підставу характеризувати наш настрої і положення реляцією з р. 1919: „настрої батьорий, відношення населення прихильне“. Що це значить — Ви пам'ятаєте.

Вибачте, що пишу на клаптику (Krisemode**) й олівцем. Сиджу в Y[oung] M[en's] C[hristian] A[ssociation] в Братиславі.

Я персонально багато чекаю від весни: Німеччина й Далекий Схід! Якщо справді поб'ються — буде підстава в цьому разі назвати „воріженьками“.

Дякую за Kurjera Czerwonego¹⁷. Замітка „мадамочки“ Окулової така нісенітниця, що з нею може зрівнятися лише одна тутейша газета, що писала про „starý ukrajinsko-polský rod Petljurovců“. Але я Okolovu розумію. Вам би слёзю пустити треба було по тандиті польсько-українського братерства, а Ви говорили про залізну необхідність... Мадами (баби) ж не терплять жодного мегалу крім золота. Хоч би й самоварного.

Мужин зрідка продукується. Але в „Sl[ovanskim] P[řehled]i“ не дуже вдало. Хоч це вина не його, а редакції. Тут з усього зроблять солодку під-

* „Люди і росіяни“ (нім.).

** Кризова мода (нім.).

ливу до чеського слов'янофільського кнедля... Обстругають, підглядять, підчистять і... зіпсують.

Ну, будьте здорові, Вельмишановний Пане Докторе!
Щірі побажання прийміть від

Mosendz Leonid

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 875. Рукопис. Оригінал.

№ 8

11 березня 1932 [р., Братислава]

Вельмишановний Пане Докторе!

Ваш лист мене дуже потішив, особливо як прийняти під увагу, що я вже другий м[іся]ць лежу в шпиталі в Братиславі, видужуючи від запалення легенів. Помаленьку вишкрябуюся з долини на гору. Можу писати, але звичайно, лежачі.

Лютневе число Л[ітературно]-Н[аукового] В[істника] одержав і децю прочитав з радістю (як завше статті Д[митра] Д[онцова]), а де над чим гризуся ще й досі. А це перекладова творчість апокаліптичної „С. Кулікивної“. Починаючи цею дивною відміною прізвища (подивіться на обгортку Л[ітературно]-Н[аукового] В[істника]), читач занурюється в нетрі жакливої мови, нашпикованої огидними чезизмами; будова фрази кострубата, неохайна, іноді навіть тяжко дійти сенсу речення. Маю вражіння, що „Куликівная“ не знає ані англійської, ані української мови. Мабуть менше ще українську. Пане Докторе! Йй Богу обмежіть, як від Вас це залежить, таке зогиджування мови. Це ж духовне барбарство! Чого можемо досягнути, як не вміємо поводитися з родовою зброєю — мовою? Може маєте адресу тої мадами. Я б йй написав, тим більше, що зараз маю час.

Цікаво, що на обгортці стоїть „Д. Донцов. Третій удар“, а всередині просто „Д. Д.“. Я бачу, що Л[ітературно]-Н[ауковий] В[істник] продовжує славетні передвійські традиції, коли ще Леся Українка мала про коректора Л[ітературно]-Н[аукового] В[істника] свою думку. Ет! Подивіться людина на європейські видання; а потім на таке „Діло“, яке великим шрифтом друкується, щоб пан-отцям очі від читання не псувалися, ... і зогидить собі всю „отчественную“ продукцію.

З Європи збірався, але хвороба поруйнувала всі пляни. Тепер треба до санаторії, зреперувати фізику. Але я надіюся, що на зіму чи осінь буду вл[асним] кореспондентом Л[ітературно]-Н[аукового] В[істника] зі сходу. Боротьба ще почнеться. Японцям багато вибачать за пошарпання радянців. А ми з того лише виграємо. В кожному разі хай краще кілька сот тисяч хахлів загине війною, ніж в „циклопських“ таборах.

Юрченка перекладають до чеської мови, але й 1-й том. Не знаю, чи корисно буде довідатися європейцеві, що на Рад[янській] Україні „хахли“ аж досі не розуміли ролі Москви.

Ви мабуть знаєте про відозву трьох ректорів купувати книжки Олеся? Єдиного, одинокого, найбільшого й т. д. Ну й вишкварили ж! А ще до-

рослі люди! Горбачевський — хемік світової слави, Іваницький — лісник. Обое в літературі розуміють як... я на музиці. Я розумію, що п. Кандибі треба допомогти, але навіщо при цьому ж осмішити ректорів, роблячи з них посміх для кожного, хто знає Олеся.

Смерть М. Шаповала¹⁸ зробила тут велике вражіння. І чеські, й німецькі газети присвятили його особі багато місця. Шкода його. Людина мала велику волю, великі організаційні здібности. Його епігони йому і в підметки не годяться. Здібні тільки „гадіть“, без творчих якостей покійника.

Посилаю Вам „на поток“ кілька віршів. Тепер приводжу до порядку. Читаю Rilke.

І я починаю потрохи розчаровуватися в Людвигові¹⁹. Неприємне вражіння робить на мене та „легкість необъкновенная“, з якою він пече монографії: Бетговен, своя автобіографія, ще щось, ще щось, а тепер мабуть напише ще про Леніна, з такою ж тартюфською щирістю, як і про інших. Вмыє жидюга гешефти робити! Але все ж знаходжуся ще й досі під вражінням його Наполеона.

Ну, бувайте здорові, В[ельми]Шановний пане Докторе! Не дивуйтеся тону листа. Після хвороби я маю розхитані нерви й тому иноді позлюся.

Бажає Вам всього кращого

Мосендз Leonid

P. S. Поки одіслав цього листа — маю й за Березень Л[ітературно]-Н[ауковий] В[існик]. Дякую!

L[eonid] M[osendz]

P. S. Прекрасна мова перекладу Рудої Барбари. Й оповідання прекрасне. Має п[ані] Пирогова²⁰ смак.

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 876. Рукопис. Оригінал.

№ 9

5 квітня 1932 [р., Братислава]

Вельмишановний Пане Докторе!

Дякую Вам за побажання. Мені вже дійсно краще. Доказом тому цей мій допис, що його вже пишу по-людськи, ц. т. сидючи за столом. І з незвички це навіть незручно. Тепер чекаю, коли „попросять“ до санаторії. Поки що моя адреса на звороті обгортки.

Не нарікайте на перекладчиків, що погано знають чужу мову. Це б уже й не було так страшно. Навіть при найкращому знанні чужої мови можливі перекручення. І Mark Twain зі своїм оповіданням про Жабу²¹ цьому доказом. Думаю, біда в тім, що перекладчики слабо знають мову свою. Головно ж перекладчики українські. Як ніяк, пане Докторе, у нас, у яких сказав би „цивілізація“ мови тільки на початку (не кажу про культуру) — у нас справа перекладів найбільш болюча. Звідси й Куликівни — неохайні анальфабети. А Рильських? — тільки один. Та й то про перекла-

ди з польської мови, бо слов'янська — дає можливість і перепачкувати пару чужих слів до нашої мови. Ні?

Я досить добре знайомий ще з дитячих років з англійською літературою. Звичайно в російських або польських перекладах. Але тільки з прозою. І тільки тепер познайомився трохи з англійською поезією та зрозумів чому так мало її перекладають славяне. Треба такого впрост геніального перекладчика, як чеський письменник А. Klačterský²², треба й щоб мова мала таку спеціальну структуру [як] чеська, щоб досягти прекрасних перекладів. А головне, як же треба знати свою мову! Нам ще до Клаштерських далеко.

Ви маєте цілковиту рацію: дійсно Л[ітературно]-Н[ауковий] В[істник] містеріозне підприємство. Це ж про нього колись було говорено: „не кидайте перлів свиням, щоб ті не потопагли перли й не розірвали вас“. Бачите, як впливали „перли на „чечуг“ (чечуга — делікатна назва свині на Поділлі) ще 1900 років тому. „Чечуги“ не змінилися. Вони просто обертаються й ... кидаються, бо чекають „кукурудзи“, а Л[ітературно]-Н[ауковий] В[істник] їм перли. Найбільша злість звичайно не від того, що й перли будуть здітані й розкидувачі порозірвані. Злість тому, що наше суспільство (в даному випадку High Street* Галичини) занадто вперто противиться еволюційним законам, не бажаючи від свині підвестися до вищого ряду, хоч час і обставини кличуть, штовхають перестати називатися „хахлами“.

Ет! Тому тільки й у нас можливі такі випадки, коли ціла група української інтелігенції з приводу Мазепоного ювілею виступає прилюдно з „науковим“ твердженням, що найбільшим ворогом укр[аїнського] народу був „польський шляхтич“ Мазепа, який за поміччю шведів хотів „закувати“ укр[аїнський] нарід у шляхетсько-поміщицьку неволю. Чим був Cromwell для Англії, якщо міряти його есерським мірилом? А хіба англієць скаже це про нього так як „наш брат с.-р.“, духовний син Пісарева²³.

А висновок? Значить Л[ітературно]-Н[ауковий] В[істник] потрібний, значить Ваша праця далеко не даремна; бо ж мусить нарешті, до всіх стортів (вибачте) не витримати й міцна хахлацька голова. Дай же нам, Боже, успіху...

Я теж читав Мережковського „Наполеон“²⁴. Він, звичайно, глибший від Людвигового, але... я не хочу ані російської містики, ані російського ультрареалізму (Толстой). Мені ближчий і зрозуміліший Людвигів, бо він... дає й мені надію, що я можу бути Наполеоном.

В Чехії відбулося дуже врочисто святкування Гетевих роковин. Але, з одного боку вікова ненависть до німців (хоч я би хотів знати, що б вони відчували на нашій місці), а з другого бажання показати, що „й ми також“... зробили те, що іноді права рука публіциста не знала, що пише ліва (тут пишуть обома й звич[айно] на різні теми), бо обидві намагалися до якнайточнішої об'єктивності. Шкода, що Ви не в Чехії. Ах, скільки прекрасного вжитку Ви би зробили з таких напр. „Lidových Novin“²⁵, чи з „Národní Politiky“²⁶, хоч би в їх об'єктивному відношенні до українців і України. Куди там полякам!

І ось по знаній Вам асоціації знов приходиться мені на думку таке важливе для взаємовідношення народів поняття як „сила“. Проста навіть

* Вище товариство (англ.).

фізична сила. Пружавість, меткість, швидкість, все те, що дає змогу вовкові зарізати корову й ондатрі (мускусний пацюк) сміло кидатися на людину й навіть заставляти останню утікати. І тільки це цінить світ, навіть більше, як цинив раніше. Прекрасний приклад китайсько-японський конфлікт. Поки Японці орудували в Манджурії як їм хотілося — преса знаходила для Хинців лише слова (найвище) жалю. Тут же й казки про їхню запродажність, про мордування населення військами, про відсутність національної гордості. У парі з цим йшла й поведінка Ліги. Беззубим ротом шемрала бабуня Ліга якісь зайложені слова про мораль, честь, обов'язок членів Ліги, пакт Келого й т. д. Японці зробили висновок: дурень, хто дає, а ще більший, хто не бере. І взяли Манджурію. Добре зробили. Час вибрали прекрасно. Всюди криза й навіть U. S. A. побурмотіли щось про пакти, але дуже невиразно, бо куди ж там задиратися з Японією. Краще „ублаготворить“ Манджурією, ніж Філіпінам чи Гавайями. Але коли під Шанхаєм Хинці показали, що вони вміють, можуть і хочуть боротися, та що навіть і Японії не легко з ними справитися — так зараз хвиля приривства впала (видно було по нім[ецькій], особливо по чеській пресі) й нарешті, о диво, стара бабуня відважилася по В[ерсальсько]му пакту засудити Японське поступовання. Яка, дійсно, зворушлива перемога суспільної моралі й новітніх гуманістичних принципів над кулеметом Lewis'a. Я тільки дивуюся, як це досі Ліга не запатентувала спеціально-свій винахід: ведення війни без війни... А ми роздираємося, що нас Ліга „не люблять“ ... Дурнів і в церкви б'ють...

Тепер власне мав нагоду прочитати Підмогильного „Місто“. Десь ще перед тим прочитав рецензію, чи чув думку, що в цьому його романі виявлена боротьба українського села з чужонароднім містом. Прочитав я і, каюся, тої боротьби не знайшов. А може я не знайомий з „мікrokритичним“ аналізом. „Місто“ навіть і не українська річ. Це просто доля кожного селянина, закинутого в кожне місто. Тільки М. Eden²⁷ хоче те місто здобути й здобуває, а герой Підмогильного падає під „тягарем“ спокус міста, стаючи унтер-офіцером від пролетарської літератури. Де тут боротьба? М. Eden бореться з „містом“ і вже будучи переможцем, а „жахол“ Підмогильний вже лягає там, де йому кажуть лише сісти. Боротьби укр[аїнського] села з ворожим національно містом я не знайшов. Але ось що мене вразило. Я спробував замінити Київ на Москву й назви укр[аїнські] на московські. Вийшла російська, ц[еб]т[о] московська книжка з характерною російською манерою писання, московським світоглядом. Та й що там далі писати. „Місто“ залишиться зразком російської літератури на українській мові як Гоголь української на російській. Та й укр[аїнська] мова тільки на словах є українська. Сінтакса цілком російська. Перекладчику тільки зробити коректу й нове російське літературне явище „Город“ буде нічим не гірший творів Горького. А втім вічна йому пам'ять!

Читав спомини Галагана²⁸. Найцікавіша III книга. В перших автор занадто сухий і занадто обережний. Ніби підручник. Я чекав більшого. Може й сенсаційного. Але люди не міняються, принаймні після 16 років. Змінюючи партії залишаються все тими ж. І тому Шаповал всюди був Шаповалом, а для Олеся укр[аїнська] боротьба існувала лише підзорним кутом особистого спокою плюс алкоголь. (Вірші — „недорозуменіє“). І тепер[ішній] Прокопович²⁹ д[октор] (ред[актор] Тризуба) був тим же „пса-

ломщиком“ за свого прем'єрства як і зараз за редагування Беззуба. Ех, погано нам читати спомини!

Ну, вибачте мені, В[ельми] Шановний пане докторе за надпродукцію епістолярну. Не хочу відставати від світової тенденції. А мабуть і взагалі від тенденції всесвіту (тому проти J. Joice'a*). Справа в тім, що за два місяці, чуючи переважно незрозумілу мадьярську мову, хочеться й виговоритися.

Коли від'їду до санаторії — не знаю. Якщо все буде гаразд, ц[еб]т[о] зміцню свої сили — зараз же здається будуть мені робити операцію внутр[ішнього] вуха, бо інакше передчасно прийдеться вийти з „активу“, як сказав би Підмогильний.

В санаторії спроможуся й закінчити „Засів“. Тепер тяжко, бо багато писати не можу, а головне, що в жодний спосіб не йде без чернетки як лист.

Бувайте ж здорові, В[ельми] Ш[ановний] Пане Докторе. Багато здоровля бажає Вам

Mosendz Leonid

P. S. Адреса: L. Mosendz, Lamaëská cesta 29 a, Bratislava. L[eonid] M[osendz].

P. P. S. Родиться новий тип хахла: тип прийнявшого підданство тої держави, де він тепер живе. Але ні. Це старий унтер-офіц[ерський] тип. Він мені здався чужим, бо я вже одвик від нього.

L[eonid] M[osendz].

ВН. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 877—878. Рукопис. Оригінал.

№ 10

25 квітня 1932 [р.], Штернберг на Моравії

Вельмишановний Пане Докторе!

З надходячими святами дозвольте Вас щиро привітати! Христос Воскрес! Десь у цім році по моїм відомостям має Вам минути п'ядесятка³⁰. По-неже не знаю точної дати — сполучаю її з Великодними святами й бажаю, щоб Ви й другу п'ядесятку в здоровлі перемогли. Fiat!**

Посилаю Вам рецензію на Укр[аїнського] Інж[енера]. Журнал вартий ще більшої уваги. Шкода, що „турки“ не розуміють цього. Поза „всеуспляючими“ Технічними Вістями³¹ інженери „в краю“ нічого не бачать. Технічні каплуни!

Думаю, що Л[ітературно]-Н[ауковому] В[істнику] місце для рецензії знайдеться.

Я зараз у військовій санаторії біля Оломоуца. Маю тут пробути три м[ісяці], якщо від тоски не втічу раніше. Хороби у мене не знайшли, крім

* Має бути: Youse James. Але насправді авторів йдеться не про Джеймса Джойса, а про Джеймса Джінса. Див. наступний лист.

** Хай буде так! (лат.)

великого вичерпання організму, викликаного запаленням легенів. Тут я й підреперовуюся.

Хотів Вам післати „на заключенньє“ кілька віршів, але поки що почекаю. Мусять вилежатися.

Маю властиво до Вас делікатну справу, тим більш делікатну, що вона походить не від мене. Отже мене просили запитатися Вас, чи не мали б Ви охоти змінити клімат, наприклад, на Подебрадський з працею в тому ж такі кліматі?

Поки що цікавить Ваше принципове ставлення до праці. Реальне здійснення можливе восени. Я передаю Вам ті обережні запити, які були мені зроблені й, згадуючи Ваш торішній запит про тутейший клімат, думаю, що зміна клімату Вам була б дуже корисна. А нашій справі стокроть.

В минулому листі я писав про Юусе'а, а мав на увазі Jeansa³².

Сердечний привіт.

Ваш щирий Mosendz Leonid

Адреса: Vojensky ústav pro choroby plicní, Šternberk na Mor[ave]. Č.S.R.

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 879. Рукопис. Оригінал.

№ 11

27 жовтня 1932 [р.], Рудниця

Společný cukrovar Podřipský v Roudnici n. L.*

Вельмишановний пане Докторе!

Лише тепер дістався до можливості відповісти на Вашого останнього листа, але й то роблю це лише на зміні, що маю її від 10 год. вечора до 10 год. ранку. Що я на цукроварі — про це не треба Вам і писати, бо й пишу на папері цукровару. Заробляю гроші. Шкода, що за пару тижнів буде по кампанії. Тоді знов Братислава... Бр! Покійний фабрикант чеський Батя казав, що перший обов'язок мужчини — це заробляти гроші. Боюся, що в минулому році я мало був мужчиною, заставляючи шлунком відчувати правдивість Батьових слів. Перспективи теж не блискучі. Але я згадую „Отченаш“ і не хочу думати про завтрашній день. Що Пеленський³³ кар'єрист — то це мені казали його листи. Занадто багато наученої бадьорости. Олена Телігова мені чомусь не пише, хоч в останньому листі писала, що багато читає й пише. З неї таки будуть люди, як не помре на загальну бабську хоробу: духовне ледарство. Це — доля більшости жінок, що подають надії. За 5 книжку Літературно-Н[аукового] В[істника] сердечно дякую. Нарешті дістав її. А Ви дуже влучно розшифрували мені „гуманістичні“ поняття есерів. Воно дійсно так. Вас вони не люблять. І мають рацію. Вони гуманісти акустичні. А от ердеки емігрантські, члени епархіяльної управи! Ті не терплять, бо вони „гуманізмом“ вдарені з-за кутка. На це вони хорі вже від народження. У них якась „недержаніє“ в голові.

* Лист писаний на бланку Громадської цукроварні в Рудниці.

Недавно прочитав Роляного „Ганді“³⁴. Чітко окреслена фігура. Але мені чужа. Хиба лише цікава ясністю витривалости: „Там, де більшість, не все правда; вона по боці меншости“. Гарний його вирок!

Ах, Панейко³⁵! Його доля все, здається, сидіти комусь у печінках. Його „англійські“ бредні, які, як стверджує „Тризуб“, є переробкою російських зітхань у „Посл[едних] Нов[остях]“ справді достойні об'єктивних сторінок „Діла“.

Читаю англійську літературу й про англійську літературу, читаю про те, як розвивалася техніка малярства (малюю лише під шаблон!), читаю всяку ерунду (крім Шоу) й слухаю вечорами Шубертові речі на прекрасних плитах й на чудесному грамофоні.

Тут еміграція бідує. Буде бідувати ще більше. Але яка еміграція не бідувала? Хиба не „biada temu, biada, kto swój kraj opuszcza“, чи якимось так?... Одначе ми звикли.

Ну, будьте здорові, В[ельми] Шановний Пане Докторе! Що чувати з ЛНВ?³⁶ Я нічого не пишу, бо нема куди³⁷, а загроможувати валізку немає рації.

Стискаю Вашу руку й бажаю всього найкращого.

Ваш Mosendz Leonid

ВН. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 881. Рукопис. Оригінал.

№ 12

1 березня 1933 [р., Братислава]

Вельмишановний пане докторе!

Дякую Вам за Вашого листа. Посилаю про Толстого³⁸. Лише прошу Вас одного. Може Ви знаєте добрі українські синоніми для нім[ецьких] слів „obszön“ та „Lüstling“*. Я їх переклав, так як в манускрипті підкреслено олівцем. Коли знаєте інші, то будь ласка виправте. Цю статтю перекладав я з огидою. У мене таке вражіння, ніби одна гадина ковтає другу. Ще пам'ятаю, було мені 16 років, був я „руським человеком“ (боронь боже не малороссом) й у школі якимось ледь не побився з колегами, доводячи огиду цього „великого старця“. І досі не можу перечитати жодної з його книг, крім „Казаків“.

І цей нарис „Селянський граф“ теж узято зі збірки Сінклера³⁹ „Mammonart“. Дуже прошу Вас написати до перекладу кілька рядків редакційної замітки в тому дусі й розмірі, як це Ви знайдете потрібним. Більше з Сінклера я нічого не можу витиснути для Вістника. От з S. Lewis'a⁴⁰ я міг би, якби мав книжку, дати переклад з його Main Street. Той розділ, де Carol Milford, вертаючи до Hofer Prery, до тої зненавидженої головної вулиці, яка її цькувала, гордо усвідомлює собі, що ці поля, ріки, гори — цей простір — все це спрацьовано руками її предків, енергією її раси. Їй же Богу, у цієї людини, що, здається, наплювала на свій край, у цього Lewis'a, знаходжу нотки тої племенної гордості, якої так мало, так жа-

* „Непристойний, сороміцький“ та „ласолоб, сластолюбець“ (нім.).

лісливо мало у „непомнящего родства“ українського інтелігента. Денунціяції Кучабського⁴¹ це той шерег денунціятства, що вже тягнеться в нашій історії від Хмельниччини. А якби Ви знали, як мені приходить тут у Братиславі, серед цього смердючого гнізда українського есерства! Я й польонофіл, і фашист, і петлюровець! Уенерівці на мене тичуть пальцем, як на фашиста, націоналісти як на унівця, „петлюровці“ — не можуть забути моїх антигризубовських виступів. Чорт з ними. Найкращою відповіддю на всі ті цькування є мені Ваша стаття про „Колтунський консерватизм“⁴². Я сьогодні одержав Вістник аж у двох примірниках. Навіщо це? Досить з мене й одного. Хотів повернути один, але на це потрібні звідсіль гроші. Отже надалі щоб не розкидалися. Що адміністрація ЛНВ з'їдала все, що давала на нього підписка — це ясно. „Хто біля вітваря служить — від вітваря й живиться“, але наші „служителі“ доведуть спожити й самий вітварь.

Моє бажання йти пішки до Німеччини поки що цілком реальне. Чекаю лише тепла. Бо далі вже не можливо тут існувати. Так хоч за квартиру не платитиму.

Ось розумію я „отрясання пороху“. У нас тут багато приняло горожанство. Що то стало за гній, огида...

Ну, бувайте здорові! Стискаю Вашу руку й бажаю всього кращого.

Ваш Mosendz Leonid

P. S. Оповідання ще не посилаю⁴³. Я звик його „маринувати“.

L[eonid] M[osendz]

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 882. Рукопис. Оригінал.

№ 13

25 травня 1933 [р., Братислава]

*Army and Navy
Young Men's Christian Association
„With The Colors“**

Вельмишановний Пане Докторе!

Дякую Вам за Емерсна⁴⁴ й „Świat słowiański“⁴⁵. Є вже в мене для Вістника проза, але мусить вилежатися. Зразу не можна. Воно, пане Докторе, з продуктами творчости як з глиною: з тільки що накопаної нічого не можна робити, навіть цегла буде погана; мусить вилежатися. Отже на другий м[іся]ць одержите. Скажу Вам по правді, трохи часу йде на писання до словацьких часописів. Пишу всіляку чепуху, але вони платять і цим я себе підтримую. Отже, рідня творчість — для мене люксус, а чужа — зарібок. Тяжко було відважитися, але мусив. Може колись пришло Вам зразки мого „спісовательства“⁴⁶.

* Лист написаний на бланку YMCA.

** Spisovatel — письменник (чес.).

Посилаю Вам пару віршів⁴⁶. Всі установи українські в ЧСР остаточно ліквідуються. Це добре, бо вже наші тут мохом заростали. Приклад Шелухина⁴⁷ надзвичайно знаменний: пасішництво й теорії про кельтське походження Українців. Бджолярський патріотизм. Шелухин — символ.

Братислава зараз прекрасна! Вся в каштановому цвіті, безовому ароматі, вся в зелені. Але чутки довкола далеко не зелені... Ну, та думаю, що й [у] Вас відносно „чуток“ теж усіляка надпродукція.

Недавно прочитав А. Munthe, The History of San Michael⁴⁸, ніби щоденник лікаря; могутня книжка. Все-таки англійці вміють писати.

Хочу десь умістити свій „Засів“ для друку окремою книжкою⁴⁹. Але нічого з того не виходить.

Ну, будьте здорові, пане Докторе! Стискаю Вашу руку.

Ваш Mosendz Leonid

P. S. Збірився написати більшого листа. Є про що, але я занадто високої думки про перлюстраційні здібності тих, кому це свербить.

L[eonid] M[osendz]

P. P. S. Емерсна швидко поверну. Ваша Nyuena Striata⁵⁰ — надзвичайно гостра річ, але все ж не настільки, щоб тих гієн розпудити. На них треба іншого: бука. Чи цікавить Вас така річ: у останньому числі Вістника серед 77 осіб, не повернувших 1 й 2 книжку є 38 докторів = 50%. У нас титул „Д[окто]р“ здається зобов'язує до безличности. Й то ж самий мабуть „меценат“! Аж в очі б'є!

L[eonid] M[osendz]

P. S. Одержав учора 10.VI. Вашого листа. Дякую Вам. Поки чекаю на обіцянки ріжні...

L[eonid] M[osendz]

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 883. Рукопис. Оригінал.

№ 14

Липень 1933 [р., Братислава]

Вельмишановний Пане Докторе!

Давно вже не одержував од Вас листа, й тепер-но від п[ані] Лени довідався, що від 14-го ц. м. Ви знаходитесь поза Льво[во]м. Десь з 1 1/2 м[іся]ці тому післав Вам кілька віршів під спільною назвою „Антимарія“⁵¹. Чи одержали Ви їх? І що сталося з Сінклеровим „Селянським Графом“⁵².

А тепер посилаю Вам буйний врожай усілякостей. „Вічний Корабель“⁵³ мучив мене від р. 1921, ще коли я мерз за шафами Луцької Провсвіти. Лише тепер заставив себе закінчити його. Може б закінчив, але він мені не подобався часом до такої міри, що я раз викинув на смітник. Але стало шкода (все ж праця), знов згадав і докінчив на Ваше нещастя. Писаний він так дрібненько, щоб дешевше коштувала пересилка. Хай вже

наборщик посвітить собі краще. Легенду про пресвитера Йоганна я чув у дитинстві. Щось здається й читав. А тепер у університ[етській] бібліотеці знайшов в Encyclopedia Brittanica прекрасну статтю про цю легендарну постать чистої уяви, що мабуть завдячила не одне географічне відкриття.

Ще посилаю Вам „вінок сонетів“⁵⁴. Теж давно мріяв написати. Починав кілька разів, але не усвідомлював собі всіх труднощів праці, головню ж необхідности тої якости, що німців звать „eiserne Sitzfleisch“*. Тому я, уважившись до напівсерйозної методи Е. Рое⁵⁵, якої він вжив при писанні свого „Ворона“, вирішив іти подібним же шляхом. Продумавши тему, я написав її перш за все прозою (ще торік у санаторії), опісля розбив на 14 часток і кожну з них зконцентрував в окремий рядок сонету, одержавши так рядкі керуючого сонету, які знов зробив чоловіми для решти 14 сонетів. Праця єгипетська⁵⁶. Але хай! Отже дуже прошив би, щоб те, що червоним — друкувалось курсивом. Тоді ясно (для ока принаймні) виступить „в'язання“ зовнішнє. Внутрішнє — як Бог дасть!

Давно колись писали Ви мені, що хочете мати Рилькового⁵⁷ „Карла XII“. Я довго шукав його й нарешті „обрів“ в університ[етській] бібліотеці. Кинувся... й відскочив! Колись перекладав я Т. Шторма⁵⁸ (переклади лишилися на Україні) й думав, що „теє“... „сільнеє кошкі“. Але „Карло XII“ — це ж жах. Для його перекладу мало знати нім[ецьку] мову; треба знати ще самого Рільке. Його мусів би перекладати конгеніяльний письменник. Рильке — Рильський! Ні! Отже прошу Вас прочитати його уважно й друкувати лише в разі повної апробати⁵⁹. Бо я за переклади дуже боюся. Соромно буде, як лятимуть (тільки не Рудницький)⁶⁰.

Хочете ще переклади з Рильке? „Казки про любого боженьку“. Там є про Україну⁶¹. Але напишіть цілком визначено: потребується... або ні... Бо моя натура така: я не можу щось робити так, що, мовляв, колись здається. Мені мусить бути точно зазначено: „от сих до сих“. Натура вже така!

Хотів би просити Вас про одну річ: чи не могли б у Вас, як будуть друкувати „Корабель“, зробити для мене кілька Sonderdruck'ів**? Вони ж видавництву майже нічого не будуть коштувати. І взагалі чому б „Вістникові“ не завести хороший нім[ецький] звичай: кожному співроб[ітникові] давати кілька окремих відбитків його статті. Як думаєте?

Останнє число „Вістн[ика]“ випадає надзвичайно імпозантно. Особливо гарна цим разом була обгортка. Хто її робив?⁶² Бо та „малоросійщина“, що появилася одного разу, мені зовсім не була сподобалась⁶³. А стара обгортка Л[ітературно]-Н[аукового] В[істника] не пасує вже. Вірші п. Лєни були цілковитим сюрпризом. Це щось надзвичайного, як по техніці, так по змісту й гармонійному з'єднанні одного з одним. Зверніть увагу, що вірш зовсім не бабський! Його писала та сторона душі, що спільна обом полам. Як вона звється — не знаю. Але я її зву андрогинною, у Плятон[івському] сенсі. Я був давно не писав п. Лєні, але після „Подорожнього“⁶⁴ зараз же вшкварив натхненну реляцію. Дай їй Боже! Щастя, що не замерзас на „бабській точці“ як Левицька⁶⁵. Та до сивого волосу буде виставляти напоказ анемічну Weiblichkeit*** своєї поезії. Цього я боявся й у п. Лєни. Поки, здається, мої побоювання не виправдалися.

* Залізна посидючість (нім. перен.).

** Окремих відбиток (нім.).

*** Жіночість (нім.).

Л. МОСЕНДЗ

ВІЧНИЙ КОРАБЕЛЬ

Остання сторінка першого видання книжки
Леоніда Мосендза "Вічний корабель". Прага, 1940 р.

Титульна сторінка книжки Леоніда Мосендза
"Волинський рік". Мюнхен, 1948 р.

Ваші міркування про Хвильовізм⁶⁶ знайшли собі прекрасне виправдання в самогубстві Скрипника. Ще менше одним наївним хаклом і вірним малороссіянином. Не так воно й легко, до 60 років заховувати комуністичну незайманість і надбавати національний капітал. Чогось одного треба зректися! Москва, вона „хитрая, злющяя, и ... довольно бездарная“, як „В припадке самосеченія“ висловлюється про свою батьківщину Б. Зайцев⁶⁷. Нам то за бездарністю поки б і не плакати, а ось „злющяя и хитрая“ — лізе нам боком. Та хай лізе! Хай лізе доти, доки останній укр[аїнський] соврос-русотяп не зрозуміє цього. Доки... не вимре покоління, виховане на „татарських людях“ Грушевського та на умильности пок[ірного] Русова⁶⁸. „Моя ненька — укр[аїнська] мова, а рідна сестричка — російська!“ та на Шаповаловських теоріях... От і душить нас тая сестричка — гаррота⁶⁹ Московська. (Яка б прекарасна) ілюстрація з Гойової „Гарроти“). Чим швидше видушать Скрипників — тим краще.

Звертаються до мене й зверталися з Варшави, щоб я щось дав для нового „беззубовського“ витвору, що зветься „Танк“⁷⁰. Спочатку, по наївности черкаській послав. Після „заднім умом“ розмислив і „дофнув“*. Тепер знов хочуть... а мені вже цілком не хочеться. Перш за все назва! „Танк“. Чому? Військова аналогія? Але тоді б краще нашу „Тачанку“, а не англійську модницю. Ну, та це ще нічого. А от що над Танком віяли б фани епархії беззубовської, à la „Шляхом незалежности“ — це вже мені не по смаку. Уся тая петрогр[адська] консісторія, що засідає в Варшаві ніколи не була мені симпатична. Тепер менш усього. Туди здається примоцнується й Косач⁷¹ той, що так натхненно співробітничав у Н[ових] Шляхах... Взагалі мені не хочеться з ними навіть на одній десятині плювати...

Знаючи Вашу невблагану симпатію до новелістики, підібрав пару тем й цяцькаюся з ними пару місяців. Слідуюча засилка буде вже з ними. Хочу роздути той фрагмент, що помістив у Братисл[авському] Вістнику, про Сковороду. Але мені дуже б хотілось і навіть треба було б поїхати до Токаю. Та хіба ж емігрантові кудись можна посунути? Всюди на кордонах: псів без кошиків і емігрантів з нанс[енівськими] пасами** нікуди не пускати! Остаточоно здемократизувався світ! Краще б мене ззіли як ньями-ньяма, а не лишали потрохи конати від розливу жовчі.

Ну, бувайте здорові! Стискаю Вашу руку. Найкращі побажання!

Ваш Mosendz Leonid

P. S. З причин фіскального характеру не міг післати сонетів і перекладу, а пішло в слідуючу посилку.

Ваш Mosendz Leonid

Про одержання цього будьте ласкаві хоч листівкою сповістіть, бо копії в мене немає.

* Від пол. софас — брати назад, забирати, повертати.

** Раß — паспорт (нім.).

№ 15

3 вересня 1933 [р., Братислава]

Вельмишановний Пане Докторе!

Вашого листа одержав лише сьогодні, бо цілий тиждень був не в Братиславі, а біля, кілометрах у 15, на праці. Працюю на мірянні дороги, як фігурант (не змішуваті з старопольським „figura“; може доїзджаючи на дорогах Галичини, довелось Вам бачити теодоліт на тринозі, запрошеного геометра й біля нього кілька фігур з пасмом на 20 метрів, що „мірляють віддадь“. Обов'язки подібної фігури виконую й я. Лише з тою різницею, що мої шефи — мої ж колеги-інженери й тому праця не йде вже таким „ригоровим“ темпом як би мусила йти для звичайного „дельніка“ (робітника). Платня невелика, але цілий день на сонці й повітрі. Треба спробувати й це. Я вже багато спробував дечого. Але, мабуть, лише кількісно... Ну, а за два тижні знов на цукровар, а після... ad infinitum!* Ну, та це речі другорядні. Принаймні для мене. А тепер до справи.

Жанр мого „Корабля“⁷² виник без жодного впливу Л. Укр[аїнки]. Зрештою того жанру я й не знав, коли у 21 році в Луцьку починав писати його. Що ж торкається драм[атичних] творів Л. Укр[аїнки], то я їх мав нагоду не лише прочитати в прекрасному, новому виданні Книгоспільки, але до того ще мав нагоду познайомитися й з усією крит[ичною] літературою про неї від Євшана, Франка починаючи й сучасними [„теж] критиками“ Радянщини кінчаючи (Музичка, Зеров, Більський). Їх знайшов я у унів[ерситетській] бібл[іотеці] в Братиславі, рівно ж і Вашу „Поетка укр[аїнського] рісордж[имента]“⁷³. На підставі всього цього мав я й „преніє о верє“, ц. т. відчит про Л. Укр[аїнку], зокрема про драму її життя й творчости. Місцеве наше есерство після того цілком впевнилось, що я не тільки „фашист“, але й жию „на польські гроші“. Та ну їх до біса. Подебрадського „Соц. Демократа“ — тепер не читав і лише з статті Наріжного довідався про виступ Мазепи. Тутейших зубрів соц[іал]-де[мократії] знаю досить добре. Мазепа, Безпалко, пок. Голіцинський, Бочковський, Феденко⁷⁴ (остан[нього] менше). З них лише двоє можуть піднятися над загальним рівнем партійного рівня. (Не кажучи вже про иншу дрібну „мошку“). Це Боч[ковський] і пок[ійний] Голіцинський. Мазепу⁷⁵ я чомусь особливо не люблю, бо якось перед багатьма роками, коли він у товар[истві] виступив з пилипикою проти „тої зарази націоналізму“, що зараз шириться, то мені прийшлося з ним „стятися“ до зубів. Він — тип „начётчика“, та ще й дрібненького. Зовсім не Аввакумовського типу, а типу тих круків, що зараз порозганяв Гитлер: „для вітчизни треба не вмирати, а жити“... І ці люди дивуються, що молодь йде не за ними, а за націоналістами. Вони ніяк не можуть зрозуміти, що молоді ніколи не імпував геморой в серці (Пробачте!)

Зараз жию в мадьярсько-німецькому селі. По мадьярські знаю лише: guláš, Budapešt i Bukurešt. Та й то останнє не мадьярське. А по-німецьки тут говорять так, що їх і німці не розуміють. Та мене спасають „миги“. Хоч вони самі мою німецьку мову розуміють добре. Край степовий. Вам

* До невизначености, до невідомого (лат.).

би мабуть подобався. Зветься „житний острів“ (по-словацькі жито-пшениця, а жито — гаž); між Дунаєм і його раменом. Трохи нагадує степову Україну: журавлі криниць, кукурудзи, соняшники, стирти, солом'яні дахи будинків, багатство. Спека, кавуни, дині, вино.

Не маю часу читати тепер газет і тепер лише довідався краєм вуха про Націон[альний] конгрес⁷⁶. І не здивувався. Знаючи нашу вдачу й особливе натхнення при скликанні й переведенні всіляких „Чорних рад“, думаю, що все буде all right*. Молебствіє „о дарованні“, відкриття, тривання й закриття будуть дуже достойні. Потім Рада „ухвалить“ й всі розбіжяться. В Харкові ж освіжать собі своє переконання про вічність хахлацької „наївности“. Ех, ці діла „громандніє“. Чому це їх так любить хахол? Єдина користь — це трохи реклами. А може захотять помирити тінь Скрипника з тінню Мазепи? У нас це теж можлива річ.

Так, Ви маєте рацію, що Лена Т[еліга] росте. Дай їй Боже! На неї можна покладати велику надію здається. Чого має багато — це енергії. Хотів би, щоб побувати у Львові й побачитися з усім „Вістником“. Але — емігрант. Думав — прийняти громадянство ЧСР для того, щоб хоч по світі вільно рухатися. Але роздумав. Воно не варто.. (Але не рухатися).

Хто це М. Рудницький? З його заміток й інших „писань“ тхне така чванькуватість доробкевича, що огидно й читати. Мабуть це він заразив „Ми“⁷⁷. Бо у Маланюка немає її. Є лише бундючність. Натуся теж не хоріє. Косач просто „шалопай“. А Криж[анівського]⁷⁸ не знаю. Всі ті „най...“⁷⁹ відношу на адресу М. Рудницького⁸⁰.

Скрипниківсько-Хвильова історія мене абсолютно не зворушає „in Sich“**. Мабуть тому, що не маю органа для відповідної оцінки їхньої патріотичної укр[аїнської] діяльності. Та й як вимагати такого органа від людини, що „жиге на польській гроші“.

За Толстого я не гніваюся. Я й перекладав його не ради змісту й нових обріїв щодо Толстого; (Upton Sinclair взагалі жодних обріїв ніколи не відкривав). А тому лише, що його ім'я у деяких наших сватків від соціалізму користується незаперечним шаманським авторитетом. Отже від того авторитету одержати кілька разів по носі — не зле.

Так значить обкладинку робив Дядинюк!⁸¹ Не поміг хахлу й Париж! Характерно. У мене є кілька знімків з продовженням ним роспису церкви у Львові, що почав був Холодний⁸². Дуже поверхове розуміння страстей Христових. Далеко йому до Холодного! Бутовичева⁸³ звичайно більше підходить до Вістника. Тільки стіль літер я б ще відсунув далі в бік сухости.

Альманаху „Ми“ я не бачив. Тут був на курації (від чого?) Маланюк і хотів мене бачити, але якось нічого з того не вийшло⁸⁴. Що до його „наївности“, то прошу не забувати, що у хахла наївности не буває ніколи, а тим більше добровільної. Хахол завше „хоче“ бути одуреним. Мабуть теж щось споріднене з бабськістю. Ні?

Співробітництво дійсно блискуче. Треба дійсно вважати когось іншого наївним, а не себе, щоб рахувати, що зтягли в ту компанію силоміць „лище“. „З ніг звалили, в рота горілки налили, от я й напився“ — в цьому вся розгадка хахлацької наївности⁸⁵.

* Гаразд (англ.).

** В собі (нім.).

Знаєте, яка „фігура“ мене здивувала? Це Киднир, alias Риндик⁸⁶, „професор“ укр[аїнської] гімназії в Ржевницях коло Праги. Здорово мусіли образити „сопартійці“, коли „на старі коліна“ вдарився в обличчя. Коли це, звичайно, той самий Киднир. Тепер буду в Празі й довідаюся, в чім справа.

Ваша стаття як завше глибоко переконуюча, але ми потребуємо иншого метода переконання: або довбні (в самому звичайному розумінні) або золотого телятка. Як я вдумуюся в нашу історію — Боже, як мало у нас було людей, щоб намагалися „како угодити Господеві!“ Навіть не додумалися до своєї якоїсь [закрут]аської* ересі! Бо ж унія — це лише спосіб позбавитися всьлякої боротьби. Не люблю цієї віри! Уже ідолянство звичайне краще. (Хоч я й християнин досить правовірний).

Ага, дякую Вам за гроші. У мене звичайно „посуха на копійки“ й вони мені прийшлися якраз. Маю Ортегу, але не маю часу читати; буду за неділю на цукрові, тоді дочитаю. А зараз дуже багато праці, й я по здоровому стомлений. Вже з Рудниці пришлю Вам Карла XII.

Ну, бувайте здорові! Стискаю Вашу руку!

Відданий Вам

Mosendz Leonid

P. S. Оповідання „Іх прийшло 12“⁸⁷ абсолютно не подобається. Спосіб писання моторошно-московський.

[Сн]иться мені, що довкола земної кулі [прокладають] дорогу й я головним фігурантом, [маю]** на 36.000 км забивати кілочки!

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 885—886. Рукопис. Оригінал.

№ 16

Листопад 1933 [р.], Братіслава

Вельмишановний пане Докторе!

Ось я й знов у Братіславі. Ще в Рудниці одержав Вістника за минулий м[іся]ць. Сердечно дякую. Але в Братіславі застав 2 прим[ірники] його, що мені забули прислати до Рудниці. Отже 1 з них я поверну Вам разом з Емерсоном, коли його посилатиму назад. Посилаю Вам „Нівеліра“⁸⁸ й одну з „Повістей про любого бога“ Рільке⁸⁹. Не хотів зразу давати „Пісню про справедливість“, в якій говориться про Україну, щоб читачі ввиклися. Бо до Рільке треба звикнути, все одно як до доброї музики. Тільки шансони всім люб'язні. Ні? „Карла XII“ ще не можу прислати: пиляю, обпиляю, обшкрябую, рахую наголоси й склади. Й лаюся, лаюся, лаюся на своє невміння. Але я ж його таки „догризу“. Учора одержав „Ми“⁹⁰. Претензійність чисто провінційяльна. „Остання атака...“ Ю.К[осача?]⁹⁰ добра річ; навіть дуже добра річ. Тільки загальна наша хвороба: певного роду літературний нарцізізм. Так довго вдивляється наш пись-

* Слово не відчитане.

** У квадратних дужках відтворено пошкоджену частину тексту.

менник в своїх героїв, так пильно аналізує їх, що вони тратять під цим зором боа-аналітика весь патос дії. Чого це раптом скочило Маланюкові писати по моїй адресі так нещиро, ходульну й глибоко фальшиву річ⁹¹ — не знаю. Мені просто соромно було читати. А зрештою „Ми“ — так здається й залишитися зразком анекдотичности чисто жидівської: жид часто каже так про себе в 1-й особі! Мухинів „Драгоманов“ прекрасний⁹². В ньому мені подобається те, чого немає зараз у нас: щирости. А Мухин завжди був щирою людиною. Це великий його плюс. Борис⁹³ Кравців теж мені сподобався. Принамні щодо форми. О, Боже, яке це горе статика нашого життя літературного! Дуже добре сказав Липа про наш історичний роман⁹⁴. Тільки б я сказав „ещьо сильнее“...

Ну, будьте здорові! Стискаю Вашу руку й бажаю всього кращого.

Відданий Вам

Mosendz Leonid

Р. С. Якщо бачите п. Зибенкову⁹⁵, то попросить її написати мені свою адресу.

L[eonid] M[osendz]

Приложеного листа віддайте, будь ласка, пані Зибенковій. Дуже прошу, бо вона не прислала мені своєї адреси. Чи не друкував часом перекладів цих Пеленський у своїх „Вогнях“⁹⁶. Що там таке заповідалося, але я нічого не знаю.

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 888—889. Рукопис. Оригінал.

№ 17

20 грудня* 1933 [р., Братислава]

Вельмишановний Пане Докторе!

Перш за все сердечно дякую за аржани^{**}. Прийшлися якраз. Бо останній час я був хорий і не виходжу ще й досі. Простудився вельми. Листа Вашого від 17/XII сьогодні одержав.

„Кривоніс“ цензурним бути не може. Це дійсно Ви маєте рацію. Значить писати не можу. Бо писати „на склад“ не вмю зовсім. Та й противно. Але все ж я грабався вже трохи по літературі. От би мати можливість дряпанути зараз до Шотляндії. Він же звідкись звідтіль⁹⁷. Я звичайно тут в Чехії завше по системі А. Франса⁹⁸ підчитую енциклопедії. У російських про Кривоноса — ні гугу. У польських — дуже мало. А історія — нічого. А мені хоч би джерельце, хоч би маленьке. Тоді б я у англійців такі виджолобав би про нього кілька рис. А так — прийдеться не писати. Хороший був чоловік. Таким принаймні мені уявляється; скучно стало в

* Насправді, як видно далі з листа, автор закінчив писати його 23 грудня.

** Гроші (від франц. argent — срібло).

Шотландії: тісно й спокійно. А тут — клан козацький. Це від батька його, а син вже козак + earl of the Scotland*. Та щось.

Бажаю Вам успіху з Вашою вечіркою⁹⁹. І успіху з моїм „Кораблем“. Він же цілком не сценічний. Шкода на це енергії. Чого Ольжич замовк — не знаю¹⁰⁰. Я з ним бачився всього один раз і ми мало знайомі. Він дуже й дуже симпатичний, а головне є в нім ризики лицарської соромливості. Якби не та гнусна археологія¹⁰¹ (чи є на світі гнусніший факх?), то він би був досконалим. Ми з ним не переписуємося, бо ми мало знайомі, але я довідаюся про причини його мовчанки.

З Риндика вийти не може нічого. Не можна писати лише для того, щоб „наперчити“ вчорашнім приятелям-есерам.

Що до Рильке, то мені було дуже тяжко його перекладати й розуміти. Я намагався захопити якусь провідну нитку, але не міг. Тому раніше й післав „Чужинця“, щоб читачи ввиклися. Бо й „Пісня про справедливість“ зі згадкою про Україну ще більш поплутана. Чорт би його взяв! Я ж казав Вам, що перекладати Рильке — треба бути таким же майстром укр[аїнського] слова, як він німецького, щоб знайти тотожні слова. А я цього не вмю. Ні, я не маю жадної претенсії. Бо читачам дійсно було б тяжко. Але Карла XII ще не посилаю. Бачите, що Рильке України не зрозумів. В творі багато „мчить“ й мало „України“. Для нього Україна лише обрій, над яким підноситься Карло. Тяжко нам. Треба все починати від XVII віку. І чужинцям себе показувати теж. Якби Ви знали, скільки мені „Карло XII“ завдав праці! Я читаю й не розумію, а як розумію, то боюся, що читач не зрозуміє так як треба зрозуміти. Ні, далі ще перекладу трохи з його лірики.

Як „Ми“ будуть видаватися далі, то це буде цілком непотрібна річ. Мене одне лише цікавить: хто платить?¹⁰² Щоб видавати такий журнал потрібні гроші. Знаючи „сполрабoтників“, певен, що вони дурно навіть пера не вмочать. З продажі багато не виручать. Хто ж дає „петі“? Значить мусить давати не зле, коли хочеться ще. Ні?

Папіні¹⁰³ буду боронити. З його методом дивитися на світ і молодістю він далеко піде. Хижак. Щоб не став лише людожером. Бо людожерам швидко випадають зуби.

Ах, Косач! Скільки таких Косачів ходять „по городах і весях наших“, яко звичайні „опчественние кружки“, готові продатися за „menší porlátek“. Це наша національна вошва, наша зараза, бруд наших днів. Мов гангрена вони розлазяться всюди, визвонюючи у дзвони власне кредо, але молячись все якомусь чужому божку; иншому якому будуть молитися завтра, до першого вернуться післязавтра й нарешті упокояться на вигідному „дзеканстві“ якогось безтурботно-рентабельного переконання.

Я пробував у Братіславі розповсюджувати „Вістник“. Тяжко. Емігранти не мають грошей, а українці-громадяни не хочуть. Боятися думати. Бо „Вістник“ заставляє думати. А це ж не в нашій природі. Їй же Богу, ми найбільш бездумний народ на Світі.

Де-Костер¹⁰⁴ мене натхнув би, якби я не мусів своє натхнення стримувати й витратити на інші потреби. Якби Ви знали, на які викрути я мушу тут йти, щоб викрутитися просто з життям, то б мабуть це вистарчило просто для біологічної поеми. Але мені вже це подобається.

* Граф Шотландії (англ.).

Нічого систематичного від мене не чекайте. Я не можу поки нічого дати. Маю багато фрагментів, але якби відпочити (у моря?) й трохи підреперувати власну підбиту духом протилежності фізіологію — було б прекрасно. Тоді б може пішло краще.

У Вас там у Львові збирається відкриватися Ліцей. Що це за штука й від кого залежить?

Ага, ще одна річ: патетичність наша. Ми вміємо. Бути патетичним дуже легко. Але простота? У нас, мені здається, найпростіше (й тому найбільш переконуюче) пише пані Лена*.

Я маю багато часу на думки. Навіть і при праці. І іноді додумуюся до того, що як є Бог не лише милосердний але й караючий, то мусить наш нарід зовсім стерти з лиця нашої планети. І порошком посипати доріжки для тих, прийдеших. Виразом цього є мій „Зодіак“.

Ну, будьте здорові! Бажаю Вам щиро веселих свят!

Відданий Вам

Mosendz Leonid

P. S. Посилаю Вам хороший некролог про S. George¹⁰⁵. Чехи вміють писати такі речі. Некролог належить Отокарові Фішерові¹⁰⁶ — найкращому перекладчику з нім[ецької] мови, великому знавцю нім[ецької] літератури й одному з чільних літер[атурних] критиків суч[асної] Чехії.

Учора, 22.XII.33 одержав від Ольжича листівку, у якій він з натхненням молодого теляти сповіщає мене, що до Праги прибув Ю. Косач й що вони влаштували в Празі вечірку під гаслом допомоги голодуючим. На що я йому відповів, що ця сумна подія є ще більш сумним доказом хахлацької безпринципності й великою іронією: Ю. Косач проливає сльози над жертвами своїх „заказчиків“¹⁰⁷. Дійсно докотилися. Що це? Хахлацька бездумність знов?

Написав йому, що Ви цікавитеся при[чиною] його мовчанки. Я дуже Вас попрошу, пане Докторе, про одну річ. Я винен пані Олені 20 золотих. Якби Ви були так ласкаві й у рахунок моїх гонораріїв (якщо такі передбачаються) віддати від мене цей борг, бо звідси це робити незручно, а в листі посилати — не завше можна. Та Ви розумієте.

Ваш Mosendz

P. S. Досилаю ще. Учора одержав „Вістник“. Ваша стаття (з заміткою про Бенеша) прекрасна¹⁰⁸. Дуже хороший Липа¹⁰⁹. Але чому такий тон á la arbiter elegantiarum?*** За це треба віддати кров і жовч, а не лише чорнило. Наша перевага над Моранами¹¹⁰ й Малярме¹¹¹ тая, що ми маємо за що висотити червоної крові, а не цідити через зуби літераристичні максіми за шклянкою кави + добра сигарета. Ні? Та для мене був завжди дорожчим Кляйст¹¹², ніж Гайне¹¹³. Писати вірші під обстрілом є трохи тяжче, ніж спершитись об [вогран]*** проголошувати. І як мені не любо було читати Липу, але я все думав про того нашого Поету, який все що напише,

* Олена Теліга.

** Як законодавець мод (франц., лат.).

*** Слово не відчитане.

все що викричне й кине в лице землякам — заплатити своєю істотою. Коли ми його дочекаємося? Де він?

У грудневому числі була стаття про астрологію якогось Штайнера¹¹⁴. Цікаво, хто це? Чи це не родич часом Рудольфа Штайнера¹¹⁵, основоположника антропософії, фундатора недавно згорівшого Goetheanum'a? Стаття, пробачте мені, не витримує жодної критики. Це тема: „говорила небіжка“... А праці антропософів з обсягу альжемії я знаю. У минулому році вийшло їх кілька. Я навіть хотів був реферувати про них в „Вістнику“. Але це така „чепухенція“, така нісенітниця, така беліберда з quasi-науковими поняттями, а, головню, фактично все переведено до такої степені безкритично й неохайно, що я швидко відчухнувся від цієї історії. Тому я гадаю, що й астрологія теософів є того ж гатунку. І все-таки як я не терплю Джінса¹¹⁶, але Штайнер-антропософ проти нього просто барбар-фетішист.

Ну, бувайте здорові! Стискаю Вашу руку.

Відданий Вам

Mosendz

P. S. Пані Зибенковій щира подяка за сонети Кравціва¹¹⁷.

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 890—892. Рукопис. Оригінал.

№ 18

Січень 1934 [р., Братислава]

Вельмишановний пане Докторе!

Посилаю Вам коротку рецензію на Енциклопедію¹¹⁸. Дуже просив би Вашого розпорядження про дбайливу коректу. І ще посилаю „Зодіак“¹¹⁹. Для великодного числа „Вістника“ маю оповідання. Але зашлю в слідуючому м[іся]ці. Мусить вилежатися. Чи одержали мого листа, що післав десь на початку січня?

Одержав від Пеленського листа, де зі звичайним для турків „ся кланянням“ й „ся підлизуванням“ просить щось для „Дажбога“¹²⁰. Я написав, що зовсім не знаю ані журналу, ані співробітників, ані напрямку й тому можу що-будь написати лише після ознайомлення. Просив прислати комплект. Що це за журнал? Чому й кому?

Ще оний магістр (чи не „шклянний ліценціат“ часом) питався думки про якусь надспілку журнал[істів] і письменників, де б були всі, всі, всі.

Відповів, що хоч рацію Нового ковчега инколи й визнаю, але лише для других. Сам же туди не полізу.

Що то має бути за „кошара“?^{*}

Давно щось не писала п. Олена¹²¹. А те що писала — видно, що дуже заклопотана. Що вона робить?

* У тексті помилково: „Що то за має бути за „кошара“?“

Тут пахне весною. І я почуваю себе як Робінзон, що видить здаля кораблі й не може до них. Та я таки зможу!

Ну, будьте здорові! Стискаю руку

Ваш Mosendz Leonid

P. S. Навіщо висилають мені „Вістника“ ще на цукровар?
Про одержання рецензії дуже прошу сповістити.

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 895. Рукопис. Оригінал.

№ 19

Лютий 1934 [р., Братислава]

Вельмишановний Пане Докторе!

Посилаю Вам „Вінок сонетів“. Давня річ. І дуже марудна. Дуже просив би надрукувати її так: те що червоним — курсивом, щоб було видно, з чого складається керуючий сонет.

Чи читали Ви книгу „The Story of San Michael“¹²². Автор — лікарь Axel Munthe. Раджу прочитати. Чи хочете з неї переклад одного розділу про Мопассана?¹²³

Моя біда В[ельми] Ш[ановний] Пане Докторе, що я не можу купити ані одної книжки. А то б я Вам постачив кілька добрих перекладів з англійської й німецької прози.

Чи не думаєте Ви, що для бібліотеки „Вістника“ годилобся видати Representative Men?* Я б тоді сів за працю.

Або може з новітніх Честертна? Що?

Ще посилаю Вам одну річ. Давно вже задумав я написати збірку коротеньких біографічних начерків кількох „representative men“, але таких, що в їхньому житті наступає перелом до нової, трудної діяльності під впливом якогось зовнішнього раптового факту — чуда. Таким фактом напр. я рахую для Мойсея — вогнений кущ, для Ж[анни] Д'Арк — з'явлення Богоматері, для Наполеона — розгон Директорії, для Мазепи — Переволочну, для Лойоли — хоробу etc. Отже ці біографії (біля 10) мали б одну спільну рису. Всі вони були б доведені лише до менту перелому. Освітлений цей мент і кинуто кілька промінів на майбутнє героя. Так я хочу підкреслити в житті людини мент несподіваного, раптового, мент катаклізму внутрішнього, того що в сучасній біології має признану рацію як мутація. Чи ж то не чудо? Отой секундний стан споєння з Божеством, в якому згорає стара людина й зроджується геній. Загальну назву книги хочу дати „Коли викиляється глечик“ як натяк на той мент в житті Магомета, що за нього встиг пророк дістати всі правди своєї науки, але з похиленого глечика не була встигла впасти ще й крапля води. Що скажете

* Тут: видатні постаті (англ.). Таку назву мала збірка есе Р. Емерсона.

на це? Прочитайте Мойсея й скажіть, чи буде цікаво. Тоді б продовжував і запропонував б[ібліоте]ці „Вістника“. Добре? Сьогодні саме бачив прекрасний і дешевий переклад Корану на нім[ецьку] мову. Лише зітхнув. Благословенно багатство все-таки.

Я прочитав „Ми“. Нну! „Сонце в пісках“¹²⁴ — тяжко читати. А коли людина бореться з рядками — тоді від твору вражіння втоми. Крижанівський, здається, дуже „борзопісець“. Ні? З нього при відповідній конюктурі був би укр[аїнський] Шеллер-Михайлов¹²⁵, щодо плодovitости й Боборикин¹²⁶ щодо якости. Не думаєте. Рецензію на „Вістник“¹²⁷ читав уважно. Це звичайна лайка, бо я вважаю лайку річчу потрібною, якщо нею стремиться до якоїсь цілі. Але лайка, як кажуть москалі, „походя“ — здобуток літературної „півнушки“. Але найбридше вражіння робить „Патетичне післяслово“. Це така бульварна розперезаність кількох гієн — що далі нікуди. А замітка в переписці редакції про Н[аталю] X[олодну]. Нагадує мені ті оголошення, що давалися в числених журналах німецьких нюдистів. Але що добре для околиць Потсдаму, то не годиться для переписки редакції. Тьфу.

Переклади — хороших річей. Японерію я люблю. Про героїв — добра річ. Було б добре, якби не „хамілі“. Ех!

Читав Мусоліні¹²⁸. Добра річ. Але сама книга написана зле. М. Островерха¹²⁹ ніби міг би написати краще. Ввесь час зашпортується об настрій. Добре, що сама тема спасас. А думка бібліотеки — прекрасна. Притягніть до співпраці якогось мистця! Тільки не Обаля¹³⁰ й не того, що робив обортку до „Вістника“. Невже в Львові не знайдеться щось. А Пані Олену притягніть до співпраці. Та хай візьметься сама за себе, ц. т. хай більше працює, якщо може. Й не суш[ить] себе!* критикою „оних йолопів“¹³¹, на яких [не вистачить] цілого Брема, розділу плазунів. [...]

Чи є ще в Вас мої „Дзвони“ [які я ко]лись давно присилав, а вони десь [загубилися] і знов знайшлися?

Ну, поки що будьте здорові. [Прощаюся] й бажаю всього кращого

Відданий Вам Ваш Mosendz [Leonid]

P. S. Ввесь „Ми“ між иншим ц[...] близьких до „местоблюстителя пре[...]зала“. Та й сам „містоблюститель“ [...] любить „Вістник“.

L[eonid] M[osendz]

P. S. До Братіслави між иншим прибуло ба[гато вті]качів з Австрії. Між иншим „сам“ цадик [...] Отто Гауф! Яка ж радість для Феденка! Але нам все ж сатисфакція, що цей ворог всього українства сам попав на еміграцію.

Ага! Про „Сонце в пісках“ забув написати, що не можна ж так немилосердно здирати з Гамсуна. Впливи можуть бути, але переодягти всіх героїв у малорос[ійські] душі — не значить ще творити. Цього ніби замало. Тому Крижанівський з попереднього числа був сам собою, а тепер — перелицьовщик.

* Тут і далі у квадратних дужках відтворено текст з пошкодженої частини аркуша.

Дуже просив би, якщо це не коштуватиме багато, зробити мені кілька відбитків з „Юнацької весни“. Але не більше 20. Навіщо мені їх нечисленна кількість?

L[eonid] M[osendz]

Дякую!

Сьогодні, 23.ІІ. одержав листівку з Варшави з кафе Італія. Чи одержали Ви мого попереднього листа з перекладами з Макиавеллі¹³² й перекладом Карла XII? Щось подібне до „Зодіаку“ може напишу після. Ви знаєте, як тяжко концентрується настрій для таких річей.

Спішу одіслати лише „Весну“¹³³, а Мойсея пришлю пізніше.

БУДЬ ЛАСКА СПОВІСТИТЬ ХОЧ ЛИСТІВКОЮ ПРО ОДЕРЖАННЯ ЦЬОГО Й ПОПЕРЕДНЬОГО ЛИСТА.

Ваш Mosendz Leonid

25. ІІ. одержав ІІ книжку „Вістника“. Цікаво дуже, що в перший раз повернули. Може адреса була хибна?

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 896—897. Рукопис. Оригінал.

№ 20

8 березня 1934 [р., Братислава]

Вельмишановна Пані!³⁴

Вашу листівку від 3/ІІІ. 1934 я одержав. Дякую. Третьої книжки „Вістника“ ще не одержав. Для з'ясування тутейших поштових вибриків дуже просив би заслати мені обгортку паперову поверненого журналу, щоб я міг підняти на пошті бучу. (На обгортці мабуть є замітка, що адресат незаний. Ні?) Ціль книгозбірні „Вістника“ добра, особливо як і матеріально має успіх, бо в успіху моральному я не сумніваюсь. „Хахол“ просто вже голодний на страву, якої не діставав від „Слова о Полку“. Смачного! Як ми ще далеко (майже сто років за малпами) за рештою Європи, якщо для Галичини є дивом, що доктор філософії торгує курками! Тут напр[иклад] доктори філософії цим не займаються, бо курок нема кому продавати: більше продавців, ніж покупців. Значить ми ще маємо велику будучість. Боюсь я лише, що почавши продавати яйця, наш земляк не буде вже хотіти нічого іншого, не так як загарбливий англосакс, що хоче все далі. Ми завжди були задоволені й малим. Тому б я волів, щоб наш земляк краще „робив міну“ й будучи доктором не присвячував себе навіки яйцям e tutti-frutti*.

Звичайно, що з погляду матеріально-педагогічного „ІІ grincipe“^{***} не був би цілком добрий. Хоч я б звичайно волів би бачити його ніж що інше.

* І такому подібному (італ.).

** „Володар“ (італ.).

Якщо я буду мати певність що буде надруковано, то я радо написав би для „Вістника“ біографію фон-Штайна, великого суперника Наполеона. Я про це писав п. докторові ще р. 1931, але тоді якось не вийшло. Ця фігура мені дуже подобається. А потім Болівар й Карло XII. Що з цих?

Звичайно, що праці над своєю „Коли нахиляється глечик“ я не лишу. Чуда не є антитезою характеру. Навпаки! Для виграшу мільйонки характеру жадного не треба, але для Єгип[етського] походу Наполеона — шерегу чудес і чудесного — потрібен великий характер. Ось шлях чуда: характер, ціль, віра, чудо. Не дурно чудеса були дані лише святим, не дурно чудо в Дордоні мала свята дівчина й чудо Лойоли одержав лише він і тільки він (Лойолу дуже любив ще з дитинства). Не замінюйте випадку з чудом. Для першого не треба нічого, навіть віри краплинки, а для чуда треба битися, працювати, палати, треба бути героєм; один характер без бажання чуда, що є устремлінням великої віри й високої цілі, може дати лише гангстера. В нашій історії нам не бракувало характерів, але були вони скеровані до малих цілей малих душ: „не трать куме сили...“ Ну, та що це я пишу статтю до „Вістника“. Посилаю Вам переклад з англійської прекрасної книги¹³⁵. Читачі „Вісника“ мали б з нього користь. Думаю, що сподобається й Вам. Бажає всього кращого з пошаною

Mosendz Leonid

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 898. Руккопис. Оригінал.

№ 21

[Березень—]квітень 1934 [р., Братислава]*

Р. S. По причинах цілком непередбачених одсилаю листа аж зараз. Дуже дякую за відбитки „Юнацької весни“. Мені соромно за стільки труду. Й таку кількість. Я чекав дійсно лише відбитки.

Прислав мені Ліпа своїх „Козаків у Московії“¹³⁶. Роман робить предивне вражіння. Якщо порівняти з такою річчю як Лепкого „Мотря“, то видна совісна праця автора над матеріялом, а не тандита як у Лепкого. Якщо ж взяти під увагу внутрішню сторону, то людина дивується. Взагалі славяне вбогі на уяву, й Ліпа підтверджує цю стару істину. Жадних авантур там немає. З'явиться кілька ходів [познак]** і зникне. Вся мандрівка Трембецького така безглузда, що лише читач найнижчого ступеня знайде в ній задоволення, якщо його не відштовхне занадто архаїчна мова¹³⁷. Окремі сторінки прекрасні. Як епізоди. Але цілість бліда, а часами й безглузда й нелогічна. Навіщо таку серовину пускати на конфуз своему імені й ворогам на посміх?

Пані Лена мені прислала купу „Назустріч“, „Bunt mlodych“, „Sygnala“. „Назустріч“ — варвітня інтелегентів, що відбилися від свого берегу й пливуть по течії поруч з трісками й иншим дрантям. Рудницького інтер-

* Лист без початку, писаний на бланку YMCA „On active service with the American Expeditionary Force“.

** Слово не відчитане.

вью прекрасні! Він „ізрекає“ й усе яко король „швецький“. Апльомб „нашого власного кореспондента“. Я радий був більше польським. Вони дивляться гостріше. Бо здаля. Критика „Buntu“ має рацію.

Я живу по старому. Стискаю Вашу руку.

Ваш

Mosendz Leonid

6. IV. 1934

Р. S. Хотів щось ще придати до листа, але праця заїла й тому по довгому вилежуванні посилаю без додатку. Аж у слідуючому листі. Бажаю всього кращого!

Ваш

Mosendz Leonid

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 899. Рукопис. Оригінал.

№ 22

L[eonid] Mosendz, Ymca,
Valy, Bratislava C. S. R.

7 травня 1934 [р.], Братіслава*
W[ielce] P[oważany] P[an] D[oktor] D. Doncowa
ul. Kurkowa 11/9
Lwów, Polsko

В[ельми] Шановний Пане Докторе!

Листа і листівку Вашу дістав трохи пізно, бо слава Богу трохи працюю в околиці Bratislavy. Більшого листа приготував, але ще дещо маю додати. Тому буде пізніше. За грошеву позичку дуже дякую. У вірші „Ти ж вмієш шепотіти гірко „vale“ та на стіні міській покійно стоя“... Залишить це слово „стоя“. Ужив його навмисне. Хотів дати мотто зі „Слова о полку“, але не пам'ятав його точно. Здається: „Ярославна плачеть ранімь рано на забралѣ аркучи“**. Якщо можете, то поставте моттот до цього вірша. А от відносно другого виразу — скільком серцям... ярка любови коругов... Безперечно рим „слов“ не годиться. Як я прогавив — не розумію. Змініть цілих 4 рядки на такі:

Скільком серцям будеш єдиним,
устам — ніжнішою із мов...
ось, над геройським має чином
ярка любови коругов.

Це мабуть тому, що вірш все-таки замолодий. Всього два роки. Треба було б підпиляти.

Штайн буде книжкою. Це — прекрасна постать, якої так хибить нам. Адреса моя стара на Ymca, Братіслава. Вістник одержав. Вже й листа написав, тільки затримав з огляду на реферат на одну книжку наукову, що зараз пишу. Післав Вам зворотом Emerson'a. Чи одержали. Дякую щиро.

Відданий Вам

Mosendz Leonid

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 900. Рукопис. Оригінал.

* Поштова картка.

** Насправді мало бути „Ярославна рано плачеть въ Путивлѣ на забралѣ, аркучи“.

№ 23

L[eonid] Mosendz, Ymca,
Valy, Bratislava Č. S. R.

20 червня 1934, [Братислава]*
W[ielce] P[oważany] P[an] D[oktor] D. Doncow
ul. Kurkowa 11/9
Lwów, Polsko

Вельмишановний Пане Докторе!

Листа від 9.VI. одержав. Теж „Вістник“ червневий і „Макиєвелі“¹³⁸. Дякую дуже. Щодо „errata“ в моїх віршах — нічого. „Володар“ — чудесний. І переклад хороший. Ваша передмова буде багатьом не до смаку. Але так треба. Так мусить бути. Св. Бернар попереджає, що душа не сміє подобатися кожному. Ось християнство Макиєвеллі! П. Лена чомусь мовчить і не відповідає мені. Але її річам я все радий. Останні добрі¹³⁹. Новелі для перекладу дуже прошу прислати. Навіть дуже. Хочу через них ввести до „Вістника“ нову особу¹⁴⁰. Відносно „Володаря“ скажу лише щодо зовнішності: невже кращої мапи ніхто не міг накреслити? Звернулися б хоч би до мене й я б з охотою зробив Вам щось значно кращого. Поки я страшенно зайнятий „хлібом щоденним“ і нема часу на переклади. Але за місяць все скінчу й тоді буде й Іоанн і Штайн. У „предтеч“ мене дуже цікавить високий моральний рівень і внутрішня дисципліна. Предтечі — це невідомі вояки всього нашого життєвого бою. Ага, можете засилати журнал (якщо не маєте ще його за передплатника) на таку адресу: Herrn Ing. M. Seleschko, Berlin-Wilmersdorf, Mecklenburgische Strasse 73/II r. Це — мій добрий приятель¹⁴¹. Бажаю Вам доброго відпочинку. Сердечний привіт Вам і В[ельми] Ш[ановній] Пані

Ваш Mosendz Leonid

P. S. Стаття Боннара в VI книзі мені надзвичайно сподобалася. А коли ж буде Ваш Санчо-Панса?

L[eonid] M[osendz]

P. S. Очікую присилку новель.

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 901. Рукопис. Оригінал.

№ 24

[Серпень 1934 р., Теплиці]**

Вельмишановний Пане Докторе!

Дякую Вам за надіслання новелі для перекладу, який при цім прикладаю. Як маєте що — пришліть. Та особа перекладе. Підпис її поки за ініціалами. Думаю, що потім буде в „Вістнику“ на співробітницю більше.

* Поштова картка.

** Дата встановлена за змістом листа.

Я ще знаходжуся в Теплицях, але швидко буду в Братиславі й потім од'їду на цукроварську кампанію як звичайно. Тепер абсолютно не маю часу для писання чого-будь. Хоч все-таки шкодую.

Вістника (двійне число) одержав. Дякую. Дуже радий був Вашому Санчо-Пансі¹⁴², якого давно чекав. Немає ані одної думки в нім, з якою б я не міг погодитися не лише логікою свого розуму, але головне чуттям свого життя. У ці грозіві дні Європи як перед двадцятьма роками знов зважається наша доля. Страшно мені й моторошно думати про це, що так багато залишається у нас Санчо-Панс!

Посилаю ще дві рецензії, які дуже просив би помістити¹⁴³. Оскільки мені байдуже вміщення моєї бельтрії*, остільки я важу вміщення цих фахових дрібничок. Одна книга безумовно нікуди не годиться: Карло Коберський¹⁴⁴ — це один з тих галицько-володимирських „балд“, що її йолопства не поправить жоден докторат жодного університету. Санчо від науки. Про Іваниса¹⁴⁵ не хочу багато казати. В рецензії теж сказано замало. Радив би Вам книжку прочитати, якщо цифри цього роду Вас можуть цікавити.

Недавно одержав листа від п[ані] Лени Бадьорій. Але бадьорість здається того роду, про яку писалося в наших реляціях з р. 1919: „відношення населення вороже, настрої війська бадьорій“. Вона „chlariк“, як тут кажуть.

Ну, буде час — зашлю більшого листа, бо є про що. А поки стискаю Вашу руку й щиро бажаю Вам всього кращого.

Ваш Mosendz Leonid

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 871. Рукопис. Оригінал.

№ 25

2 вересня 1934 [р., Теплиці]

Вельмишановний пане докторе!

Ваші обидві листівки одержав. Дуже Вам дякую. Посилаю Вам пару перекладових дрібниць з англійської мови. Я ц[ього] т[ижня] хочу дати до „Вістника“ ряд перекладів з англійських і америк[анських] письменниць. За працею над цими перекладами мені хочеться уявити собі, чим творчість англійської жінки різниться від творч[ости] української, а там може зрозуміти, чому укр[аїнська] жінка так мало значила в нашій історії. (Лишаючи на боці негативний вплив: чи вона була така чарівна, що з-за її запаски тратилася гетьманська ласка, чи навпаки укр[аїнський] мужч[ина] був і є такий бабюк, що не може без т[ак] з[ваного] „щастя“ існувати?). Їй же богу від доби Святославової, коли ходили „чубаті“ під Царьгород маючи в дружині й жінок-воячок — не знав я з історії нашої випадку жіночої агресивності. Англо-саксонська жінка (хоч і повія) створила своїм приходом до Нової Англії на „Mayflower“ і нову епоху англо-

* Белетристики.

саксонської історії. І підбиття „далекого Заходу“ без енергії й витривалости англійської жінки не було б можливо. Або тепер! Подивіться хоч би на таку Молісонову! Ех, хоч би нам одна однісінька така „баба“. А то ж інтелігенція жіноча всюди має одні риси; якщо не може плодити дітей, то дає щось іншого своєму народу. А у нас лише „запаска“.

І от читаючи вірші англійських письменниць (є в мене антологія англійської поезії) я не нахожу в них нічого надзвичайного. Я би сказав, що навіть примітивність вислову. Одного чого немає в них: надміру еротіки, але багато т[ак] з[ваної] „ціломудрености“ виразу, скупости на чуття, сухости. Більше натяку ніж чуття. Мені здається, що Емерсон мав правду, коли характеризував героя як: „Hero is he, who is immowably centred“*. Характеристика англо-сакса думаю цілком правдива: дали бо вони їх дуже багато, чи не найбільше.

З цього пункту озираючи нашу літературу, вертаю знов до Л. Українки; така вона „не українська“ в своїй творчості, так мало в ній еротіки, так багато стримуваних сил зосереджених, напружених.

Писала мені Лена. Що не кине писати, що пише. Цього мало. Думаю, що діапазон її творчости мав би бути ширший. Ні? Носити власне серце в руках як „гостію“ — це думаю мало. Але вона ще дуже молода. І у неї є ще великий плюс, що зараз має тяжке життя. Це запорукою, що з неї не буде таке „цввірінькало“ як Левицька¹⁴⁶.

Посилаю Вам ще „Берладницьку сестіну“¹⁴⁷. Це єдина поки річ, яку я скінчив, сидючи над нею цілу неділю. Бо на тиждні немає часу. Праця в канцелярії триває від 7 до 7. І до того ще праця мені огидна. Хиба по тім можна писати?

Але в мене є початих кілька річей. Я їх знов взімку докінчу. З цим докінченням почну на цукроварі, куди поїду 1.XI. тут у Теплицях буду до 20. цього місяця.

А після цукровару засяду в Рудниці й таки напишу свого Штайна й увесь започатий й проєктований дріб'язок.

Теплиці — огидний живець в глухій дірі Словаччині, огидний своїми людьми, з якими мені тут приходить мати діло. Колеги, з якими працюю — не варті нічого як колеги й як люди. Мало того, що я для них чужинець (конкуренція), але без того вони абсолютно невиховані й тупі особи. „Пацюки й миші“ як каже Плятон про таких людей.

Платять мені дуже мало, але я на більше не рефлектую, бо знаю, що більше не заплатять, як би я не працював. Від'їду звідсіль з радістю. Одне, що мені тут подобається — це природа: гори прекрасні. Які ж це мусять бути Альпи або такі Корділери?

Трохи про життя львівське мені писала Таля Зибенкова. Та мій кузен з Волині. Одним словом „współzycie“. Але я не жалую. Так і треба „хахлам“. Хай вчаться, хай одчують, хай нарешті придуть на те, щоб зубами, кігтями, всіми силами своєї анімальности гризтись за власний куток.

Бісмарк колись казав про поляків: „бийте їх, бийте! Мені їх шкода, але ми не винні, що мусимо жити“. Те ж кажуть тепер поляки про нас. „Рація стану“ — це один з найкатегоричніших імперативів. Додумаємось до нього нарешті й ми. А поки „нас б'ють“. Хай! З дурнями це трапляється й у церкві.

* „Герой є той, хто є нескитно зосереджений“ (англ.).

Останні світові події мене як глядача дуже цікавлять. Особливо ж доля Австрії. Цікаво скільки шкоди приносить Європі взагалі ця штучно підтримуєма самостійність. Anschluss* є річчю категоричної необхідности, хоч би навіть для спокою сусідів.

Ну, бувайте здорові, шановний пане Докторе!
Сердечний привіт!

Ваш

Mosendz Leonid

Р. S. Дякую за вміщення рецензій¹⁴⁸. Мені на них дуже залежало. А давати до „Техн[ічних] Вістей“¹⁴⁹ не хотів.

L[eonid] M[osendz]

Р. P. S. Чи виходить ще „Дажбог“? Я післав Пеленському кілька перекладів: вірші Чосера, Е. По, Лонгфелло¹⁵⁰. Якщо „Дажбог“ не виходить, то я запотребую повернути переклади мені. Або ще краще: чи не могли б Ви їх безпосередньо взяти у Пеленського? Я йому написав би¹⁵¹.

Р. P. S. Ось й переклад. Річ дуже добра й переклад не злий. Будь ласка зашліть ще. Тепер піде швидче. Ініціали колись розкрию¹⁵². А свою сестіну ще не можу. Вибачте, дуже не маю часу. Аж на слідуючий місяць.

Ваш Mosendz

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 902. Рукопис. Оригінал

№ 26

L[eonid] Mosendz, Ymca,
Valy, Bratislava C. S. R.

16 вересня 1934 [р., Братислава]**
W[ielce] P[oważany] P[an] D[okto]r D. Doncow
ul. Kurkowa 11/9
Lwów, Polsko

Вельмишановний Пане Докторе!

Перед тижнем одіслав Вам переклад. Чи одержали? У той самий день дістав і „Вістника“. Дякую. Але дуже просив би Вас надіслати мені ще один примірник цього числа. Випадково я потребую два. Зараз не маю часу багато писати, бо дуже зайнятий, але все ж дещо будете до 1-го мати. 22-го я від'їжджаю до Братислави, а після до Рудниці. Отже я просив би „Вістника“ надсилати все-таки на Ymca. Мені перешлють. Я писав Вам деякі думки свої щодо питань, яких Ви торкнулись у своїй статті в цьому „Вістнику“. Дивно, як вони згоджуються. Під усіма ними я би підписавсь без застережень.

Бажаю Вам всього кращого. Стискаю руку

Ваш Mosendz

* Приєднання (нім.).

** Поштова картка.

P. S. Що це сталося? Стефанович! „І мертвії возстали із гробов...“¹⁵³

L[eonid] M[osendz]

P. P. S. Зверніть увагу на марки на цій листівці*

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 905. Рукопис. Оригінал.

№ 27

15 листопада 1934 [р., Братислава]

Вельмишановний Пане Докторе

Вибачте, що так давно не писав, але праця заїла мене цілком. У чехів для такого роду праці є термін „гобота“. У нас кажуть „каналська праця“. Ото ж вона саме й була.

Після прощі на Словаччині у жидівської фірми повернувся я на тиждень до Братислави, а потім від'їхав на цукровар до Рудниці, куди мені переслали Вашого листа й усі книжки. Дякую. Й за „Герреса“¹⁵⁴ теж. Добрий.

Тепер, перед двома днями я знов повернувся до Братислави на „зимові квартири“ й можу нарешті зайнятися своєю кореспонденцією й взагалі писаниною, результати якої відчуєте Ви незабаром.

А поки посилаю Вам сестіну на грудневе число. Далі підуть інші, більші речі.

Дякую й за переклад. Ви його швидко одержите. Як маєте, то присилайте далі.

Мої переклади з „бабської“ літератури попали під „європейську“ літературу¹⁵⁵. На жаль пані Тіздейл і Крепсі є американки. Та це мабуть не велика хиба. Хоч читачеві, думаю, цікаво знати ту мову, з якої зроблено переклади.

Переклади цього роду будуть далі.

Я за останніх 1 1/2 місяці бував часто в Празі й освіжив свою еміграційну природу. Не можу похвалитися, щоб це було мені добре. Така вбогість! Старші кинулися на музейництво й археологію (зрозуміло), а молоді: мужеск[ий] пол — більше Альфонси (від 14-го й вище) а женск[ий] — „бодай не писати.“

На еміграції компатріоти в великій кількості річ нестерпима.

Мої сни про мандрування швидко здійсняться й тоді мабуть я буду почувати себе в своїй стіхії.

Користаючи з нагоди щоденного стику з своїм причтеlem — чехом паном Бокон я почав студювати еспанську мову, яку він дуже добре знає, й мабуть швидко щось надішлю до „Вістника“.

Тепер у мене до Вас одне прохання:

десь на весні послав я для „Дажбога“ панові Пеленському кілька перекладів з Чосера, сонет Лонгфелло й одну річ Е. По.

* Дві середні марки на картці відсутні.

Але оскільки при Пеленському „Дажбог“ був хоч „стравний“, остільки це тепер така противна річ, що я в жодному випадку ані одержувати його, ані давати до нього речі не хочу.

Тому чи не були б Ви ласкаві як бачитеся з Ю. Пеленським попросити його, щоб він мені тієї переклади повернув. Я вже йому писав, але він як справжній „дипломований“ турок „ся кланяє“ лише коли потребує чого від людини. Тому мені навіть не відповів.

„Ми“ я не маю. І навіть не знав, що вийшло, бо то був довідувався про всілякі такі новини від пані Лени, але вона мабуть на мене дується і досі нічого не пише. Ото від вас лише я довідався, що вона вчителює¹⁵⁶.

Що торкається „жіночого“ питання, то й я не був ніколи адоратором Miss Rankhears¹⁵⁷, але наша жінка в бігу нашої історії була остільки „бабою“, що трохи того „фемінізму“ їй би не завадило.

Еміграційні наші жінки тому блискучий приклад: достойні дружини високодостойних Санчо-Панс. Punctum!^{*}

Ваш діалог в останньому числі „Вістника“¹⁵⁸ — блискуча річ. Я прочитав його зі справжнім задоволенням, одної ночі на варті в цукроварі.

Але Ваша справа то Вашого життя програма. Кретіносів більшість. Їх треба не переконувати (кого переконав Сократ?), а ними треба просто керувати. Кретінос ще не такий дурний, бо розуміє свою двуличність і свідомо послуговується нею, щоб кермувати отарою. „З вовками, мовляв, жити“...

Наші Кретіноси не подліші, але дурніші, мілкіші. Вони ще не доросли до свого Надкретіноса.

Вони просто ординарні члени овечого сойму, що хоче меканням переголосувати вовчу захланність. Тому то атенські Кретіноси мали хоч свій ареопаг, а ми все мекали в чужім.

Ну, будьте здорові. Стискаю Вашу руку
con mis expresiones**

Ваш Mosendz Leo

P. S. Вийшов гарний чеський переклад Корану. Читаю й дуже мені подобається. Мав цілком окреслену уяву про Магометанство.

L[eonid] M[osendz]

P. P. S. Моя сестіна не задовольняє мене. Якось холодно вона припадає мені.

* Крапка! (лат.)

** З моїми виразами (ісп.).

№ 28

28 листопада 1934 [р., Братислава]*

Вельмишановний Пане Докторе!

Дякую Вам за Вашого ласкавого листа. Мене засумувала можливість припинення „Вістника“ (так принаймні я зрозумів деякі абзаци Вашого листа). Його упадок був би великим моральним ударом для мене як людини й ембріонального поета.

Сиджу за Штайном, поспішаючи щоб до Нового року докінчити. Чи ще Ви не утратили до нього цікавості й чи такі видасте його?

Посилаю Вам дві речі. Одна „Мій шпиталь“¹⁵⁹ — викінчення річей з р. 1932, а „Подебрадський замок“¹⁶⁰ — належить ще до р. 1924. Не помічайте все в одному числі „Вістника“: „Шпиталь“ окремо від „Замку“.

Я Гайне ненавиджу. З нього так само міг бути сатірик готентотський, як і німецький. Правда, його сарказм гострий, але не пекучий. Його іронія повна чисто жидівської посмішки й жидівського скептицизму: „а в якій перёд?..“ Він виплід чисто жидівського духа, що нагодою себе виявляв через німецьку мову. І його конвертітство** не знищило в нім жида. Навпаки. Пам'ятаєте: „з нашою смертю все завмірає: ненависть, любов, шампан, мозолі, чесноти...“ (цітую по пам'яті). Ремінісценції достойні Джойсового Блюма¹⁶¹. Якби Гайне жив зараз, був би з нього або Р. Ролян, або комбінація з Айнштайна й Цвайгів. Рішучо не завидую Німеччині його особу.

Боги були прихильні до мене й дають мені можливість покинути ЧСР і навіть Європу. За місяць я мабуть буду плисти до південної Америки, щоб десь у Приандських республіках шукати золота й ... чесних ворогів.

А може бідувати так само як тут. Та лише б перестати бути об'єктом міжнародньої філантропі.

Для цього то мені, *miu s'eïog mio****, й здалася еспанська мова.

Разом з цим від'їздом хочу запропонувати Вам таку річ: я з дороги буду писати для „Вістника“ щось подібне до дорожнього щоденника („взгляд и нѣчто“). Подоріж триватиме 6 тижнів. Пароплав зупинятиметься в багатьох портах Середземного моря, островах і побережжях Африки й пів[денної] Америки. Звідти відсилатиму Вам кореспонденцію.

Якщо для „Вістника“ це буде занадто „репортажна“ річ, то чи не міг би я з Вашим „споспѣшествованієм“ вмщати ці начерки в „Н[овому] Часі“.

Справа в тім, що ними я хотів би трохи заробити на повернення боргу, який я мушу зробити на дорогу.

Але я не знаю який є „Н[овий] Час“¹⁶² і чи варто туди давати. Якби Ви були ласкаві відповісти мені на цю тему.

Отже як начерки будуть Вам годитися, візьмете їх Ви. А як ні — то „Н[овому] Часу“, якщо цей останній їх заслуговує. (Я б не хотів опинитися „в дурном обществе“).

* Лист писаний на бланку УМСА, як і № 21.

** Перекинчизтво (лат.).

*** Мій дорогий сеньйоре (ісп.).

Відносно „Дажбога“ — дякую за інформації. Він завжди робив вражіння, що хоче „здаватися“, а не бути, з своєю претенціозністю й хапанням за поли кожної ситуації. Тепер ще гірше.

У Братиславі я буду до 20-го грудня, а тоді від'їжджаю на місяць до Праги, звідкіля вже „нах Бердичів“. Отже моя адреса ще на Y[oung] M[en's] C[hristian] A[ssociation]. П[ані] Лени я написав.

В очікуванні Вашої ласкавої відповіді застаю з щирим поважанням.

Ваш Mosendz Leonid

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 906—907. Рукопис. Оригінал.

№ 29

12 грудня 1934 [р., Братислава]*
W[ielce] P[oważany] P[an] D[oktor] D. Doncow
ul. Kurkowa 11/9
Lwów, Polsko

Вельмишановний Пане Докторе!

Перед двома тижнями післав Вам „порцію“ залеглостей, але не знаю, чи одержали. Також не одержав і „Вісника“ за грудень. З моїми плянами поки вийшла затримка, бо я тепер захворів на груди й не можу нікуди їхати. Дуже прошу відповісти, що робити з Штайном. Третина вже готова. Навіть можу вислати.

Прислали мені з Чернівець „Самостійну Думку“¹⁶³. Дуже мало самостійності й багато неохайности.

Стискаю Вашу руку

Ваш Mosendz Leonid

P. S. Від п[ані] Лени жадної відповіді.

BN. Archiwum D. Doncowa, v. 3, ark. 908. Рукопис. Оригінал.

№ 30

Грудень 1934 [р., Братислава]

Вельмишановний Пане Докторе!

Перш за все дозвольте привітати Вас з святами й Новим роком і побажати Вам і В[ельми] Ш[ановній] Пані успіхів у праці в дальшому році.

У суботу я одержав був гроші. Щиро дякую. Сьогодні дістав В[ашого] листа. Але спочатку справи формальні.

* Поштова картка.

1) У минулій засилці дуже прошу змінити заголовок „Подебрадський замок“ просто на „Замок“¹⁶⁴. Буде краще.

2) Посилаю переклади з W. Whitman'a¹⁶⁵. Мені сподобалася їхня ре- читативність в оригіналі.

3) Також посилаю точно 1/3 Штайна. Це — 50 листочків, а всіх буде 150. Вийде мабуть біля 100 сторінок малої вісімки. Менше не хотілося пи- сати, щоб вже занадто не випадало як „взгляд и нѣчто“. Над рештою без перерви працюю й за два тижні буде надіслане все. Я одного знайомого в Берліні попросив, щоб надіслав мені яку-будь копію Штайнового портре- ту. Після надішло Вам. Я був би радий, якби у „Віснику“ було, що Штайн готується до друку. Пишу я, Пане Докторе, з великим хвилюванням, не можучи відігнати від себе аналогій. Яке велетенське значіння має для ма- сси людина одинична! Геній! Мені трохи тяжко писати, бо з методів на- тур-філософського дослідження переходити на філософію досить тяжко й незвичко. Тому у цій праці будуть шаршавости, але хай! Вона не для історика, а для звичайного читача. Штайнова фігура мені надзвичайно імпонує. Усім! Походженням, вихованням, освітою, але найбільше харак- тером, скерованим на високу ціль. Вибачте, що посилаю копію. Оригінал виходить ще гірше, бо на дешевому папері. До Штайна Ви напишете ко- ротеньку передмову¹⁶⁶. Правда?

Недавно помер один із наших Герресів — Грушевський. Скажу по правді, що його смерть мене врадувала, хай мені Бог простить. Кладу на одні важки його заслуги, а на другі всю безмежну шкоду запричинену йо- го амбітністю, його жадібністю, його чисто попівською загарблєвистію, ком- промісовістю, одвертим національним зрадництвом, відсутністю геройсь- ких рис, роздутою популярністю — й прошу Бога, щоб для добра Украї- ни прибрав що найшвидче з цього світу більших і менших його товари- шів, що розкладають наш дух і підломлюють компромісом наші сили. „Москва сльозам не вірить“ і має рацію. Найбільш слухняні ті, що ще пла- чуть.

Так, наші люди дійсно мають одну велику, спільну славянську рису: неохайність. У нас вона наймаркантніше виявляється у неплаченні боргів. Дійсно. І чим людина з більшим достатком — тим більш неохайна. Ввесь Санчо-Панса, ввесь у ковбасі, чарці, м'ясі, „смачній курці й теплій (трош- ки брудненькій) жінці“. Яка це правда, Ваша характеристика. Мені іноді невимовно тяжко навіть тут у Братіславі, а не те що у Празі, звідки б ме- не давно б уже свої ж таки по доносу вислали.

Ця здібність до доносів друга найменш* характерна ознака нашого ду- ха. Аж страшно. Та ж відповідні чинники на відповідних місцях тут так просто й кажуть, що з усіх чужинців українці найбільші доносчики, все обтопчуючи пороги з наклепами й інсинуаціями.

Мені страшенно шкода моєї невдалої подорожі. Я так на неї тішився, так радувався. Тепер залишається одне: сидіти, а може прийняти й під- данство чеське. Тоді може відвідаю й Львів.

Про вечір укр[аїнської] поезії в польським перекладі Ви мені не писа- ли. Та зрештою мене це по відношенню до моєї власної особи дуже мало цікавить. Кажу це щиро, бо завжди й усюди ненавидів саморекляму і

* Помилково: мало бути — найбільш.

навіть рекламу, що виходить з чужих джерел, даючи завжди перевагу сухому констатуванню фактів. Точні науки мені на щось таки й придалися.

Англо-саксів я подивляю. Особливо мені по душі якась їхня дитячо-наївна віра й довіря до світу, що разом з тим не перешкоджає їм бути найтвердішими панами. Не вмю цієї риси дефінувати, але вона гхне на мене з їхньої лірики й їхньої історії.

Дякую за відібрання віршів від „Дажбогу“. Це „мудрі“ люди, аж занадто. Мені з ними не по дорозі. Що відібралисьте?

Про одержання цієї посилки сповістіть мене листівкою, бо я дуже завжди турбуюся, щоб що не пропало.

Писав Мухин і був огірчений, що Ви не пишете йому. Від п. Лени теж одержав сьогодні листа. Нарешті.

Бувайте здорові. Стискаю Вашу руку й щиро бажаю Вам всього кращого.

Ваш Mosendz

„Вістника“ за грудень я не одержав. Я рекламував на пошті. Не було.

BN. Archiwum D. Doncewa, v. 3, ark. 909. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. У „ЛНВ“ за 1931 р. було вміщено бібліографічну замітку під криптонімом М. М.-н. „Středisko, revue pro umění a kulturu“. Brno, č. 1—5 // ЛНВ.— 1931.— Кн. 4.— С. 382.

2. „Тризуб“ — тижневик, офіційний орган УНРівської еміграції в Парижі (1925—1940). Заснований С. Петлюрою. Головний редактор — В. Прокопович, до складу редакції належав М. Ковальський, активний співробітник „ЛНВ“.

3. Надсон С. Я. (1862—1887) — російський поет періоду кризи народоства. Його поезії властиві трагічне світовідчуття інтелігента, громадянська скорбота (вірші „Друг мой, брат мой..“; „Милый друг, я знаю“). Тяжів до громадянської лірики некрасовської школи, писав любовну й пейзажну лірику. Рано помер від туберкульозу, що надало великої популярності його поезії, зробивши її символом епохи „безчасся“.

4. Замітки в журналі віднайти не вдалося.

5. Можливо, бракує листа Л. Мосендза від квітня 1931 р., адже в 5 кн. журналу було вміщено його новелу „На „Могилі миру“ (ЛНВ.— 1931.— Кн. 5.— С. 387—389) і продовження повісті „Засів“ (Там само.— С. 389—397).

6. Мухин Михайло, псевд. К. Гридень, Читач (1894 (за іншими даними 1896) — 1974) — літературний критик, журналіст, родом з Києва. У 1921—1922 рр. працював у редакції варшавської газети „Українська трибуна“. 1922 р. переїхав до Праги і вступив до Карлового університету, якого через ексцентричність так ніколи й не закінчив, незважаючи на енциклопедичні знання. У 1922—1925 рр. співпрацював у празьких журналах „Нова Україна“, „L'Orient libre“, „Студентський вісник“, де публікував огляди українки в чужих виданнях, пізніше — в журналі „Український книголюб“. Брав активну участь в діяльності ЦЕСУСу, у відділі міжнародних відносин. З кінця 1920-х рр. став постійним автором донцовських „ЛНВ“ і „Вістника“.

7. Мосендз Л. Українська Загальна Енциклопедія. Зш. 1—9. (рец.) // ЛНВ.— 1931.— Кн. 7—8.— С. 734—736.

8. Пізніші псевдоніми Л. Мосендза — Осип Ляковець, Ростислав Берладник, Порфирій Горотак (разом з Ю. Кленом).

9. Очевидно, йдеться про журнал „Нові Шляхи“, у квітневому випуску якого було вміщено „проскрипційний“ список „співробітників“ „ЛНВ“.

10. Дудко Федір (псевд. Оуд. Ф. Карпенко, Ф. Дудко-Карпенко; 1885—1962) — письменник і журналіст. Почав писати в 1907 р. у Києві, 1920 р. переїхав до Львова, працював у Бібліотеці НТШ, під час Другої світової війни співпрацював у „Краківських вістях“. Автор багатьох збірок романтичних оповідань, здебільшого, про період української революції: „Отаман Крук“ (1924), „Дівчата одчайдушних днів“ (1937), „Глум“, збірки „Заметіль“ (1948), іст. повісті „Великий гетьман“ (1936), роману „Стрибожа внука“ (1937), оповідань для дітей.

В архіві Д. Донцова зберігаються два листи Ф. Дудка за 1931 і 1935 рр., у яких він просить зняти своє прізвище з обкладинки „ЛНВ“, оскільки не збирається до нього писати; пробує вияснити непорозуміння між ним і Донцовим, який несправедливо звинуватив його в москвофільських і радянсьофільських симпатіях.

11. Новела „Люди“ була опублікована в „ЛНВ“ за 1932 р. (Кн. 9.— С. 748—751).

12. Бирчак Володимир (1884—1946) — письменник і громадський діяч, учитель, з 1920-х рр.— на Закарпатті, з 1939 р.— у Празі. Вчився у Львові й Кракові, викладав у гімназіях Львова, Дрогобича, Самбора, Ужгорода. Член літературної групи „Молода муза“, автор іст. повістей, двох збірок оповідань „Притча“ (1931) і „Золота скрипка“ (1937); досліджень історії літератури „Літературні стремління Підкарпатської Русі“ (1921, 1937); спогадів „Карпатська Україна: Спомини і переживання“ (1940); підручників, видавець багатьох журналів і часописів. Заарештований 1945 р. як голова Товариства музею визвольної боротьби України у Празі, помер у радянській в'язниці 1946 р. (за іншими даними — у концтаборі в Іркутській області 1952 р.).

13. Штайн Карл (Stein Karl Reichsfreiherr von und zum (1757—1831) — герой визвольної боротьби Пруссії проти Наполеона. Військовий міністр, організатор німецького легіону в Росії, німецький державний діяч, від 1780 до 1808 р.— на пруській державній службі, реформатор державного апарату влади, реформи якого не були завершені через напад Наполеона. Від 1812 р.— радник російського царя Олексія I, став одним із керівників визвольної війни. Його політична мета — відновлення царської держави — не була здійснена. Брав участь у Віденському конгресі як радник Росії, засновник досліджень давньої німецької історіографії, його заслугою було видання „Monumenta germaniae historica“.

14. Мосендз Л. Засів (продовження) // ЛНВ.— 1931.— Кн. 12.— С. 1036—1046.

15. Ідеться про роман Еміля Людвіга „Napoleon“ (1925).

16. Ідеться про 100-ту річницю смерті німецького поета Й.-В. Гете (Goethe Johann Wolfgang von (1749—1832).

17. „Kurjer Szweryony“ — сенсаційна щоденна газета. Видавалась у Варшаві 1922—1939 рр. концерном „Dom prasy S. A.“. Від 1932 р., після об'єднання з „Dobry Wieczór“, виходила як „Dobry Wieczór — Kurjer Szweryony“. Просонаційного напрямку. Засновник і гол. редактор Г. Буткевич.

18. Шаповал Микита (псевд. М. Сріблянський, М. Бутенко, 1882—1932), родом з Катеринославщини — політичний і громадський діяч, публіцист. Провідний діяч партії Українських соціалістів-революціонерів (УСР), на еміграції очолював Український громадський комітет у Празі, видавав місячник „Нова Україна“ (1922—1928). Був ініціатором заснування УГА в Подєбрадах (1922) і Українського вищого педагогічного інституту в Празі (1923).

19. Еміль Людвіг (Emil Ludwig) — справж. прізви. E. Sohn). Нар. 1881 р. у Бреслау, помер 1948 р. в Асконі. Німецько-швейцарський письменник, автор ефектно побудованих біографій, які не завжди відповідали історичній правді „Goethe“ (1920), „Napoleon“ (1925), „Stalin“ (1945), неоромантичних драм, романів, перекладів.

20. Пирогова Юлія — дружина д-ра Миколи Пирогова з Волині. Добрі знайомі, потім — родина Донцових. Їхня донька Таля (Наталія) Пирогова-Зибенко була приятелькою М. Донцової, О. Теліги, Н. Лівидької. Друга донька, Оксана вийшла заміж за брата М. Донцова Володимира. В архіві Д. Донцова зберігається 11 листів Юлії, Миколи і Юрка Пирогових за 1925—1931 рр. з Дермані й Ковеля на Волині. Вони надсилали гроші для „ЛНВ“, переклади, займалися друком календарів.

21. Марк Твен (справж. прізви. Samuel Langhorne Clemens, 1835—1910) — американський письменник і гуморист. Знамените оповідання, яке зробило його відомим, — „Jumping Frog“, опубліковане 1865 р. у газеті Сан-Франциско.

22. Клаштерський Антонін (1866—1938) — чеський письменник, епігон Вхрліцького, автор жанрових, інтимних, віршів про природу; перекладач англійської й американської поезії, автор мемуарів.

23. Писарев Д. І. (1840—1868) — російський публіцист і літературний критик, філософ-матеріаліст, революційний демократ. Боровся проти ідеалізму й релігії, утопічний соціаліст. Заперечував значення живопису, скульптури, лірики, музики, поки є „голодні класи“.

24. Мережковський Д. С. (1866—1941) — російський письменник, поет. Символіст, містик, декадент, проповідував т. зв. нову релігійну свідомість, писав у релігійно-ідеалістичному дусі. Роман „Наполеон“ (т. 1—2) вийшов у Празі 1929 р.

25. „Lidové noviny“ — чеська щоденна газета, заснована 1892 р. у Брно А. Странським для активізації чеської і моравської інтелігенції. У ЧСР її підтримували Т. Масарик, Е. Бенеш. 1945 р. перейменована у „Svobodné noviny“, з 1948 р. — знову „Lidové noviny“. Пере-стала виходити 1952 р.

26. „Národní polityka“ — чеська щоденна газета консервативного напрямку. Заснована 1883 р. п. н. „Česka politika“, з 1885 р. — „Národní polityka“. Спершу близька до „старочехів“, в період ЧСР — до „чехословацьких народних демократів“. Закрита 1945 р.

27. Мартін Іден — герой однойменного роману Джека Лондона.

28. Галаган Микола — військовий і політичний діяч, фізик і публіцист. Нар. 1882 р. на Чернігівщині. Заарештований радянською контррозвідкою у травні 1945 р. у Празі, вивезений до Києва, загинув у Лук'янівській в'язниці. Член РУП (1903—1904); пізніше — Соціал-демократичної спілки, з 1917 р. — УСДРП. Засновник і голова Української громади у Празі (1927—1939). Автор 4-томних мемуарів „З моїх споминів“, книг на суспільно-політичні теми, праць з фізики.

29. Прокопович В'ячеслав (псевд. С. Волох, 1881—1942), політичний діяч, педагог, публіцист, історик. Член УРДП (з 1905), ТУП (з 1908), УПСФ, міністр освіти УНР, голова ради міністрів УНР. З 1924 р. в Парижі після смерті С. Петлюри очолював уряд УНР в екзилі (1926—1939); видавець і співавтор тижневика „Тризуб“ (1925—1929), співзасновник і директор Бібліотеки С. Петлюри в Парижі.

30. Насправді Д. Донцов народився 17 серпня (ст. ст.) 1883 р., тобто 50 років йому мало виповнитися через рік.

31. „Технічні вісти“ — орган Українського технічного товариства. Ілюстрований місячник, присвячений всім галузям технічної науки. Виходив у Львові 1925—1939 рр. Редактор Я. Стефанович (1925—1930).

32. Джінс Джеймс-Гопвуд (Jeans, Sir James Hopwood (1877—1946) — англійський математик, фізик і астроном. Викладав математику в Принстоні, Кембріджі, займався дослідницькою працею. Зробив важливий внесок у теорію динаміки газів, механізму радіації та ранніх форм квантової теорії. Займався космогонією, вивчав зоряну структуру, динаміку й еволюцію. Написав багато важливих технічних книг і лекцій з астрономії, фізики, філософії, науки й музики. Був секретарем Королівського товариства (1919—1929) і віце-президентом (1938—1940) та президентом Королівського астрономічного товариства (1925—1927).

Протягом 1931—1932 рр. у „ЛНВ“ опубліковано в кількох відтинках працю Джеймса Джінса „Початок та кінець Всесвіта“.

33. Пеленський Євген-Юліан (1908—1956) — літературний критик, бібліограф, педагог. Від 1929 до 1941 р. викладав у школах Львова, Ярослава та Кракова. Працював у Національному музеї у Львові (1927—1938), видавав журнали „Дажбог“, „Вогні“ та бібліографічний журнал „Українська книга“ (1937—41). Постійний автор „ЛНВ“ і „Вістника“.

34. Роллан Ромен (Rolland, Romain Edmé Paul Émile (1866—1944) — французький письменник, мистецтво- й музикознавець. Автор белеґризованих біографій: „Vie de Beethoven“ (1903), „Vie de Michel-Ange“ (1906), „Vie de Tolstoï“ (1911). Найбільший твір — 10-томний роман „Jean-Christophe“ (1904—1912). Під час Першої світової війни жив у Швейцарії, до-тримувався пацифістських поглядів. Захоплення й зацікавлення вождями сучасної Індії відобразив у романах „Mahatma Gandhi“ (1924), „Vie de Ramakrishna“, „Vie de Vivekanada“ (1930). Під кінець життя дістав комуністичні симпатії до СРСР, відмовився від пацифізму, на початку Другої світової війни повністю підтримав альянтів.

35. Панейко Василь (1883—1959) — член УНДО, журналіст, редактор газети „Діло“ у 1912—1918 і 1924—1925 рр. та тижневика „Політика“ (Варшава, 1925—1926). Очоловав де-

леґацію ЗУНР на мировій конференції в Парижі, де з 1926 до 1930-х рр. був закордонним кореспондентом „Діла“. Від антикомуністичних поглядів перейшов до „політичного русофільства“.

36. Справді, в кінці 1932 р. після багаторічної боротьби за журнал, „Літературно-науковий вістник“ перестав виходити через брак коштів.

37. Перше число відновленого „Вістника“ побачило світ у січні 1933 р. Вже у ньому було вміщено п'ять віршів Мосендза із загальною назвою „Криниця ніжності“ (Вістник.— 1933.— Кн. 1.— С. 45—46). Серед них — одна з найраніших поезій „Щілюю, кохана, тебе дорожую...“, датована 1920 р. Автограф у: ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 642. Архівний варіант, дещо відмінний від „вістниківського“, опублікувала: Миронець Н. Автографи Леоніда Мосендза в історичному архіві // Літературна Україна.— 20 жовт.— 1977.— № 37.

У 2 кн. за лютий з'явилася полемічна стаття Мосендза „Ще „крик у порожнечу“ (Уласові Самчуку у відповідь). Самчук назвав „криком у порожнечу“ свої зауваження до почину „Нового часу“ про утворення літературної премії, вміщені в 1 кн. „Вістника“ за 1933 р.— про „духову порожнечу нашого загалу — порожнечу матеріальних вигод і меркантильних інтересів“. Полеміку продовжив Ю. Липа статтею „Розмова з порожнечою“ у кн. 5.— про те, що ту порожнечу може заповнити лише „велика, пристрасна любов“.

38. У книзі „Вістника“ за березень у рубриці „Від і до наших передплатників“ є відповідь редакції на попереднього листа Л. Мосендза, який, очевидно, не зберігся: „Л. Мосендз, про Л. Толстого з книги Е. Сінклера просимо прислати“ (Вістник.— 1933.— Кн. 3.— С. 239). Цієї новели в журналі віднайти не вдалося. Зате у цій же книзі „Вістника“ був опублікований інший із 90 Сінклерових нарисів зі збірки „Mammonart“ — про світ безвольного, розкладового, „православного“ росіяинства, як світ „мертвих душ“ у „мертвому домі“ і про хворобливе мистецтво Достоевського: Сінклер Е. Мертвий дім // Вістник.— 1933.— Кн. 3.— С. 200—202.

39. Сінклер Ептон Білл (Sinclair Upton Beall (1878—1968) — американський письменник і політичний діяч-соціаліст. Найважливіші твори: „The Jungle“ (1906) — про соціальну й економічну нерівність, „King Coal“ (1917), „Oil“ (1927), „Little Steel“ (1938), „World's End“ (1940).

40. Левіс Сінклер (Lewis Sinclair (1885—1951) — американський письменник, журналіст. Збірки оповідань „Main Street“ (1920) про протест героїв проти життя американського міста в післявоєнні роки. Основні твори „Babbitt“ (1922), „Arrowsmith“ (1925), „Elmer Gantry“ (1927), „Dodsworth“ (1929).

41. Денунціації Кучабського: можливо, йдеться про статтю Василя Кучабського „Від ідеології до зоології“ (Мета.— (Львів), 1933.— Черв.—лип.).

42. Донцов Дм. Колтунський консерватизм (Відповідь живим трупам) // Вістник.— 1933.— Кн. 3.— С. 222—301.

43. Можливо, йдеться про переклад оповідання Дж. Голсуорсі „Людина, що дотримувала форми“ (Із збірки „Captures“, 1920) // Вістник.— 1933.— Кн. 4.— С. 248—257. Трохи раніше, у кн. 3 з'явилася стаття Л. Мосендза „Джон Гелсворси“, у якій автор підкреслив: „І мені, українському читачеві, Гелсворсева творчість, здається найяскравішим виразником національної традиції, що підноситься понад верстви, стани, класи, маючи об'єктом лише націю, як вічно живу ідею“.

44. Емерсон Ральф Ульдо (Emerson Ralph Waldo (1803—1882) — американський есеїст, поет і філософ. Протестував проти унітарної церкви, був лектором і етиком, лідер трансцендентального руху. Його есе й поеми стали кульмінацією романтичного напрямку в літературі США. „Nature“ (1836), „Essays. First Series“ (1841), „Essays. Second Series“ (1844), „Representative Men“ (1850), „English Traits“ (1856), „Conduct of Life“ (1860), „Society and Solitude“ (1870), „Letters and Social Aims“ (1875), „Natural History of the Intellect“ (1893) — вийшли у 12-ти томах.

45. Журнал з такою назвою віднайти не вдалося. Можливо, йдеться про місячник „Ruch Sławiański“ (Lwów.— 1933.— N 4—5).

46. Очевидно, йдеться про вірші „Ми були“ (Вістник.— 1933.— Кн. 6.— С. 402). Обидва вірші з епіграфами з „Археології“ О. Ольжича: „Ми жали хліб, ми вигадали млин...“, „Мене убито в чесному бою“, — з якими перегукуються рядки Л. Мосендза: „Ми встанемо, встанем без ліку, / Щоб в чесному вмерти бою!“ Про цей вірш Д. Донцов написав до Н. Лівичької: „Я так жалую, що нічого не буде Вашого в VI-й книзі, де досить гарні річі Ольжича й Мосендза“ (Джерела до новітньої історії України.— Т. 3.— С. 477).

47. Шелухин Сергій (псевд. С. Павленко (1864—1938) — правник, громадський і державний діяч, викладав право в УВУ і Українському вищому педагогічному інституті у Празі (1924—1925). Очолював Українське правниче товариство і Український комітет у Чехо-Словаччині. Автор „ЛНВ“, писав на теми зводу прав „Руська правда“, кельтської теорії походження Русі, історії українського права та міжнародної політики.

48. Мунте Аксель Мартін Фредрік (Munthe Axel Martin Fredrik (1857—1949) — шведський лікар і письменник. Працював у Франції, Італії, під час Першої світової війни став британським громадянином. Паціфіст. Був лікарем шведської королівської родини, згодом оселився на Капрі. Автобіографічна книга „The History of San Michael“ (англ. видання — 1929 р., шведське — 1930 р.) швидко стала міжнародним бестселером.

49. Мосендз Л. Засів. Поезія. — Чернівці, 1936. — 65 с. (2-е вид. — 1941, 3-є вид. — 1946). Окрім трьох розділів, друкувалась у „ЛНВ“ і „Вістнику“.

50. Донцов Дм. Пасмиста гієна (*Nycaena Striata*) // Вістник. — 1933. — Кн. 6. — С. 458—466.

51. Мосендз Л. Антимарія // Вістник. — 1933. — Кн. 9. — С. 626—627.

52. Ця новела у „Вістнику“ так і не була опублікована.

53. Мосендз Л. Вічний корабель (лірична драма) // Вістник. — 1933. — Кн. 10. — С. 708—724. Присвята „А. Б. Л-ій“ — Аллі Лисянській.

54. Мосендз Л. Юнацька весна (вінок XV сонетів) // Вістник. — 1934. — Кн. 4. — С. 241—246.

55. По Едгар Аллан (Poe Edgar Allan (1809—1849) — американський поет-романтик і прозаїк. Поетичні твори відзначались мелодикою, алегоричністю, похмурим настроєм, загадковістю: „Tamerlane“ (1827), „Al Araaf“ (1829), „Al Israfel“ (1831), „Ворон“ (1845), „Дзвони“ (1846), „Ulalume“ (1847). Зробив значний теоретичний внесок у новелістику під впливом аналітичної думки раціоналізму. Автор кримінальних оповідань, чорного роману: „Загибель дому Ашер“ (1839), „Золота клітка“ (1843), „Eureka“ (1848), „Hop-Frog“ (1849). Віртуозний майстер мови і форми, один із провісників принципу „L'art pour l'art“.

56. З цього приводу О. Теліга написала до Н. Лівницької-Холодної в листі від 22 липня 1933 р.: „Леонід пише тепер вінок сонетів (15!), який має бути присвячений якійсь панні. Страждаю за нього, бо це-ж треба 21 однакових рим!! На це здібний лише Мосендз“ (Джерела до новітньої історії України. — Т. 3. — С. 722—723). Бойчук і Рубчак також зауважують працьовитість автора: „взявшись до трудної форми, він зумів втілити в неї якщо не надхнення, то бодай систематично проведену філософську мисль, із певним відтінком містицизму“ (Ленід Мосендз. Координати... — С. 56).

57. Рільке Райнер-Марія (Rilke Rainer-Maria (1875—1926) — австрійський поет fin-de-siècle, що відбилось у мрійливо-емоційних, м'яко-символічних поемах „Traumgekrönt“ (1897), „Advent“ (1898), „Mir zur Feier“, „Das tägliche Leben“ (1900) і у новелах: „Am Leben hin“ (1898), „Zwei Prager Geschichten“ (1899), „Vom lieben Gott und anderes“ (1900). Релігійні медитації продовжив у „Das Stunden-Buch“ (1899—1903), „Malte Laurids Brigge“ (1909), „Das Buch der Bilder“ (1902) — написаних у дусі Jugendstil. „Neue Gedichte“ (Т. 1—2, 1907—1908) присвятив Родену. Найбільші твори: „Duineser Elegien“ та „Sonetten an Orpheus“ (1912—1923); великий майстер сонету. Посмертний том останніх творів „Späte Gedichte“ опублікований 1934 р.

58. Шторм Теодор (Storm Theodor (1817—1888) — німецький поет, юрист. Творчість вирізняється ліризмом, простою і пристрасною мовою. Автор новел, позначених драматизмом і трагізмом боротьби людини за призначенням долі: „Gedichte“ (1852), „Immensee“ (1852), „Pole Poppenspäler“ (1872), „Aquis submersus“ (1877), „Die Söhne des Senators“ (1881), „Der Schimmelreiter“ (1888) та ін.

59. Переклад поеми „Karl der Zwölfte von Schweden reitet in der Ukraine“ опубл.: Рільке Р.-М. Карло XII-й, король шведський, мчить по Україні // Вістник. — 1934. — Кн. 4. — С. 248—250.

60. Рудницький Михайло (1889—1975) — галицький літературний критик, педагог, письменник; 1925—1939 рр. — співробітник редакції газети „Діло“, 1934 — співредактор літературного двотижневика „Назустріч“ (1934—1939). Під час першої радянської окупації Львова (1939—1941) викладав зарубіжну, а з 1948 р. — українську літературу у Львівському університеті. Автор збірок прози „Очі та уста“ (1932), „Нагоди і пригоди“ (1929), „Змар-

нований сюжет" (1961); літературної критики „Між ідеєю і формою“ (1932), „Від Мирного до Хвильового“ (1936); літературних і театральних мемуарів „Творчі будні Івана Франка“ (1956), „Письменники зблизка“ (1958—1962), „У наймах у Мельпомени“ (1963), памфлету „Під чужими прапорами“ (1954, спільно з В. Беляєвим). Перекладав з французької твори Бальзака, Меріме й ін. письменників та твори В. Стефаніка й багатьох українських письменників — на французьку мову.

61. Рільке відвідував Україну та Росію у 1899—1900 рр. Українській тематиці присвячено значну частину збірки поезій „Stunden-Buch“, „Das Buch vom mönchischen Leben“ (1899), прозових творів „Geschichten vom lieben Gott“ (1900) і другу частину збірки „Das Stunden-Buch“, „Das Buch von der Pilgerschaft“ (1901). У 1902—1904 рр. Рільке також переклав німецькою мовою „Слово о полку Ігоревім“ (опубл. 1930). Див. також прим. № 57.

62. На обкладинці кн. 7—8 „Вістника“ за липень—серпень 1933 р. вперше з'явилося зображення голови вовчиці з вишкіреними зубами роботи М. Бутовича, яка стала символічним видавничим знаком журналу.

63. Книга „Вістника“ за березень мала віньєтку роботи В. Дядиного з головою леопарда.

64. Теліга Олена. Подорожній // Вістник.— 1933.— Кн. 7—8.— С. 481—482.

Через цю поезію виникла суперечка між Н. Лівницькою-Холодною, одною з редакторів варшавського літературного альманаху, який так і не вийшов, а згодом — журналу „Ми“, та Д. Донцовим, який нібито перехопив обцяний для варшавського видання вірш.

65. Йдеться про Н. Лівницьку, яка писала, в основному, еротики, за що її не раз критикувала католицька преса. Наталія Лівницька-Холодна (н. 1902) — донька президента УНР в екзилі Андрія Лівницького, дружина Петра Холодного-молодшого, з яким одружилася у серпні 1924 р. З листування Н. Лівницької-Холодної довідуємося, що на початку 1930-х років у неї був роман з А. Крижанівським, пізніше — з І. Лоським. Студіювала романську філологію в Карловому університеті в Празі, згодом — у Варшаві. Автор збірок „Вогонь і попіл“ (1933), „Сім літер“ (1937), „Поезії старі і нові“ (1986).

66. Йдеться про статтю: Донцов Дм. Микола Хвильовий // Вістник.— 1933.— Кн. 7—8.— С. 591.

67. Зайцев Б. К. (1881—1972) — російський письменник, білоемігрант. Збірки оповідань (1906) і повісті „Аграфена“, „Голубая звезда“ (1918) написані на імпресіоністичний лад. Емігрував з Росії 1922 р., з 1924 р. — в Парижі. Романи „Золотой узор“ (1926) і „Дом в Пасси“ (1935) присвячені революції і громадянській війні. Автор автобіографічної тетралогії „Путешествие Глеба“ (1937), „Тишина“ (1948), „Юность“ (1950), „Древо жизни“ (1953); збірок повістей „Путники“ (1921), „Реки времён“ (1968); художніх біографій „Жизнь Тургенева“ (1932), „Жуковский“ (1951), „Чехов“ (1954); п'єс; переклав російською мовою „Пекло“ Данте. Для творів характерне висвітлення етичної проблематики, психологізму, релігійно-містичне світовідчуття.

68. Очевидно, йдеться про Олександра Русова (1847—1915) — статистика, етнографа і громадського діяча російського походження. Належав до київської Старої громади, учень і послідовник М. Драгоманова. Організатор статистичної служби в Україні, автор статистико-економічних описів Ніжинського повіту (1879), Харкова (1893) та Чернігівської губернії (1898—1899); етнографічних студій про О. Вересаєва (1874), музикантів, які грали на торбані (1892), М. Лисенка (1903).

69. Гаротта — знаряддя торгур.

70. „Танк“ — літературно-мистецький гурток „молодих мистців-націоналістів“ у Варшаві, який наприкінці 1929 р. випустив маніфест, що складався з передової та програмових статей Є. Маланюка та Ю. Липи. В кінці року планувалося видання часопису „Танк“, газети якого було оповіщено: „Окциденталізм, як засіб, радикальна сепарація від російської культури, ідея великодержавности, культ героїзму і шляхетности, боротьба з масовізмом у культурі, конструктивізм і культ енергії“. Ціллю названо „об'єднання духових робітників, яким має бути наша організація мистців, стане тією ідеологічною кузницею, де куватиметься і гуртуватиметься духовна зброя національного активізму“, бо „українець-мистець не може, не сміє не бути воїном“, бо врешті „іншого мистецтва як активно-національне — Україна не потребує“. Співробітниками журналу мали бути: В. Дядинок (Париж), В. Краснопільський (Львів), А. Крижановський (Краків), Н. Лівницька-Холодна (Варшава), Ю. Липа (Варшава),

Є. Маланюк (Варшава), Л. Мосендз (Прага), М. Мухин (Подєбради), М. Серєда (Каліш), О. Стефанович (Прага), М. Чирський (Ужгород), С. Шрамченко (Ченстохова), П. Холодний-молодший (Варшава) та ін. Із зазначених осіб згодом частина стала співробітниками журналу „Ми“ (Варшава), що зайняв негативне становище до „Вістника“ Д. Донцова, а частина залишилася співробітниками „Вістника“.

71. Косач Юрій (псевд. Д. Чортотлик, нар. 1909) — поет, белетрист і драматург. Небіж Лесі Українки. Освіту здобував у Варшавському університеті й Парижі. Часто змінював політичні погляди від крайньо правих до крайньо лівих. Почав друкуватися з 1929 р. у „ЛНВ“, потім перейшов до радянськфільських „Нових шляхів“, у 1930 р. заарештований за комуністичну діяльність, випущений з в'язниці на прохання А. Лівницького, виїхав до Праги й до Парижа, де отримав стипендію від міністра УНР О. Шульгіна, співпрацював з ОУН, 1939 р. редагував у Берліні гетьманський часопис „Нація в поході“, під час війни працював для німецького Міністерства пропаганди, що дозволило йому відвідувати Львів, видавати книжки й ставити в театрі п'єси. Автор збірок „Чердень“ (1934), „Мить з майстром“ (1936) та ін.; збірок новел „Чорна пані“ (1932), „Чарівна Україна“ (1936), „Клубок Аріяди“ (1937) та ін., низки драматичних творів. На еміграції в Нью-Йорку був редактором прорадянського журналу „За синім океаном“. Є. Маланюк називав його „Хлестаковим у літературі“, а Ю. Липа писав: „Щодо милого мяккотілого Косача, то він змінється в переконаннях що 7—8 місяців!“

72. Лірична драма „Вічний корабель“. Див. прим. 153.

73. Донцов Д. Поемка українського рісорджіменту: Леся Українка.— Львів: в-во Донцових, 1922. Спершу статтю опубліковано в „ЛНВ“, кн. 1 і 2 за 1922 р.

74. Йдеться про Ісаака Мазєпу, Осипа Безпалка, Євгена Голіциньського, Ольгерда Бочковського і Павла Феденка.

75. Мазєпа Ісаак (1884—1952) — політичний і державний діяч, голова Ради міністрів в уряді УНР. Від 1927 р. викладач УГА та УГТІ в Подєбрадах. Член УСДРП та трудового й соціалістичного інтернаціоналу. Автор мемуарів у 3-х томах „Україна в огні і бурі революції“ (1941). Автор наукових праць — курсу лекцій з морфології рослин (1934) та монографії про Карпатські гірські пасовиська (1944).

76. Д. Донцов відгукнувся на Національний конгрес статтею: Конгрес мертвих душ і революція з права // Вістник.— 1933.— Кн. 10.— С. 763—771.

77. „Ми“ — літературно-мистецький журнал, виходив у Варшаві, у вид-ві „Варяг“ 1933—1938 рр. як кварталник, 1939 р.— як двомісячник; редактори — А. Крижанівський, І. Дубицький, Б. Ольжівський (1939). Журнал постав з опозиції прихильників УНР до „Вістника“. Співробітниками були Я. Ярий-Дригич, Б.-І. Антонич, Г. Лазаревський, П. Зайцев, Н. і П. Холодні, І. Чернява.

У листі від 14 січня 1934 р. Ю. Липа писав до Д. Донцова: „Для мене цілком ясно, що „Ми“ створене для розбиття „Вістника“. Шкода було б піддаватись тому розбиттю. Особисто для мене не шкода Криж[анівського]. Це, здається, людина, яка має мале почуття відповідальности, як бл. п. Коломиєць і милий Косач, а зате великий запас нахабства. Зрештою, особисто його не знаю. Затє шкода Лівницької і Маланюка, особливо останнього“. Опубл.: Українські проблеми.— 1995.— Ч. 3—4.— С. 130—160.

78. Крижанівський Андрій (псевд. С. Долєнга, приbrane прізвище — Заяс, 1907—1957) — письменник, співредактор літ. журналу „Ми“ у Варшаві (1933—1938), автор роману „Сонце в пісках“, новел „Історія вагону“, „Очі в труні“, „Новеля про мене, Ірен і залізну людину“ та ін.

79. У 1 кн. „Ми“ за осінь 1933 р. вміщено „Заклик редакції“, в якому було сказано: „Ми“ — с найохайніший, найбільший, найсерьозніший і найактуальніший журнал на всіх українських землях. „Ми“ — це перший і єдиний український журнал, що формою і змістом орієнтується на Захід... Зрозуміло, що така реклама стала об'єктом іронічних відгуків критиків. Так, у „Вістнику“ рецензент, правдоподібно, Д. Донцов, зауважив: „Що „перший“ та ще „єдиний“, цього мабуть самі редактори поважно не думають, це так собі, ляпсус. Шкож до форми, то — на нашу думку — вона взорується не на європейських, а скоріше на совітських журналах“ (М. Л. // Вістник.— 1933.— Кн. 10.— С. 779—780).

80. У журналі вміщено статтю М. Рудницького „Європа і ми“.

81. Дядинок Василь (1900—1945) — художник, спеціалізувався у жанрах портрета, графіки, іконопису. Вчився у школі мистецтва О. Новаківського у Львові. На доручення митрополита А. Шептицького виконав копії портретів української церковної ієрархії у Вільню-

сі, Римі та Флоренції; серію історичних портретів князів та гетьманів. Завершив розписи Успенської церкви у Львові, розпочаті П. Холодним-старшим.

82. Холодний-старший Петро (1876—1930) — художник, хемік. За часів Центральної ради працював у Секретаріаті народної освіти та Міністерстві освіти. З 1922 р. у Львові. Викладав мистецтво в Українському таємному університеті у Львові до 1925 р.; 1922 р. разом з М. Голубцем заснував „Групу діячів українського мистецтва“. Автор іконостасів, вітражів та розписів у нео-візантійському стилі церков Успення Пресвятої Богородиці (Волоської), каплиці греко-католицької Теологічної семінарії у Львові, церков у Раделичах, Холоєві, Борщовичах, Мразниці та ін. Видатний портретист і живописець історичної тематики, книжковий графік. Велика частина творчої спадщини була знищена після приходу до Львова більшовиків.

83. Бутович Микола (1895—1961) — художник-модерніст, графік; ілюстрував твори М. Гоголя, В. Стефаника, І. Котляревського та ін.

84. З цього приводу Є. Маланок написав Д. Донцову 8 серпня 1933 р.: „Мосендз — в сухотах (уявіть трагедію: був у Вратиславі, де він є, але не мав його адреси — фатум!!!) (ВН. Archiwum D. Doncowa, v. 3).

85. На цю тему писав також Ю. Липа у листах до Д. Донцова. Опубл.: Українські проблеми.— 1995.— Ч. 3—4.— С. 130—160.

86. Риндик Степан (псевд. Киднир, 1887—1972) — сатирик та інженер-механік. У міжвоєнний період жив у Богемії, де викладав в Українському вищому педагогічному інституті у Празі та українській гімназії. Евакуйований до Німеччини 1945 р., емігрував до США 1951 р. Автор трьох збірок поезій під назвою „Логос“ (Прага, 1942; Чикаго, 1961, 1971), збірок оповідань „Смілянська хроніка“ (1944) та „Пригоди і люди“ (1960). Опублікував у „Вістнику“ кілька сатиричних віршів. В архіві Д. Донцова зберігається і лист Риндика за 1933 р. про вірші „Тартарські люде“ та „Трактор і кінь“, які, очевидно, й має на увазі Мосендз.

87. Оповідання Ю. Горліса-Горського (справж. Юрій Городянин-Лісовський), сім листів якого до Д. Донцова і М. Гикавого за (1920—1933) з Рівного зберігається в архіві Д. Донцова. Надсилав для „ЛНВ“ і „Вістника“ спогади, вірші „Ave dictator!“, оповідання „Їх прийшло 12“ та ін.

88. Мосендз Л. Нівелір // Вістник.— 1934.— Кн. 1.— С. 34—35 (3 вірші).

89. Переклад знайти не вдалось, очевидно, він не був опублікований.

90. К[осач] Ю[рій]. Остання атака поручника фон Гагенау // Ми.— [Варшава], 1933.— Кн. 1.— С. 61—68. Новела написана під криптонімом, оскільки у цей час Косач змушений був втікати за кордон через свою попередню комуністичну діяльність.

91. Схоже, йдеться про одну з поезій Є. Маланюка „Листи“ з присвятою Л. М.— Леонідові Мосендау.

92. Мухин М. Драгоманов без маски // Вістник.— 1933.— Кн. 10.— С. 736—745; Кн. 11.— С. 805—813; Кн. 12.— С. 898—911; 1934.— Кн. 7—8.— С. 522—537.

93. Помилково, має бути: Кравців Богдан (1904—1975) — поет, журналіст, громадський діяч. Член УВО і Союзу української націоналістичної молоді (1928—1929), в 1930-х роках — редактор низки націоналістичних видань („Вісті“, „Голос Нації“, „Голос“) і літературних журналів „Дажбог“ і „Обрії“ та ін. Помилка Мосендза виникла, очевидно, через підпис Б.К-в, за яким з'явилися поезії „3 сонетів“ (Вістник.— 1933.— Кн. 10.— С. 7050).

94. Очевидно, йдеться про статтю Ю. Липи „Розмова з минулим“ (Вістник.— 1933.— Кн. 12.— С. 822).

95. Пирогова-Зибенко Наталія (псевд. Н. Яхненко, нар. 1903 р.) — донька Миколи і Юлії Пирогових. Закінчила Українську господарську академію в Подєбрадах 1927 р., за фахом агроном. Заміжня за Олександром Зибенком, емігрантом з Катеринославщини, з яким разом вчилася. Подружжя жило з батьками в Ковелі, на Волині; 1932 р. переїхали до Львова, де О. Зибенко працював у РСУК до 1944 р. Публікувала короткі прозові твори в журналі „Нова хата“, у 1934—1935 рр. кілька її творів з'явилося у „Вістнику“ під псевд. Н. Яхненко.

96. „Вогні“ — щомісячний журнал, виходив у Львові від 1931 до 1939 р., орган української молодіжної організації „Пласт“. Редакторами були Є.-Ю. Пеленський, Й. Рудницький, В. Кархут та Я. Гладкий.

97. Кривоніс Максим (нар.?— помер у листопаді 1648 р. під Замостям) — козацький полковник, організатор селянських загонів у повстанні проти Польщі 1648 р. Походження Кривоноса неясне; згідно з різними джерелами він міг бути селянином з с. Вільшаного поблизу Черкас, чи з-під Житомира, або міщанином з Острога чи Могилева-Подільського. В. Липинський пише про нього, як про „найголоснішого провідника революції 1648 р., жорстокого і неперебираючого в засобах демагога, жовніра шотландського, що перед повстанням прибув на Україну“, покликаючись на різноманітні історичні джерела (Липинський В. Україна на переломі.— Філадельфія, 1991.— С. 165, 256—257. Також див.: Винар Л. Питання походження полковника М. Кривоноса // Український історик.— 1971.— № 3—4).

98. Франс Анатоль (France Anatole (1844—1924), справж. прізвище Jaques-Anatole-François Thibault) — французький письменник, член Французької академії (1896). Іронічний обсерватор і критик буржуазного суспільства; майстер стилю. Мислитель у традиції античності і просвітницької доби філософії, гуманіст і сатирик (цикл „L'Histoire contemporaine“ (1897—1901). Автор пародії на французьку дійсність „L'Île des Pingouins“ (1908), комедія „Cranquebille“ (1903). Лауреат Нобелівської премії 1921 р. Твори відзначалися великою ерудицією, мудрістю й іронією, пристрасною до соціальної справедливості, класичною чистотою форми.

99. Літературний вечір авторів „Вістника“ планувався у Львові на початок 1934 р., але так і не відбувся. Про підготовку вечора та його програму див.: Листи Ю. Липи до Д. Донцова від 14, 20 січня 1934 р. // Українські проблеми.— 1995.— Ч. 3—4.— С. 130—160.

100. У цей час О. Ольжич надіслав Д. Донцову поштовою картку, датовану 27 грудня 1933 р., Ржевниці. Опубл.: Українські проблеми.— 1994.— Ч. 4—5.— С. 128—146.

101. За іронією долі, О. Ольжич якраз Л. Мосендзові присвятив свого вірша „Археологія“ (Вістник.—1933.— Кн. 4.— С. 244).

102. За інформацією Н. Лівницької-Холодної впливає, що видання журналу „Ми“ фінансував Український науковий інститут у Варшаві, який існував на польській урядові гроші, як і більшість установ УНРівської еміграції в Польщі.

103. Папіні Джованні (Papini Giovanni, псевд. Gian Falco (1881—1956) — італійський письменник. Спершу — футурист; 1919 р.— повернувся до католицької віри; 1935 р.— професор у Волоної; 1937 р.— директор Італійського центру досліджень Ренесансу. Впливова постать духовного життя того часу, автор есе, біографічних та автобіографічних творів „Ein fertiger Mensch“ (1925), „Lebensgeschichte Christi“ (1924), „Storia della letteratura italiana“ (1936), „Michelangelo“ (1952), писав також вірші й новели. Див. його статтю: Папіні Дж. Д-р Бенрубі // ЛНВ.— 1932.— Лип.— Кн. 7.

104. Де Костер Шарль (De Coster Charles (1827—1879) — бельгійський письменник, писав французькою мовою. Вірші, повісті, спогади з подорожей, оповідання „Contes brabançons“ (1861); славу принесли йому фламандські легенди „Légendes flamandes“ (1858). Де Костера вважають батьком бельгійської літератури — його „Легенда про Уленшпігеля“ („La Légende d'Uelenspiegel“, 1867) про боротьбу фламандців з Іспанією в XVI ст.— перший великий твір бельгійської літератури. Після смерті опубліковані „Lettres à Élisa“ (1894).

105. Георг Стефан (George Stefan (1868—1933) — німецький поет і перекладач; учасник літературного гуртка Ст. Малларме. З 1892 по 1919 р. видавав журнал „Blätter für die Kunst“, навколо якого сформувався його гурток. Автор багатьох збірок поезії та перекладів. Повна збірка творів у 18 т. (1927—1934). У „Вістнику“ за 1934 р. опубліковано кілька поезій С. Георга в перекладі Ю. Клена (О. Бурггардта).

106. Фішер Отокар (Fischer Otokar (1883—1938) — чеський історик літератури і критик, письменник, драматург і перекладач; професор німецької літератури Карлового університету в Празі. Характерною рисою його монографій („Henrich von Kleist a jeho dílo“, „Duže a slovo“, „Slovo a svět“) є намагання проникнути до джерел письменницької творчості. Творчим подвигом був чеський переклад поезії Війона та „Фауста“ Гете.

107. З поштової картки О. Ольжича до Д. Донцова від 9 січня 1934 р. впливає, що Мосендз справді докоряв йому в листі за Ю. Косача: „Через Ю[р]ія К[осача] мав я вже закиди і збоку Л. Мосендза. Проте дозволю собі з ним „заризикувати“ (Українські проблеми.— 1994.— Ч. 4—5.— С. 128—146).

108. Правдоподібно, йдеться про статтю: Донцов Д. По трупах ілюзій // Вістник.— 1934.— Кн. 1.— С. 64—69.

109. Очевидно, йдеться про статтю: Липа Ю. Рідна мова і рідна немова // Вістник.— 1934.— Кн. 1.— С. 36—48.

110. Моран Пауль (Morand Paul (1889—1976) — французький письменник і дипломат, член Французької академії. Писав повісті, м. ін. „Bouddha vivant“ (1927), новели й есе, присвячені великим містам, напр.: „New York“ (1929), „Londres“ (1933), „Bucarest“ (1935), „Flèche de Orient“ (1932). Поезії „Poèmes“ (1914—24), „Toulouse“ (1926), хроніки „Chronique du XXe siècle“ (1980).

111. Малларме Стефан (Mallarmé Stéphane (1842—1898) — французький поет-ідеаліст. Заробляв на життя викладанням англійської мови в ліцеях різних міст. Оселившись у Парижі, подружився з Лекантом де Лілем, Банвілем, Мане, Вістлером, захоплювався ідеями імпресіонізму. Прозовий твір „Divagations“, поезії „Poèmes“, „Un Coup de dés, L'Après-midi d'un faune“, „Herodiade“. Твори наповнені любов'ю до слова, музичним звучанням. Повне зібрання творів „Ouvres complètes“, ed. H. Mondov J. Aubry (1945). За визначенням Малларме, поезія є „мовою, що окреслює стан кризи“, проте ця криза транспонується музично найбільш ефективними засобами.

112. Кляйст Генріх фон (Kleist Heinrich von (1777—1811) — німецький драматург і письменник малої форми, одна з найпомітніших постатей німецької літератури. Видавав журнали „Phöbus“ (1808) і „Abendblätter“ (1811). Покінчив життя самогубством. Спочатку був представником Просвітництва, під впливом філософії Канта. Автор драм і комедій „Das Kätschen von Heilbronn“ (1810), „Die Hermannschlacht“, „Der zerbrochene Krug“ (1811), „Prinz Friedrich von Homburg“ (1811). Автор оригінальних оповідань та цікавого есе „Über das Marionettentheater“. Творчість позначена сильним відчуттям трагізму людського життя.

113. Йдеться про німецького поета-лірика Генріха Гайне (Heine Heinrich) (1797—1856).

114. Штайнер Ганс (Wissen und Fortschritt). Астрологія // Вістник.— 1933.— Кн. 12.— С. 894—897.

115. Штайнер Рудольф (Steiner Rudolf (1861—1925) — німецький теософ, видавець праць Гете з природничих наук у Ваймарі (1890—1897). Розвинув своє теософське вчення, яке назвав „антропософією“ і збудував у Дорнаху, поблизу Базеля, школу для його вивчення, яку назвав „Goetheanum“. Намагався застосовувати результати спіритуальних знань у медицині, освіті. Праці „Die Philosophie der Freiheit“ (1894), „Theosophie“ (1904), „Die Aufgabe der Geisteswissenschaft und deren Bau in Dornach“ (1916), „In Ausführung der Dreiglieder und des sozialen Organismus“ (1920).

116. Див. примітку № 32.

117. Наприкінці року вийшла збірка В. Кравціва „Сонети і строфи“ (Львів, 1933), на яку дуже позитивну рецензію написав Є. Маланюк (Вістник.— 1934.— Кн. 1.— С. 71—72).

118. Мосендз І. (!) Українська Загальна Енциклопедія за ред. Д-ра І. Раковського.— Зош. 18—23 та 29—30.— 1932—1933 // Вістник.— 1934.— Кн. 3.— С. 236—237.

119. Мосендз Л. Зодіак // Вістник.— 1934.— Кн. 3.— С. 161—162 (чотири вірші).

120. „Дажбог“ — літературний щомісячний журнал молодих письменників-націоналістів. Виходив у Львові 1932—1935 рр. за редакцією Є.-Ю. Пеленського (1932—1934), В.-І. Антонича (1934) і В. Кравціва (1935).

121. Тут і далі у тексті (п. Олена, п. Лена) йдеться про Олену Телігу.

122. Мунте Аксель. Книга з Сен-Мішель (1929).

123. Опубл.: Мунте А. Жінки // Вістник.— 1934.— Кн. 7—8.— С. 503.

124. А. Крижанівський у 1927—1932 рр. був співробітником „ЛНВ“, а після відмови Д. Донцова від його співробітництва став редактором квартальника „Ми“. Дуже різко виступав проти Д. Донцова і його „Вістника“. Повість „Сонце в пісках“ опублікована у 2 кн. „Ми“ за зиму 1933 р., а потім вийшла окремою книжкою у видавництві „Варяг“ у Варшаві. Див. прим. № 78.

125. Шеллер Олександр (псевд. Михайлов, 1838—1900) — російський письменник. Автор романів „Гнилі болота“ (1864), „Пани Обноскови“ (1868), „Врозбрід“ (1869), „Ліс рубають — тріски летять“ (1871), „Хліба й видовищ“ (1876) та ін. Твори позначені народницьким соціологізмом.

126. Боборикін Петро (1836—1921) — російський письменник. Автор романів, повістей, драматичних творів, статей, мемуарів. Творчості властивий натуралізм, неглибоке висвітлення життєвих явищ. У найбільш вдалих романах „Ділкі“ (1872), „Китай-город“ (1882), „Василь Тьоркін“ (1892) відображено життя російської буржуазії кінця XIX — поч. XX ст.
127. А. Крижанівський в рецензії на „Вістник, місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. Грудень 1933 р. Книжка XII“ (Ми.— 1934.— Кн. 2.— С. 184—190) назвав журнал „нелітературним“, який публікує твори графоманів і дилетантів, в якому відсутня літературна критика, „замало літератури і забагато Донцова“ тощо. Огляд І. Дубицького збірки Б. Кравціва „Сонети і строфи“ теж був майже повністю присвячений звинуваченням проти Д. Донцова як редактора та ідеолога (Там само.— С. 192—197).
128. Острроверха М. Мусоліні // Львів: Книгозбірня Вістника.— 1934.— Ч. 1.
129. Острроверха Михайло (1897—1979) — письменник і журналіст. Почав писати під псевд. М. Осика разом з Є. Маланюком та М. Селегієм в альманасі „Озимина“. У 1926—1939 рр. дописував до різних львівських журналів та газет. У 1934—1939 рр. написав кілька книжок про Італію та її історичні постаті: Муссоліні, Кавура та ін. Під час Другої світової війни редагував „До перемоги“ — пресовий орган Дивізії СС „Галичина“. 1948 р. емігрував до США, де видав низку збірок есе про літературу, мистецтво й політику. Переклав укр. мовою чимало творів італійських авторів (Г. Деледда, А. Негрі, Н. Маккіавеллі — „Володар“). В архіві Д. Донцова зберігається сім листів Острроверхи за 1931—1939 рр. зі Львова, Риму, Нью-Йорка. Надсилає вірші, статті, переклади до „ЛНВ“, „Вістника“.
130. Обаль Петро (1900—1987) — живописець і графік. Закінчив Краківську академію мистецтв (1926), викладав малярство у середніх школах Померанії (до 1939), на Лемківщині (1939—1942) і Стрию (1942—1956). Учасник багатьох художніх виставок у Львові (1923, 1934, 1942), виставок графіки в Берліні, Празі та Чикаго (1932—1933). Персональні виставки його творів експонувались у Бромбергу (1935), Сянську (1940) та Львові (1966). Вільність його живописних робіт — імпресіоністські ландшафти; працював у жанрі деревориту.
131. А. Крижанівський у рецензії на грудневу книгу „Вістника“ за 1933 р., об'єднавши три вірші О. Теліги в один, закинув їй невірні рими, назвав поезію „альбомною“, яка викикає „мелодраматичний ефект“ тощо.
132. Макиявель про державу і політику (Переклад Л. Мосендза) // Вістник.— 1934.— Кн. 5.— С. 387—389.
133. Йдеться про твір Л. Мосендза „Юнацька весна“.
134. Лист адресований Марії Бачинській-Донцовій, оскільки в той час (в кінці лютого — на початку березня 1934 р.) Д. Донцов перебував з відчिताми у Франції. Дружина Донцова допомагала йому в редакційній роботі.
135. Можливо, йдеться про переклад „The Story of San-Michael“ Акселя Мунте.
136. Липа Ю. Козаки в Московії.— Варшава: Народний стяг, 1934. Історичний роман почав друкуватися з 1931 р.
137. Про мову роману Ю. Липи вийшла критична стаття „Кукіль у житі“ // Рідна мова.— 1934.— Ч. 7.— С. 305—310.
138. Макиявель М. Володар // Львів: Книгозбірня Вістника.— 1934.— Ч. 2.
139. Очевидно, автор має на увазі вірші О. Теліги з червневої книги „Вістника“ 1934 р. „Гострі очі розкриті в морок...“ і „Сьогодні кожний крок хотів би бути вальсом...“
140. Правдоподібно, йдеться про Аллу Лисянську (1916—1943) — малярку і близьку приятельку Л. Мосендза. Донька Бориса Лисянського, професора УГА в Подєбрадах.
141. Селешко Михайло (1901—1981) — інженер, журналіст і політичний діяч. Ветеран Української галицької армії, член УВО з 1920 р. Разом з Л. Мосендзом навчався на хеміко-технологічному факультеті УГА в Подєбрадах. Оселився у Берліні, де був секретарем полку Є. Коновальця і дописував до націоналістичних газет. Допомагав в організації Української пресової служби в Берліні і став членом Проводу ОУН. З 1943 р. — в Канаді.
142. Донцов Д. Санчо Панца в нашій дійсности // Вістник.— 1934.— Кн. 7—8.— С. 575—601.

143. Д-р інж. Л. Мосендз. Д-р. Карло Коберський. Україна в світовому господарстві. Інж. В. Іванис, проф. УГА. Енергетичне господарство України та Північного Кавказу.— Варшава, 1934 // Вістник.—1934.— Кн. 9.— С. 690—693.

144. Коберський Карло (псевд. К. Пушкар, 1890—1940) — громадський і політичний діяч, теоретик кооперативного руху, публіцист. Закінчив Львівський університет, доцент УГА в Подєбрадах (з 1926), дійсний член НТШ (1935). Редактор журналу „Кооперативна Республіка“ (1928—1939) та інших видань РСУК, член проводу Української радикальної партії. Автор багатьох статей на політичні й економічні теми та праць „Українське народництво по обох боках Збруча“ (1924), „Україна в світовому господарстві“ (1933) та „Кооперативний буквар“ (1928, 2-е вид. 1939). Знищений НКВС.

145. Іванис Василь (1888—1974) — економічний і громадський діяч, член Кубанської ради (з 1918), прем'єр-міністр кубанського уряду і діючий отаман кубанської армії (1920). Емігрував до ЧСР, став одним із засновників і професорів (з 1927) УГА в Подєбрадах, УГТІ (1932). Очолював кафедру хемічної технології, на якій Л. Мосендз працював асистентом. Автор багатьох праць про природні ресурси України і Північного Кавказу. З 1945 р. очолював УГТІ в Регенсбурзі, з 1948 р. — в Канаді. Автор мемуарів у 5 тт. „Стежками життя“ (1958—1962).

146. Ідеться про Наталію Лівичку-Холодну. Див. примітку № 65.

147. Берладницька сестіна // Вістник.— 1935.— Кн. 1.— С. 1—2.

148. Рецензії на книжки К. Коберського та В. Іваниса.

149. „Технічні Вісти“ — журнал Українського технічного товариства у Львові. Виходив 1925—1939 рр. як місячник, кварталник та двомісячник. Редакторами були: Я. Стефанович (1925—1930), І. Кондяк (1930—1932), С. Пастернак (1932—1938) та А. Фіголь (1938—1939). Розповсюджувалися між членами товариства на Західній Україні та в діаспорі.

150. Мосендз Л. З „Кентерберійських оповідань“ Дж. Чосера (BN. Archiwum D. Dolsowa, IV. 1); Е. А. По. Ельдорадо // Вістник.— 1935.— Кн. 5.— С. 324.

151. Листування з Є.-Ю. Пеленським зберігається у: ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 232, спр. 79, арк. 1—6. Див. передмову до листів.

152. Низка перекладів Л. Мосендза з'явилася у „Вістнику“ під криптонімом Р. П.: праць Р. Дорслея, А. Е. Вігнейма, Ж.-Ж. Флері, поезій Волта Уйтмена (Vota Witmana), вибір з „Кентерберійських оповідань“ Дж. Чосера.

153. У 9 кн. „Вістника“ за 1934 р. було вміщено поезії Олекси Стефановича „Юрій“ та „Епіграмне“.

154. Антонович М. Ѓорре — провісник німецької єдності // Львів: Книгозбірня Вістника.— 1934.— Ч. 3.

155. З європейської поезії (Переклади Л. Мосендза). Сара Тіздейл. Арктур в осені. Лиши це забути; Аделяда Крепсі. Трійця. Листопадова ніч. Пересторога // Вістник.— 1934.— Кн. 11.— С. 780—782.

156. Олена Теліга з осені 1934 р. працювала вчителькою в Українській початковій школі у Варшаві.

157. Панігерст Емміліме (Pankhurst Emmeline (1858—1928) — англійська діячка жіночого руху. 1903 р. заснувала суспільно-політичну унію жінок, бойову організацію для боротьби за політичні права жінок (суфражистки); кілька разів була заарештована за організацію маніфестацій; від 1918 р. — в Консервативній партії.

158. Правдоподібно, йдеться про статтю Д. Донцова „Про демагогосів або вождів народу“ в кн. 11 за 1934 р.— С. 831—850.

159. Поезія „Мій шпиталь“ // Вістник.— 1935.— Кн. 2.— С. 86—88.

160. Замок (З циклю „Подєбрадські дні“) // Вістник.— 1935.— Кн. 4.— С. 241.

161. Ідеться про героя роману Джеймса Джойса „Улліс“. Джеймс Джойс (1882—1941) — ірландський письменник. Студював теологію, медицину, вчився співу. Жив у Відні,

Трієсті, Цюриху, Парижі, де викладав мови, перекладав і написав більшість своїх творів. Автор романів „Портрет художника в молодому віці“ (1916) та „Улліс“ (1922), який мав скандальний успіх і прославив автора, описуючи в мікроскопічних деталях 18 годин з життя мешканця Дубліна у формі „потоків свідомості“, як пізніше назвали цей метод.

162. „Новий Час“ — часопис, виходив у Львові (1923—1939) зі змінною періодичністю. Заснований УВО. Від середини 1920-х рр. — орган УНДО. Редактори: Д. Палій, М. Матчак, М. Коновалець, О. Боднарівч, П. Сагайдачний, З. Пеленський.

163. „Самостійна думка“ — літературно-науковий і суспільно-політичний журнал, виходив у Чернівцях 1931—1937 рр. Редактори С. Никорович, О. Ольжич. Серед авторів були емігранти і буковинські діячі, представники ОУН — М. Шаповал, О. Мицок, Н. Григорієв, М. Сціборський, С. Русов, Е. Онацький, Р. Сушко, У. Самчук, М. Мужин, О. Грицай, С. Смалко-Стоцький, Л. Вілецький, В. Сімович, С. Черкасенко та ін.

164. Назву вірша було змінено на „Замок“.

165. Автографи перекладів з Волта Вітмена „Дай мені велич сонця“, „Коли я чув виклад астронома“, „На березі вночі“ зберігаються в архіві Д. Донцова (BN. Archiwum D. Doncowa, IV. 1).

166. Мосендз Л. Штайн. Ідея й характер.— Львів: Книгозбірня Вістника.— 1935.— Ч. 2. Друк З. Медицький-Тиктор.— 95 с. Передмова редакції Д. Донцова. Вийшов у серії портретів після Муссоліні, Маккіавеллі, Герреса, Гітлера, кардинала Мерсіє.